

IHMISEN KOKOINEN KEHITYS

Taide ja kulttuuri hyvinvoinnin katalysaattoreina Lapissa

TaikaLappi-hankkeen raportti

Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B
Tutkimusraportteja ja selvityksiä 59

Tekijät

Pälvi Rantala
Aini Linjakumpu
Sandra Wallenius-Korkalo
Eliza Kraatari

Julkaisija

TAIKA-hanke (ESR)

Graafinen suunnittelu

Annika Hanhivaara

Sevenprint Oy
Rovaniemi 2010

ISSN 0788-768X
ISBN 978-952-484-370-6

TAIKALAPPI-HANKKEEN RAPORTTI

SISÄLLYS

Esipuhe	5
1 Johdanto	6
1.1 TAIKA-hankkeen ja Taikalapin esittelyt ja aineistot	6
1.2 Hankkeen tavoitteet	8
1.3 Lähtökohtia lappilaiseen aluekehitykseen	10
2 Kulttuurin ja taiteen merkityksiä alueen työelämälle ja -kulttuurille	14
2.1 Luova talous Lapin aluekehityksen kontekstissa	14
2.2 Sosiaalisesti kestävä työ	18
2.3 Visioita tulevaisuuden työstä	22
3 Sosiaalisesti kestävä työ: käytännön esimerkkejä sovelluksista	28
3.1 Saamelaiskäsityö: identiteettityöstä käsityöpalkisiin	28
3.2 Taidelähtöisten menetelmien käyttömahdollisuuksia työyhteisöissä	33
4 Kulttuurin ja taiteen merkitys pohjoisen yhteisöille	40
4.1 Paikallinen identiteetti ja sitoutuminen alueeseen	40
4.2 Ristiriitojen sieto ja erilaisuuden hyväksyminen	51
4.3 Taide muutosvoimana ja vaihtoehtona	55
4.4 Hyvinvointivaikutusten todentaminen	57
5 Johtopäätöksiä	63
5.1 Keskeiset johtopäätökset teesien muodossa	63
5.2 Yhteenvedo	66
Lähteet	68
Liitteet	76
Liite 1. Haastateltavat ja työpajaan osallistuneet	76
Liite 2. TaikaLappi-hankkeen toiminta	78
Liite 3. Mallinnus	80
Liite 4. Raportin kirjoittajat	81

ESIPUHE

TaikaLappi-hankkeen tavoitteena on korostaa taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden sosiaalisia, yhteisöllisiä ja taloudellisia merkityksiä. Samalla hanke, jonka tulosta tämä raporttikin on, osallistuu keskusteluun taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden merkityksestä pohjoisten yhteisöjen hyvinvoinnille ja tulevaisuudelle. Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia tuskin kieltää kukaan. Silti nämä alat näyttävät rakenteiden tasolla, esimerkiksi maakuntasuunnitelmissa ja alueen kehittämissuunnitelmissa varsin marginaalisina. TaikaLappi-hanke tuo esimerkkien kautta esiin ajatuksen sosiaalisesti kestävästä Lapista, jossa kehitys on ihmisiä ja paikallisyhteisöjä varten.

Hankkeen onnistumiseen ovat vaikuttaneet monet ihmiset ja yhteisöt. Haluamme kiittää erityisesti kaikkia hankkeen haastatteluihin ja työpajoihin osallistuneita. Teidän avulla käsityksemme taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden voimasta ja mahdollisuuksista on monipuolistunut, laajentunut ja vahvistunut. Jokainen osallistuja on tuonut oman osaamisensa ja näkökulmansa mukaan hankkeeseen; olemme pyrkineet tässä raportissa tuomaan esiin mahdollisimman laajasti esiin nousseita teemoja, mielipiteitä ja ajatuksia.

TAIKA-hankkeen vetäjät Anu-Liisa Rönkä ja Anja Kuhlampi Palmeniassa ovat antaneet tukea niin käytännön asioissa kuin TAIKA-hankkeen sisältöjä ja yhteisiä tavoitteita käsittelevissä pohdinnoissakin. Pia Vehnämäki ja Mervi Liukkonen ovat auttaneet käytännön asioiden järjestelyissä. Osahankkeiden toimijat DIAKissa, TEAKissa, LAMKissa, Palmeniassa ja Turun ammattikorkeakoulun taideakatemiassa ovat tarjonneet mahdollisuuden hedelmällisiin keskusteluihin etenkin taidelähtöisistä menetelmistä.

Hankkeen teemoja on mietitty vuosien varrella monissa eri yhteyksissä ja monien eri ihmisten kanssa. Haluamme kiittää lukuisista lappilaista kulttuuria, taidetta ja aluekehitystä koskevista keskusteluista ja yhteisistä pohdintoista Lapin yliopiston kulttuurihistorian professori Marja Tuomista, sosiologian professori Merja Kinnusta, yliopistonlehtori Mirja Hiltusta, yliopistonlehtori Petri Koikkalaista ja lehtori Leena Suopajarveä. Lämmin kiitos myös kaikille Suomen Akatemian rahoittamaan Pohjan tahto-hankkeeseen osallistuneille; Pohjan tahdon tieteellisiä ja pääosin historiaan suuntautuvia pohdintoja on pyritty nivomaan TaikaLappi-hankkeessa yhä tiiviimmin lappilaiseen nykytilanteeseen ja tulevaisuuteen.

TAIKA-hanke on saanut rahoituksensa opetusministeriön valtakunnallisesta ESR-kehittämissuunnitelmasta nimeltään Innovaatio- ja osaamisjärjestelmien kehittäminen. Rahoittava viranomaisena on Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus.

Tämä raportti julkaistaan Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan julkaisusarjassa. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on jo vuosien ajan osallistunut keskusteluun Lapin kehityksestä ja tulevaisuudesta. Tämän raportin tarkoituksena on tuoda oma lisänsä näihin keskusteluihin ja näin vahvistaa Lapin yliopiston strategiassakin mainittua pohjoisen ihmisen, yhteiskunnan ja ympäristön tutkimusta.

Rovaniemellä, maaliskuussa 2010

TaikaLappi-hankkeen puolesta
Aini Linjakumpu ja Pälvi Rantala

1 JOHDANTO

1.1 TAIKA-hankkeen ja TaikaLapin esittelyt ja aineistot

TaikaLappi-hankkeessa¹ on keskitytty tutkimaan Lapin alueen sosiaalista ja yhteisöllistä hyvinvointia ja sen kytkeytymistä taiteen, kulttuurin, taideteollisuuden ja taidelähtöisten menetelmien teemoihin. Tässä raportissa nostetaan esiin keskeisimpiä lähtökohtia, tuloksia ja toimenpide-ehdotuksia, joiden avulla taiteella ja kulttuurilla olisi tulevaisuuden Lapissa entistä vahvempi sijansa. Hankkeen aikana on myös kerätty ja analysoitu tietoa taidelähtöisten menetelmien käytöstä pohjoisen työyhteisöissä. Tietoa on kerätty haastattelemalla ja työpajoissa.

TaikaLappi-hanke on aloittanut toimintansa Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella maaliskuussa 2009. Hankkeessa on työskennellyt kaksi päätoimista tutkijaa (FT Päivi Rantala ja YTM Sandra Wallenius-Korkalo). Vastuullisena johtajana on toiminut YTT Aini Linjakumpu. Lisäksi hankkeessa ovat osa-aikaisina harjoittelijoina työskennelleet yhteiskuntat. yo Sari Niemisalo ja tait. kand., yhteiskuntat. yo Eliza Kraatari. Hankkeen tutkijoiden taustat ovat yhteiskuntatieteissä (politiikkatieteet ja sosiologia) ja kulttuurihistoriassa. Aiemmin taidelähtöisiä menetelmiä tai taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia ei juurikaan ole tutkittu yhteiskuntatieteiden näkökulmasta.

Luvussa 1 tarkastellaan hankkeen tavoitteita ja lähtökohtia suhteessa aluekehitykseen ja siitä käytyyn keskusteluun. Tämän jälkeen toisessa luvussa siirrytään käsittelemään työelämää ja sen rakennetta sekä tulevaisuutta Lapissa taiteen, kulttuurin, taidelähtöisten menetelmien ja taideteollisuuden valossa. Kolmannessa luvussa nostetaan

esiin kaksi esimerkkiä taideteollisuuden ja taidelähtöisten menetelmien mahdollisuuksista hahmottaa sosiaalisesti kestävää työtä uudella tavalla. Neljäs luku valottaa taiteen ja kulttuurin merkitystä ja hyvinvointivaikutuksia pohjoisen yhteisöille. Lopuksi viidennessä luvussa johtopäätökset kiteytetään teeseiksi.

Raportin tekstit ovat syntyneet aineistojen analyysin, yhteisten pohdintojen sekä keskustelujen pohjalta. Aini Linjakumpu vastaa pääosin Lapin aluekehitystä, sosiaalisesti kestävästä työstä sekä saamelaiskäsityötä käsittelevistä teksteistä. Päivi Rantalan vastuulla ovat taiteen ja kulttuurin merkitystä pohjoisen yhteisöille sekä taidelähtöisiä menetelmiä koskevat luvut. Sandra Wallenius-Korkalo on päävastuussa tulevaisuuden työn visioita ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten todentamista käsittelevistä osioista. Eliza Kraatari on kommentoinut ja kirjannut huomioita etenkin kulttuuripoliittista keskustelua ja taideteollisuutta koskevissa osioissa. Johtopäätösluvun kirjoittamiseen ovat osallistuneet Aini Linjakumpu, Päivi Rantala, Sandra Wallenius-Korkalo ja Eliza Kraatari.

Valtakunnallinen TAIKA-hanke

TaikaLappi-hanke on osa valtakunnallista TAIKA-hanketta² (ESR), jonka tavoitteena on juurruttaa taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöjen arkipäivään myös uusilla toimialoilla. Hanke aloitti toimintansa 1. 8. 2008 ja se päättyy 31. 5. 2011. (TAIKA-hanke 2008–2011. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöihin.) Hankkeen osatoteuttajia ovat Turun ammattikorkeakoulun taideakatemia, Diakonia-

¹ TaikaLappi-nimeä käytetään jatkossa, kun puhutaan valtakunnallisen TAIKA-hankkeen Lapin yliopistossa toteutettavasta osahankkeesta. Luettavuuden vuoksi Lapin yliopiston osahankkeeseen viitataan jatkossa sanoilla TaikaLappi, TaikaLappi-hanke tai hanke. Silloin kun tekstissä käsitellään koko TAIKA-hanketta, se mainitaan erikseen.

² TAIKA on lyhenne hankkeen nimestä Taide kohtaamisalustana sektorirajat ylittävälle kulttuurisille innovaatioille. Hanke kuuluu opetusministeriön valtakunnalliseen ESR-kehittämishjelmaan Innovaatio- ja osaamisjärjestelmien kehittäminen. Kehittämishjelman rahoittava viranomais on Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (ent. Oulun lääninhallituksen sivistysosasto).

ammattikorkeakoulu, Lahden ammattikorkeakoulu sekä Teatterikorkeakoulun koulutus- ja kehittämisspalvelut. Hanketta hallinnoi Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Hankkeen osatoteuttajat ovat käynnistäneet pilottiprojekteja, joissa taidelähtöisiä menetelmiä on käytetty erilaisissa työyhteisöissä. TAIKA-hankkeessa myös luodaan sosiaalisen median periaatteita noudatteleva verkopalvelu (*Sovella taidetta* 2010), jossa taidetta soveltavat ammattilaiset ja heidän tarjoamistaan palveluista kiinnostuneet asiakkaat, työyhteisöt, tutkijat, kehittäjät ja opiskelijat voivat tuottaa aiheeseen liittyvää tietoa ja myös ottaa sitä käyttöönnsä tarpeidensa mukaisesti. Taidelähtöisten menetelmien soveltamisen kenttä on laaja ja monialainen. Sivuston tarkoituksena on tarjota näille toimijoille paikka, josta he voivat saada työhönsä uusia ajattelun ja tekemisen muotoja. Hankkeen aikana myös kehitetään malli, jonka avulla taidelähtöisten menetelmien käyttöön ottamisen prosessit ja niihin sisältyvät hyvät käytännöt ja ongelmat ovat helpommin tunnistettavissa ja analysoitavissa.³ TaikaLappi on ollut päävastuullinen mallin teoreettisesta kehittämisestä.

Aineistot

TaikaLappi-hankkeen aikana on kerätty monipuolista tietoa taidelähtöisten menetelmien käytöstä pohjoisen työyhteisöissä sekä taiteen ja kulttuurin kytkeytymisestä alueen sosiaaliseen hyvinvointiin. Tämän raportin aineisto koostuu haastattelujen, työpajojen ja tapaamisten aikana kerätystä materiaalista.⁴ Haastateltavat ja työpajoihin osallistuneet ovat esiintyneet asiantuntijaroolissa, mutta keskusteluissa tietoa on tuotettu myös yhteisesti vuorovaikutuksessa hankkeen tutkijoiden kanssa.

Kaiken haastattelumateriaalin käyttöön on pyydetty asianomaisilta lupa. Haastateltavilta ja työpajaan osallistuneilta on kysytty lupa nimen julkaisemiseen raportissa. Osallistuneilla on ollut mahdollisuus esiintyä myös nimettömänä.

³ Mallinnuksesta ks. liite 3.

⁴ Haastateltavat ja työpajaan osallistuneet ks. liite 1.

Haastattelut

Hankkeen tutkijat Päivi Rantala ja Sandra Wallenius-Korkalo tekivät touko-syyskuun 2009 aikana Rovaniemellä ja Torniossa yhteensä 25 haastattelua, joissa haastateltavia oli mukana 29. Haastateltavien kartoittaminen ja alustavan haastattelurungon muotoilu aloitettiin huhtikuussa. Haastateltaviksi valittiin eri kulttuurialojen ja instituutioiden edustajia. Haastateltavat informoivat tutkijoita mahdollisista uusista haastateltavista ja näin haastateltavien joukko laajeni edelleen aiempaa monipuolisemmaksi ja kattavammaksi. Myös haastattelurunko tarkentui prosessin myötä. Pääosin haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina, mukana oli myös muutama ryhmähaastattelu. Osa haastateltavista vastasi kysymyksiin kirjallisesti. Suurimman osan haastatteluista tutkijat tekivät työparina. Harjoittelija Sari Niemisalo litteroi kaikki haastattelut kirjalliseen muotoon.

Hankkeessa haastattelut ovat lappilaisia kulttuurin ja taiteen toimijoita: päättäjiä, ammattilaisia, harrastajia, tekijöitä ja kokijoita, jotka toivat mukanaan tietämystä ja kokemuksia koko Lapin alueelta. Haastatteluissa käsitellyjä teemoja olivat esimerkiksi kulttuurin ja taiteen yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen merkitys, taidelähtöisten menetelmien käyttö, alueellinen identiteetti sekä tulevaisuusnäkökymät Lapissa.

Saamelaisalueen koulutuskeskus

Lokakuun 5.-7. päivänä 2009 Aini Linjakumpu, Päivi Rantala ja Sandra Wallenius-Korkalo vierailivat Inarissa, Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Päivien aikana tutkijat kertoivat omasta hankkeestaan ja tutustuivat SAKK:n toimintaan ja koulutuksiin. Tutkijat haastattelivat koulun ma. rehtoria Liisa Holmbergia, vs. kehitysjohtajaa Janne Näkkäläjärveä, Nutukas- ja Poro muotiin -hankkeiden vetäjiä Virpi Jääsköä ja Kikka Laaksoa sekä keskustelivat neljän perinteisen käsityön opettajan ja viiden opiskelijan kanssa. Tapaamisissa pohdittiin muun muassa perinteisten elinkeinojen, poronhoidon ja saamenkäsityön yhteisöllisiä ja identiteettiä vahvistavia merkityksiä, mahdollisia hyvinvointivaikutuksia sekä tulevaisuuden haasteita ja

kehittämishdotuksia. Opettajien ja opiskelijoiden kanssa käydyissä ryhmäkeskusteluissa käsiteltiin saamenkäsityötä ja käsityöläisyyttä osana työuraa tai tulevaisuuden toiveita ja tavoitteita. Teemoista nousi esille erityisesti käsityön merkitys elämäntapana sekä perinteen jatkajana ja uudistajana.

Hankkeen tutkijat vierailivat myös Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin luontokeskus Siidassa haastattelemassa Skåb-magovat-elokuvafestivaalien pitkäaikaista tuottajaa, nykyistä Siidan kulttuuritulkkia Sari Valkosta.

Rovaniemen työpaja

TaikaLappi-hanke järjesti kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia käsittelevän työpajan Rovaniemellä 26. marraskuuta 2009. Työpajaan osallistui hankkeen tutkijoiden lisäksi 11 lappilaista taiteen ja kulttuurin alalla toimivaa henkilöä. Työpajan tavoitteena oli pureutua kulttuurin ja taiteen hyvinvoinnin mittaamisen haasteisiin, mutta myös siihen, millaista vaikutusta kulttuurilla ja taiteella voisi olla tulevaisuuden Lapissa. Työpajaan osallistui pohjoisen alueen kulttuurin ja taiteen tekijöitä, kokijoita, ammattilaisia ja harrastajia. Työryhmissä käsiteltiin neljää teemaa taiteen ja kulttuurin pohjoisista merkityksistä hyvinvointivaikutuksiin ja niiden mittaamiseen. Yhteinen loppukeskustelu kokosi päivän annin, ja se myös nauhoitettiin ja litteroitiin.

1.2 Hankkeen tavoitteet

TaikaLappi-hanke lähtee oletuksesta, että kulttuuri, taide ja taideteollisuus ovat merkityksellisiä pohjoisille yhteisöille. Taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden merkitykset ja hyvinvointivaikutukset ovat huomattavasti laajemmat kuin mitä niiden esimerkiksi alueen kehittämisstrategioissa oletetaan olevan. Hyvinvointivaikutukset nähdään tässä raportissa laajasti: ne ovat sosiaalisia, yhteisöllisiä, yksilöllisiä, taloudellisia ja alueellisia. Raportissa tuodaan esiin hyvinvointivaikutuksia, jotka saattavat laajuudeltaan olla joko hyvin pieniä ja lähes näkymättömiä tai yhteisöjen elämään huomattavasti vaikuttavia. Pohjoisella viitataan lähinnä entiseen Lapin läänin alueeseen.

Hyvinvoinnilla tarkoitetaan raportissa etenkin sosiaalista, yhteisön ja yhteisöjen hyvinvointia. *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimenpideohjelmaehdotuksessa hyvinvointi määritellään seuraavasti, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön määritelmän mukaisesti:

Hyvinvointi on ihmisen fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalista ja emotionaalista hyvää oloa. Hyvinvointi syntyy ihmisen itsensä, hänen läheistensä, lähiympäristön ja palvelujärjestelmän toiminnan sekä yhteiskuntapolitiikan tuloksena. Hyvinvoinnin keskeisimpiä osia ovat terveyden, toimintakyvyn ja toimijuuden lisäksi asuminen ja muu elinympäristö, toimeentulo, ihmissuhteet, yhteisöllisyys, mielekäs tekeminen, osallisuus ja peruskulttuurin turvallisuus. Hyvinvointi on tasapainoinen kokonaisuus, joka muokkaa ja ympäröi yksilöä. Hyvinvointiin kuuluu sekä objektiivisesti mitattavia asioita että subjektiivisia arvoistuksia ja kokemuksia. Hyvinvointi merkitsee erilaisia asioita eri ihmisille elämänkaaren eri aikoina. Hyvinvointiin vaikuttavia päätöksiä tehdään kaikilla yhteiskunnan sektoreilla, julkisen ja yksityisen sekä kansalaisyhteiskunnan toimesta. (Liikanen 2010, 37.)

Hyvinvointi sisältää mahdollisuuden luottaa tulevaisuuteen. Se kattaa talouden, terveyden ja yksilön oman kokemuksen, mutta tässä yhteydessä sosiaalinen hyvinvointi on myös jotain enemmän. Alueellinen hyvinvointi pohjoisessa tarkoittaa riittävästi työpaikkoja ja mahdollisuuden elättää itsensä, mutta myös mahdollisuuden muodostaa yhteisöjä ja elää riittävän hyvää ja mielekästä elämää niin työssä kuin vapaa-ajallakin. Turvattu talous, työ ja terveys eivät riitä: alueen tulee tarjota myös henkisiä ja kulttuurisia arvoja ja mahdollisuuksia.

Lähtökohtana on ollut tarkastella aihetta realistisesti mutta voimavaroja painottaen: ei ongelmalähtöisesti, vaan ratkaisuehdotuksia ja mahdollisia toimintatapoja esittäen. Raportissa painotetaan aktiivista toimintaa ja ratkaisuja: ei asetuta asemaan, jossa tietynlainen kehitys näyttäytyy välttämättömänä ja siihen on vain sopeuduttava, vaan pyritään hakemaan vaihtoehtoja ja uudenlaisia tapoja nähdä asiat. Taidetta, kulttuuria ja taideteollisuutta tarkastellaan sisältäpäin ja haastateltavat on valittu pääosin taiteen ja kulttuu-

rin kentällä toimivien joukosta. Kaikki haastateltavat, työpajoihin osallistuneet ja muut yhteistyötä tehneet suhtautuvat taiteeseen ja kulttuuriin lähtökohtaisesti positiivisesti, mutta oletus ei silti ole, että kaikilla olisi samanlainen näkemys siitä, millaisia taiteen ja kulttuurin merkitykset ovat.

Asetettaessa lähtökohtia ja näkökulmia tehdään samalla tietoisia valintoja. Raportissa taidetta ja kulttuuria ei käsitellä marginaalisena ilmiönä tai esimerkiksi talouden, yrityselämän tai liikunnan kanssa ristiriidassa olevana. Taidetta ja kulttuuria ei nähdä erillisinä sektoreina, joilla toimii vain vähän ihmisiä. Ne ovat läsnä jokapäiväisessä arjessa, ne luovat hyvinvointia, ne työllistävät ja toimivat resursseina sekä työssä jaksamiselle että yleisemmin pohjoisen alueen ihmisten hyvinvoinnille.

Näkökulma kulttuuriin perustuu kulttuurin käsitteen laajaan määritelmään: kulttuuria ei ymmärretä instituutioihin rajattuna toimintana, vaan monenlaisena yksilölle ja yhteisöille merkityksellisenä sosiaalisena toimintana. Unescon käyttämän määrittelyn mukaan kulttuuri on ”koko se moninaisuus, joka muodostuu yhteiskunnille tai yhteiskuntaryhmille tyypillisistä henkisistä, aineellisista, älyllisistä ja emotionaalisista piirteistä”. (Kulttuurin käsitteen määrittelyn haastavuudesta ja laajan kulttuurin käsitteestä Pirnes 2008, erit. 15–19.) Raportissa kulttuuria ei nähdä erillisenä sektorina, joka olisi yksin omassa lokerossaan ja toimisi itsenäisesti irrallaan muista sektoreista.

Jatkuvasti kasvanut keskustelu luovan talouden merkityksestä on johtanut käsitteellisiin vaikeuksiin. Tämä on näkynyt keskusteluissa siitä, tulisiko puhua luovasta teollisuudesta, luovista toimialoista vai esimerkiksi kulttuuriteollisuudesta. Kulttuurin taloudellisten vaikutusten mittaamiseksi tuotetussa *Kulttuurin satelliittitilinpito* -julkaisussa on myös pohdittu sanavalintaa tarkkaan, sillä lopulta mikä tahansa tuote tai palvelu edellyttää luovuutta: ”Luovuuden rooli vaihtelee toimialoittain ajan myötä. Kulttuurinen toiminta sen sijaan on yleensä pysyvästi kulttuurista.” (*Kulttuurin satelliittitilinpito* 2008, 10.)

Kulttuurin satelliittitilinpidoissa viitataan opetusministeriön kulttuuriteollisuustyöryhmän (1999) loppuraporttiin,

jonka mukaan kulttuuriteollisuus kattaa ”sekä perinteisen että uuden taiteen ja kulttuurin kentän eri taiteen aloilla tapahtuvasta luovasta teosta jakeluun saakka (taiteilijan luovan työn, sen kehittämisen ja tuotteistamisen teokseksi, esittämisen, jakelun ja vastaanotot – luovien taiteiden lisäksi myös tuotanto- ja jakelujärjestelmät, ohjelmatuotanto, galleriat, taidekauppa, kirjastot, museot, radio ja tv)” (*Kulttuurin satelliittitilinpito* 2008, 8). Määritelmä on hyvin lähellä UNCTADin määritelmää luovasta teollisuudesta, joka jaetaan kulttuuriperintöön, taiteisiin, medioihin ja toiminnallisiin tuotteisiin ja palveluihin sekä edelleen yhdeksään alakategoriaan (*Creative Economy Report* 2008, 14). Tässä raportissa käytetään ilmaisua luovat alat, jolla viitataan edellä lueteltuihin toimialoihin. Käsite on siis laaja, mutta sillä ei viitata luovuuteen yleensä tai kaikkiin luovan aspektin sisältäviin aloihin.

Raportissa käsiteltävät teemat sijoittuvat monille eri kentille. Kaikista teemoista (taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset, kulttuuripolitiikka, aluekehitys, luovat alat, taideteollisuus ja työhyvinvointi) on käyty hyvin paljon keskusteluja eri foorumeilla. Raportissa ei ole pyritty referoimaan kaikkia keskusteluja tai käsittelemään koko kenttää, vaan pyrkimyksenä on ollut hahmottaa asioita pohjoisen kontekstissa, aineisto- ja aluelähtöisesti. Teoreettista kirjallisuutta, tutkimuksia, selvityksiä ja muuta materiaalia nostetaan esiin kutakin teemaa käsiteltäessä. Tavoitteena on tuoda näkyviin esimerkkejä, tapauksia ja näkökulmia joiden avulla pohjoisen nykyisyyttä ja tulevaisuutta voidaan hahmottaa uudella tavalla. Raportissa ei myöskään pyritä kattavaan kuvaukseen lappilaisesta taiteesta ja kulttuurista, vaan tapauksia ja esimerkkejä tuodaan esiin käsiteltäviin teemoihin liittyen.

Taidetta tai kulttuuria ei raportissa ajatella ihmeläkkeenä, joka parantaa maailman ja poistaa kaikki ongelmat. Tavoitteena on kuitenkin osoittaa, että taiteella, kulttuurilla ja taideteollisuudella on vaikutuksia ja pyrkii konkreettisesti soimaan ne pienet, joskus lähes näkymättömät käytännöt ja askeleet, joiden avulla vaikutukset ovat osoitettavissa ja joissa taiteen ja kulttuurin merkitys näkyy. Se, että taiteella on merkitystä tai että sitä ajatellaan hyvinvoinnin

näkökulmasta, ei myöskään poista taiteelta arvoa tai tee siitä jotain vähempää (ks. Naukkarinen 2005, 28–29).

TaikaLappi hankkeen visiot on kiteytetty seuraavaan:

Tulevaisuuden Lapissa

- Taiteen ja kulttuurin merkitykset yhteisöjen ja yksilöiden hyvinvoinnille ymmärretään ja niitä tuetaan
- Taide ja kulttuuri mielletään olennaisena osana alueen vetovoimaisuutta
- Taide ja kulttuuri ymmärretään työnä ja ammatillisuutta osataan arvostaa nykyistä paremmin
- Taide ja kulttuuri ovat merkittäviä työllistäjiä alueella
- Taidetta ja kulttuuria harrastetaan laajasti ja monimuotoisesti.

1.3 Lähtökohtia lappilaiseen aluekehitykseen

Alueellisen hyvinvoinnin teemaa voi avata monesta näkökulmasta. Eräs olennainen tekijä on se, mitä tulevaisuudelta halutaan ja miten tulevaisuutta tuotetaan. Tulevaisuus ei vain tapahdu automaattisesti, vaan se on valintojen tekemistä nykyhetkessä. Se on uusien toiminta- ja ajattelutapojen hahmottamista ja artikuloimista: muutokset eivät synny valmiina, vaan ne edellyttävät pohdintaa ja dialogia. (Ks. esim. Niittykangas & Valli 2005, 20–21.)

TaikaLappi-hankkeessa on pyritty hahmottamaan alueellista hyvinvointia ja aluekehitystä uudella tavalla; mitkä olisivat vaihtoehtoisten tulevaisuuden näkymien lähtökohdat ja miten kulttuuri ja taide niihin nivoutuvat. Tarjoituksena on siis pohtia kulttuurin, taiteen ja luovien alojen merkitystä lappilaisen alueellisen kehityksen kontekstissa. Vaihtoehtoisen kehityksen tavoitteena on ajatus ”sosiaalisesti kestävästä pohjoisesta”.

Lapin tulevaisuuden suuntaviivojen kehittäminen edellyttää jonkinlaista ymmärrystä myös lappilaisesta historiasta ja Lapin olemassaolon ehdoista yleisesti ottaen. Teollisen ja hallinnollisen historian hahmottaminen auttaa ymmärtämään, millaista jatkumoa nykyinen aluepoliittinen pu-

hetapa edustaa ja millaiseen kontekstiin kysymys luovasta taloudesta siinä yhteydessä asettuu.

Omavarais- ja vaihdantatalous luonnehti pääosin Lapin taloudellista perustaa aina 1800-luvulle asti. Teollistumisen varhaisia vaiheita on puu- ja paperiteollisuuden sekä sahateollisuuden kehittyminen 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Teolliset laitokset keskittyivät alusta lähtien Kemian ja Tornion seudulle, ja raaka-ainetta alettiin hakea yhä pohjoisemmasta. Tämän myötä syntyivät ensimmäiset metsätyömaat eli savotat. 1900-luvulla teollisuuslaitoksia syntyi yhä enemmän ja näin varallisuutta ja elintasoa alkoi kerääntyä pikkuhiljaa Suomen pohjoisimmille seuduille. (Ks. Lähteenmäki 2006, 62–63.)

Teollisuuden ensiaskelten lisäksi syntyi muunlaista taloudellista aktiivisuutta, joka toi työtä myös naisille ja muille kuin teollisuustyötä tekeville. Erilaiset markkinat ja kaupankäynti sekä majoitus- ja ravintolapalvelut toivat elinkeinoelämään monipuolisuutta. Alueellisesti Perämeren seudun lisäksi kiinnostuttiin ns. Jäämeren käytävästä eli pääsystä Ruijan rannoille. Tarton rauhanneuvottelujen myötä Suomi saikin maakaistaleen Jäämerelle (Petsamo), mikä osaltaan lavensi maantieteellisesti painopistettä pohjoisessa.

Lapin kehityksen kannalta tärkeää oli aluehallinnon muotoutuminen. Lapin läänin perustamispäätös tehtiin 1936 ja lääninhallinto aloitti Rovaniemellä, josta oli muotoutunut Lapin kaupan ja liikenteen keskus 1900-luvun alkupuolella. Rovaniemen kulttuurinen ja taloudellinen toiminta oli vilkasta toisen maailmansodan alkupuolella. (Lähteenmäki 2006, 68–71.) Sodan loppuvaiheet ja Lapin sota puolestaan merkitsivät suurta materiaalista ja mentaalista tuhoa, jonka vaikutukset ulottuivat monen vuosikymmenen päähän sota-ajasta. Sodasta toipuminen ja jälleenrakennuksen aika olivat henkisesti vaikeita, mutta taloudellisesti sodanjälkeinen aika oli suhteellisen nopean kehityksen aikaa. Suomen valtion sekä useiden ulkomaisten järjestöjen ja Ruotsin valtion tuki olivat jälleenrakennuksen kannalta tärkeitä ja ne antoivat pohjaa tuhoutuneen Lapin nousulle. (Lähteenmäki 2006, 92–94; Aho et al. 2004, 169.)

Sodan jälkeen Lapin asema kansantalouden kokonaisuudessa tuli aikaisempaa suuremmaksi; pohjoisen luonnonvarat olivat hyödyksi koko kansakunnalle. Valtio osoittikin suurta huomiota pohjoista kohtaan ja valtio oli myös jälleerakennusajan toimenpiteiden tukija ja edistäjä alueella. Nopea taloudellinen ja sosiaalinen kehitys taattiin muun muassa teollisuuden ja valtio-omisteisten yhtiöiden avulla. Erityisesti metsiin ja metsäteollisuuteen liittyvä ulkomaankauppa takasi Suomelle tärkeitä valuuttavaroja. (Benediktsson & Suopajarvi 2007, 29; Aho et al. 2004, 169.) Tämän lisäksi pohjoiset joet nähtiin energiatuotannon kannalta olennaisen tärkeinä. Luonnonvaroihin liittyvän tuotannon ohella matkailu on ollut sodanjälkeisen Lapin taloudellinen kulmakivi.

Pohjoisen modernisaatio ja kehitys perustui siis voimakkaasti luonnonvarojen (kaivokset, vesivoima ja metsät) hyödyntämiseen, massaturismin kehittämiseen ja teollisiin pyrkimyksiin. Pohjoinen on nähty resurssivarantona kansallisessa ajattelussa; tosin samalla on sanottava, että loppujen lopuksi sotien jälkeinen historia Lapissa voidaan nähdä tietynlaisena menestystarinana (ks. Linjakumpu & Suopajarvi 2003, 8).

Sodan jälkeisen kehityksen vastapainona ovat olleet rakennemuutos 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin maatalouteen perustuville elinkeinoille, erityisesti pienviljelylle, ei löytynyt kehittymisen mahdollisuuksia pohjoisessa. Tämä aiheutti laajan muuttoliikkeen maan eteläisimpiin osiin ja Ruotsiin. Myös 1990-luvun lama sekä 2000-luvun globalisointikehitys ovat muuttaneet elinkeinon ja taloudellisen kehityksen edellytyksiä ja logiikkaa. Sotien jälkeen julkinen sektori on ollut merkittävä työllistäjä pohjoisessa, mutta viimeisin kehitysvaihe on merkinnyt valtion asteittaista vetäytymistä alueelta.

Yhteiskunnallinen tilanne pysyy harvoin muuttumattomana. Tämä on mitä ilmeisintä myös lappilaisen historian suhteen: viimeiset 150 vuotta ovat merkinneet jatkuvaa muutosta. Muutostarpeet ja -pakot ovat pääsääntöisesti tulleet ulkoapäin: yleisimmillä yhteiskunnallisilla, poliittisilla ja taloudellisilla muutosprosesseilla on ollut vääjäämättömät vaikutuksensa pohjoisen olemassaolon

ehtoihin. Sodan jälkeisen ajan ”modernin projekti” on tarkoittanut luonnonvarojen laajamittaista hyödyntämistä ja massaturismin kehittämistä, eli prosesseja, jotka ovat taanneet suhteellisesti ottaen nopean kehityksen alueella.

Nykyisessä globaalissa, jälkiteollisessa maailmassa on kysyttävä, millä ehdoilla ja toimintatavoilla suunnataan kohti tulevaisuutta. Mitä on kehitys ja mitä kehitys tarkoittaa alueellisesti Suomen pohjoisimmalla reunalla? Tulevaisuuden ratkaisussa on pitkälti kysymys siitä, millaista Lappia halutaan rakentaa, millaiselle perustalle ymmärrys kehityksestä pohjautuu ja miten kehitystä pyritään hallitsemaan. (Vrt. Suikkanen et al. 2009, 52.)

On olennaista huomata, että kysymys kehityksestä on hyvin poliittinen ja valtaan liittyvä asia: se, joka määrittelee kehityksen logiikan ja sisällön, määrittelee myös tulevaisuuden suuntaviivat (vrt. Niittykangas & Valli 2005, 21). Kehitys tulevaisuuden määrittelyineen ei ole siis neutraali, arvovapaa ulottuvuus yhteiskunnassa, vaan poliittinen käsite, jonka tulkinta on poliittista toimintaa. Tämä pitää muistaa myös Lapin suhteen. Ei ole siis merkityksetöntä, kuka määrittelee kehityksen ja millä tavoin. Lappilaisen kehityksen määrittelijöitä ovat olleet useimmiten tietyt vahvat poliitikot, keskeiset virkamiehet ja valtiolliset toimijat. Lappilainen historia on usein ollut ”välttämättömyyksen historia” ja siihen on usein liittynyt ”poikkeustilan uhka”, mikä on vaatinut yhdensuuntaisia ja yksinäisiä ratkaisuja.

TaikaLappi-hankkeen yhteydessä on pyritty avaamaan vaihtoehtoisia näkemyksiä ja ajattelutapoja suhteessa aiempaan lappilaiseen kehitykseen. Ajattelun lähtökohdiksi voidaan nostaa muutamia periaatteita.⁵ Ensinnäkin on tärkeää tunnistaa *tiedon ja tietämisen* merkitys, kun pyritään ymmärtämään kehityksen problematiikkaa. Lappilaisen kehityksen logiikka perustuu osaltaan siihen, millais-

5 Näiden periaatteiden pohdinnassa ovat auttaneet lukuisat yhteiset keskustelut monien tutkijoiden kanssa. Raportin kirjoittajat kiittävät erityisesti sosiologian professori Merja Kinnusta, kulttuurihistorian professori Marja Tuomista, sosiologian lehtori Leena Suopajarveä ja taidakasvatuksen yliopistonlehtori Mirja Hiltusta. Ks. myös Linjakumpu & Wallenius-Korkalo 2010.

ta tietoa Lapista kerätään, kuka sitä kerää ja miten sitä analysoidaan ja tuodaan esille. Erilaisia tiedon muotoja ovat esimerkiksi valtion keräämät tilastot lappilaisesta elinkeinoelämästä tai vaikkapa pienen yksityisyrittäjien tekijöiden haastattelut. On eri asia puhua suurilla, hallinnon ja suunnittelun numeroilla kuin etsiä ja analysoida tietoa, joka tulee ihmisten henkilökohtaisista kokemuksista ja tiedosta. Lappilaisia kulttuureja, mentaliteetteja ja identiteettejä on tutkittu varsin paljon, myös historiallisessa mielessä. Tällaisen tiedon analysoiminen ja soveltaminen kehityksen kannalta on yhtä olennaista kuin vaikkapa hallinnollisten tulevaisuuskuvien rakentaminen.

Toiseksi vaihtoehtoisen kehityksen kannalta on tärkeää ottaa huomioon myös valtavirrasta eroavat toimijat ja puhutavat. Varsin usein poliittiset ja hallinnolliset puhutavat Lapissa ovat suhteellisen homogeenisiä, eivätkä ne ota huomioon toisenlaisia ja mahdollisesti eri suuntiin meneviä näkemyksiä ja intressejä. Erityisesti korkeasti koulutettujen henkilöiden, naisten sekä nuorten näkemykset ja elämisen lähtökohdat voivat olla puutteellisesti läsnä politiikan ja hallinnon muodostamisessa tulevaisuuden suuntaviivoissa.

Kolmanneksi vaihtoehtoisen kehityksen näkökulmasta olisi olennaista huomioida ”pienen” toimijoiden ja toiminnan usein piilossa oleva merkitys (ks. esim. Honkasalo 2008, 498; Kinnunen 2008). Lappilaisen kehityksen kulmakivinä on perinteisesti nähty isot projektit: jokien patoamiseen liittyvä energiantuotanto, kaivokset, laajamittainen turismi tai ydinvoimalasuunnitelmat. Tämä suuruuden logiikka näkyy myös vuoden 2008 Lappi-työryhmän esityksissä; Leena Suopajarven mukaan ”Lappi-työryhmän loppuraportti oli suurhankkeita painottava teollisuuspoliittinen ohjelma, jonka kulmakiviä olivat Lapin luonnonvarojen hyödyntäminen ja massamatkailun kehittäminen” (Suopajarvi 2009, 85, ks. myös 81–82).

Pienen toimijuuteen liittyy myös ajallinen perspektiivi: kehitystä ei voi mitata vain nopeiden ja heti näkyvissä olevien asioiden ja tilanteiden avulla. Tulisi ottaa huomioon myös sellaiset ”hiljaiset” muutosprosessit, jotka tapahtuvat hitaasti ja mahdollisesti myös näkymättömis-

sä. Usein nykyisissä vallitsevista kehitykseen liittyvissä puhutavoissa korostetaan muutoksen välittömyyttä, jolloin hitaasti muotoutuvat kehityskulut näyttäytyvät mitättöminä ja arvottomina. Kestävän ja tasapainoisen kehityksen kannalta olisi kuitenkin pystyttävä ymmärtämään ja tukemaan paremmin hitaan muutoksen ja kehityksen prosesseja. Tässä yhteydessä myös historiallisten jatkuvuuksien ja katkojen ymmärtäminen tärkeää; lappilaisten eletty historia on olennainen referenssi erilaisia muutoksia hahmotettaessa.

Neljänneksi, olisi otettava huomioon elinkeinoelämän ja työmarkkinoiden riittävä diversiteetti eli monimuotoisuus. Samalla tavalla kuin luonnossa tasapainoisen kehityksen takeena on monimuotoisuus, myös sosiaalinen kehitys tarvitsee tasapainoa erilaisten pyrkimysten välille. Keskittymisen logiikka voi edesauttaa taloudellista kehitystä tiettyyn pisteeseen asti, mutta siinäkin olisi löydettävä mielekäs sopusointu. Entinen Oulun läänin maaherra Eino Siuruainen kritisoi jo 1990-luvun alussa, miten Pohjois-Suomessa ei ole syntynyt monielinkeinoista rakennetta eikä laajaa pienyrittäjyyttä. Hänen mukaansa ”Pohjois-Suomen väestö pidettiin sodan jälkeen aluksi metsä- ja uittotöissä. Sen jälkeen korostettiin kaivos- ja raskaan teollisuuden työtä ja sitten palvelujen rakentamista sekä palveluelinkeinoja.” (Siuruainen 1993, 46.) Talouden epäsymmetrisyyden takia omatoiminen kehittäminen ja markkinoille pääsy on jäänyt vähäiseksi (emt.). Laajemmassa, kansainvälisessä mittakaavassa elinkeinoelämän ja työmarkkinoiden yksipuolisuus on tyypillistä kehittymättömille ja taantuneille maille ja alueille.

Myös lappilaisessa kontekstissa olisi kysyttävä, kuinka järkevää on rakentaa tulevaisuutta yksipuolisten, ylikansallisten trendien haavoittuvien suunnitelmien varaan, ja kuinka paljon lopulta esimerkiksi globaalit kaivosyhtiöt tuovat varallisuutta ja pitkäjänteistä kehitystä alueille, tai kuinka paljon se edes on tuollaisten yritysten tavoitteena (ks. aiheesta esim. Kunnari & Suikkanen 2009). Näiden lisäksi onkin olennaista huomioida myös pienemmät kehityksen prosessit; kehitys voi piillä pienissä, mutta lukuisissa ja moninaisissa toiminnoissa. Perustana voi olla myös yksittäisten ihmisten tai pienten yhteisöjen ja ryh-

mien toiminta. Kehitys tulisikin nähdä orgaanisena, vähittäin etenevänä asiana, jonka yhtenä voimavarana ovat paikalliset ihmiset ja heidän kykynsä tehdä asioita. Kehityksen potentiaalin sijoittaminen ihmisiin, ei niinkään luonnonvaroihin on askel jälkitekollisen ajan yhteiskunnalliseen muutokseen.

Tämä ajattelu sivuaa Suikkasen et al. (2009, 53) näkemystä aluekehityksestä. Heidän mukaansa "[u]skallus uusiin toiminnallisiin avauksiin sekä tarve saada laajempia resursseja tai vastuunkantajia korostavat entistä enemmän funktionaalisuutta eli alueen toimijoiden roolia, toimijoiden välistä kanssakäymistä ja itse asiassa aitoa toimintaa, tekoja aluekehityksen ja muutoksen hallinnassa". Yhteiskunnallisen tilanteen muuttuessa Lapin haasteet "kohdistuvat muun muassa siihen, miten taloudelliset aktiviteetit ja väestö jakautuvat alueiden kesken ja ajaako tämä kenties Lappia tuleviksi vuosikymmeniksi yksilöllisen toiminnan tai monien vaihtoehtojen politiikkaan. Lapin kannalta on perusteltua pohtia alueen vahvuuksia tukevia avauksia tai kenties täysin uudenlaisia aluekehittämisen ja muutoksen ratkaisuja." (Suikkanen et al. 2009, 54.)

Kaiken kaikkiaan lappilaisen kehityksen hahmottamisen kannalta on olennaista ymmärtää, että Lappi tai pohjoinen ei ole kulttuurisesti yhtenäinen alue vaan sisältää monia erilaisia yhteisöjä, identiteettejä, kulttuureja sekä tapoja elää. Tämän huomioiminen on ollut eräs lähtökohta TaikaLappi-hankkeessa, mutta myös yksi sen tavoitteista: auttaa ymmärtämään sitä, ettei ole olemassa yhtä yhtenäistä Lappia, jolle sopii yksi metatason malli siitä, millainen työelämän rakenteen tai kehityksen tulisi olla. Tähän ajatukseen liittyy käsitys siitä, että kaiken suunnittelun tulisi lähteä alueen omista lähtökohdista, sen sosiokulttuuriset olosuhteet (ks. Hiltunen 2009) huomioiden, ei siis jonkun muun ehdoilla.

Yksi lähtökohta on myös stereotyyppien purkaminen: niin omien kuin muidenkin. Tässä raportissa tuodaan esiin myös arjen käytäntöjä ja esimerkkejä, joista ei yleensä puhuta yleisen tason suunnitelmissa – vaikka ehkä pitäisi puhua. Pohjoista ja Lappia ei nähdä "kurjuusmentaliiteetin" läpi, vaan pohjoisuus ja lappilaisuus näyttävät kulttuurisena ja sosiaalisena voimavarana, jonka varaan voidaan luoda monentyyppisiä kehityksen prosesseja. Useinhan pohjoinen näyttää alueena, joka on riippuvainen valtiosta tai ulkopuolisista toimijoista. Tavoitteena tai ideaalitulana voisi olla Lappi, jossa on riittävät toiminnan mahdollisuudet monenlaisille yhteisöille ja yksilöille.

Politiikan, aluepolitiikan tai talouden maailmat eivät ole neutraaleja, vaan ne väistämättä sisältävät monia oletuksia siitä, millainen maailma on hyvä ja mielekäs. Olisi yleisemminkin toivottavaa, että erilaisen toiminnan taustalla olevat lähtökohdat tuotaisiin esiin ja ne olisivat kansalaisten arvioitavana. Liian usein pohjoisessa ja Lapissa mennään ns. yleinen hyöty -käsitteen taakse (vrt. esim. Tuominen 2010a), kun pitäisi kysyä, kenen hyödyistä puhutaan ja millä ehdoilla siihen pyritään. Kuten Suikkanen et al. mainitsevat, kehityskuvat Lapin tulevaisuudesta ovat "yleisesti tiedossa, eikä niiden pääpiirteistä ole suuria näkemuseroja. Sen sijaan käsitykset siitä, miten asiaan tulisi suhtautua, voivat erota dramaattisesti toisistaan". (Suikkanen et al. 2009, 54.)

Kaiken kaikkiaan edellä mainitut näkökulmat ovat lähtökohtia vaihtoehtoisille alueellisille kehitysnäkemyksille. Näiden näkökulmien kautta on mahdollista hahmottaa myös sitä, miten taiteen ja kulttuurin toiminnot voivat nivoutua aluekehityksen ja alueellisen hyvinvoinnin keskusteluihin. Vaihtoehtoisten ajattelutapojen esiintuominen on ei-materiaalista toimintaa, mutta ne ovat myös "tekoja", koska ne edeltävät varsinaista toimintaa tai perustelevat jo olemassa olevan toiminnan merkityksiä.

2 KULTTUURIN JA TAITEEN MERKITYKSIÄ ALUEEN TYÖELÄMÄLLE JA -KULTTUURILLE

2.1 Luova talous Lapin aluekehityksen kontekstissa

Kuten edellisessä luvussa esitettiin, Suomen pohjoiset osat ovat kokeneet merkittävän muutoksen toisen maailmansodan jälkeen. TaikaLappi-hankkeen yhtenä tarkoituksena onkin ollut haahmottaa, millaiseen historialliseen kontekstiin taide ja kulttuuri nykyisin sijoittuvat ja miten niiden nykyistä asemaa voi ymmärtää tätä kautta. Hankkeen perusväittämänä on ollut, että taide, kulttuuri ja taideoteollisuus ovat voimavara myös alueellisen kehityksen mielessä. Tässä luvussa pohditaan tarkemmin, miten nykyisen aluekehityksen ajatus muotoutuu, ja millaisen roolin luovan talouden ulottuvuudet siinä saavat.

Nykyistä tilannetta kuvastaa modernin ja jälkimodernin ajan päällekkäisyys ja limittäisyys. Samalla myös globalisaation ja ylikansallistumisen vaikutukset Lapissa ovat moninaiset. Yhtäältä se on luonut uudenlaisia rahoituksen ja toiminnan muotoja ja mahdollisuuksia esimerkiksi EU-rahoituksen muodossa. Toisaalta globaalit taloudelliset realiteetit ovat heikentäneet tiettyjen taloudellisten toimintojen merkitystä ja toimivuutta pohjoisessa. Taloudellisessa mielessä globalisaatio on vahvistanut Lapin merkitystä luonnonvaroihin ja matkailuun tukeutuvana alueena.

Suomalainen yhteiskunta on siis muuttumassa teollisesta, modernista yhteiskunnasta jälkimoderniin palveluyhteiskuntaan. Lappilaisessa kontekstissa tämä kehitys ei ole kuitenkaan täysipainoisesti tapahtunut, vaan monista syistä johtuen Lappi on nähty perinteisenä raaka-ainekeskeisenä tuotannon alueena, joka on myös globaalien taloudellisten vaateiden ja realiteettien kohtaamisalue (vrt. Suopajarvi 2009). Lappilainen alueellisen hallinnon ja suunnittelun kieli myös asemoi pohjoisen merkitykselliseksi nimenomaan luonnon ja luonnonresurssien kautta.

Pohjois-Suomen strategian saatesanat kuvastavat hyvin tätä asennetta:

Suomi tarvitsee Pohjois-Suomea, koska se on tärkeä osa maata niin taloudellisesti, kulttuurillisesti kuin imagollisestikin:

- *pohjoisessa sijaitsee merkittävä määrä Suomelle tärkeitä perusteollisuutta,*
- *siellä on runsaasti hyödyntämättömiä luonnonvaroja,*
- *sen sijainti maailman mittavimpien energia-varojen äärellä luo rajattomat taloudelliset toimintamahdollisuudet kauas tulevaisuuteen ja luontoarvoiltaan se on ainutlaatuinen. (Avoin Pohjois-Suomi 2007.)*

Kehitys ympärillä on mennyt monella tavoin eteenpäin, mutta Lapissa on jääty henkisesti ”suurten projektien” aikakauteen, kuten Suikkanen et al. kuvaavat tilannetta: ”Lähtötilanne on ollut se, että Suomen suurten kasvukusten tavoin Lappi ei ole päässyt heti mukaan esimerkiksi tietoyhteiskunnan rakennustyöhön. Lappi on ehkä jäänyt suomalaisen yhteiskunnan rakentamisen ’suurten projektien’ aikakauteen, mutta kuitenkin ilman suuria projekteja ja jälleenrakentamista. Lappia uhkaavat myös kasvavat erot elinolosuhteissa, työttömyys, syrjäytyminen ja muuttoliike.” (Suikkanen et al. 2009, 54.)

Valtion vetäytyminen pohjoisesta, julkisen sektorin kutistuminen ja aluekehityksen muuttuminen (ks. Suikkanen et al. 2009, 57) suuntaavat huomiota alueelta itsestään nouseviin toimenpiteisiin ja aktiviteetteihin. Suikkanen et al. (2009, 67) peräänkuuluttavat alueellisen kehityksen puitteissa toimintamallia, jossa taloudellisten ja sosiaa-

listen innovaatioiden kautta luodaan uusia elinkeino- ja yhteiskuntapoliittisia mahdollisuuksia. Muutoin on uhkana, että "[s]uunnitelma alueesta ja sen vaihtoehtoista on oppikirjamaisen tietoinen ja rationaalinen prosessi, joka keskittyy vain todennäköisimpien vaihtoehtojen kuvaamiseen. Tämä puolestaan voi helposti johtaa 'varmoinhin' valintoihin, joissa ei esiinny sellaista epäjätkumoa tai paremmin innovatiivista kehittämistä ja muutoksen hallintaa -- -- , mikä oleellisesti erottaisi alueen verrokeistaan." (Suikkanen et al. 2009, 67.)

Lappilaisen elinkeinoelämän ja työvoimapolitiikan perusedellytykset ovat monella tavalla muutoksessa, mutta ratkaisumallit näyttäytyvät varsin kapeina. Vaikka luonnonresursseihin ja matkailuun perustuva malli luo väistämättä taloudellista toimeliaisuutta, varallisuutta ja työtä pohjoiseen, on kuitenkin kysyttävä, ovatko elinkeinoelämä ja työvoimapolitiikka tarpeeksi laveita ja moninaisia; toteutuuko niiden suhteen riittävä diversiteetti. Miten taloudellinen ja sosiaalinen hyvinvointi määritellään ja miten taataan mielekkäät elämisen reunaehdot pohjoisilla alueilla? Työ ja työmarkkinat ovat tässä yhteydessä merkittävässä roolissa; miten luovaan talouteen liittyvä työ voi olla merkityksellistä yhteisöjen toiminnan ja olemassaolon kannalta?

TaikaLappi-hankkeen yhteydessä on pyritty syventämään ymmärrystä vaihtoehtoisista, täydentävistä tavoista ymmärtää lappilaista työtä, työmarkkinoita ja elinkeinoja. Tässä yhteydessä on mietitty, millaista työtä tämän tyyppiset luovan talouden alat edustavat. Lähtökohtana on ollut näkemys, että kulttuuriin ja taiteeseen liittyvät työ ja toiminnot eivät liity pelkästään esteettiseen kokemukseen, toisaalta ne eivät ole myöskään "vain" taiteen tekijän tai kokijan yksilöllisiä ulottuvuuksia. Onkin kysyttävä, miten taide ja kulttuuri eri muodoissaan voivat toimia myös sosiaalisen hyvinvoinnin edistäjinä ja toimeentulon mahdollistajina, ja toisaalta miten taiteen ja kulttuurin ulottuvuuksia voidaan arvioida alueellisen hyvinvoinnin, työn tekemisen ja työmarkkinoiden kannalta.

Edellä on jo viitattu siihen, millaisena Lappi nähdään erilaisissa alueellisissa tavoite- ja strategiahjelmissä. Lapin

tulevaisuuden visioiden tendenssi on selkeä, mutta millaisia kulttuuriin ja taiteeseen liittyviä ulottuvuuksia erilaisista ohjelmista voidaan löytää?

Pohjois-Suomen strategia vuodelle 2011 tunnistaa luovien alojen mahdollisuuksia. Strategian mukaan "[k]ulttuurillinen ja sosiaalinen pääoma lisäävät taloudellista toimeliaisuutta. Tulevaisuudessa erityisesti kulttuurisen, humanistisen ja luovan tiedon ja osaamisen arvo korostuu alueen työllisyyden, vetovoimaisuuden ja kilpailukyvyn näkökulmista." Myös pienten toimijoiden olemassaolo tunnistetaan: alan yritykset ovat tyyppillisesti mikroyrityksiä, mikä olisi myös otettava huomioon elinkeinoja kehitettäessä. Kansainvälistymisen nähdään olevan mahdollisuus, joka tulee uusien jakelukanavien ja -tapojen myötä. Työllistävyyden lisäksi kulttuurialan välillistä merkityksellisuyttä korostetaan kansainvälisiä ja paikallisia yhteyksiä lisäävänä sekä alueen kiinnostavuutta kasvattavana tekijänä. (*Avoim Pohjois-Suomi 2007, 29.*)

Vaikka Pohjois-Suomen strategia antaa myönteisen arviolon luovien alojen merkityksestä pohjoisessa, toimenpide-ehtotuksiin myönteisyys ja konkreettisuus eivät kovin vakuuttavasti yllä. Ohjelmassa on kaikkiaan 61 toimenpide-ehtotusta eri asioiden kehittämisen suhteen. Näistä kaksi on otsikon "Kulttuuri ja liikunta voimavarana" ja kaksi "Saamelaiskulttuurin" alla. (*Avoim Pohjois-Suomi 2007, 31–34.*)

Lapin keskeisin aluekehittäjä ja edunvalvoja on kuntien muodostama Lapin liitto, jonka strategiset linjaukset vaikuttavat olennaisesti lappilaisen tulevaisuuden hahmottuksiin ja konkreettisesti myös rahanjakoon. Lapin liiton vuonna 2005 hyväksymässä Lapin maakuntasuunnitelmassa vuodelle 2022 *Eläköön Lappi* on samoja elementtejä kuin Pohjois-Suomen strategiassa. Elämystuotanto ja luovat toimialat sekä innovatiiviset palvelut ja tuotteet ovat mukana kärkitoimialojen ja strategisten klustereiden joukossa, joita on yhteensä 13 (*Eläköön Lappi 2005, 13*). Luovien toimialojen tulevaisuuden potentiaali on huomioitu, ja niiden kehittämiseen kiinnitetään ainakin jossain määrin huomiota, olkoonkin että luovat toimialat kytetään "elämystuotantoon":

Lapissa elämystuotanto käsittää matkailun, uuden median, designin ja viihteen osaamisalueet. Elämystuotannossa matkailu edustaa ”perinteistä” elinkeinoa, jonka haasteena on jatkuvasti uudistaa ja tuottaa elämyksiä. Uusi media käsittää sisältötuotannon, mediateknologian, telematiikan ja viihdeteollisuuden kehittämisen. Design tukee laatua, myönteistä imagoa ja innovaatioiden tuoteistamista. Tavoitteena on, että osaamisalueet toimivat kiinteässä vuorovaikutuksessa niin, että syntyy uusia innovaatioita ja niiden tuloksena uudenlaisia elämyspalveluita ja -tuotteita. Luovat toimialat, joihin lasketaan erilaiset kulttuuritoiminnot (taide, näyttämötoiminta, musiikki, jne.), käsi- ja taideteollisuus sekä viestintä ja media, ovat vahvistamassa asemiaan Lapissa ja myös kansainvälisesti. (Eläköön Lappi 2005, 14.)

Suunnitelmassa tuodaan myös esiin, että on luontevaa panostaa luovien toimialojen yritystoiminnan kehittämiseen. Suunnitelmassa esitetään, että luovilla toimialoilla toimisi entistä enemmän kannattavaa liiketoimintaa harjoittavia yrityksiä ja että niille syntyisi yhteistyöverkostoja, uusia liiketoimintamalleja sekä uusia markkinoita matkailuelinkeinosta. (Eläköön Lappi 2005, 14.)

Luovat alat ovat olleet Lapin liiton hahmotteluissa muutoinkin kuin yleissuunnitelmien tasolla. Vuonna 2007 hyväksyttiin Lapin käsityöyrittäjyyden kehittämisstrategia vuosille 2007–2013 (*Käsin tekemisen vimma* 2007). Maakuntajohtaja Esko Lotvonen korostaa strategian alkusanoissa liiketoimintaan siirtymisen tärkeyttä sen sijaan, että käsityöläisyys pysyisi ainoastaan harrastuksena (Lotvonen 2007, 1).

Vuonna 2008 hyväksyttiin puolestaan Lapin ensimmäinen luovan toimialan strategia. Visiona esitetään, että ”Lappi on vahvojen teemojen omintakeinen elämysmaakunta, jossa luovan toimialan yrittäjät toimivat talouden kehityksen etulinjassa. Lappi tunnetaan viettelevistä, luontoon, kulttuuriin, teknologiaan ja kestävään kehitykseen pohjautuvista tapahtumista, palveluista ja tuotteista. Musiikin, elokuva-alan, sisällöntuotannon, muotoilun ja käsityön yritykset sekä kulttuurintekijät ovat edelläkävijöitä alallaan. Luovalle toimialalle on muotoutunut vahva osaa-

miskeskittymä.” (*Lapin luovan toimialan strategia* 2008, 7). Strategian alkusanoissa Esko Lotvonen korostaa luovien alojen kiinnittymistä nimenomaan matkailun ja elämysteollisuuden yhteyteen. Lotvonen puhuu lappilaisesta ”duaalimallista”, jossa toisaalta panostetaan luonnonvaratuotantoon ja toisaalta matkailu- ja elämysmaakunnan rakentamiseen. (Lotvonen 2008, 3.)

Vuoden 2009 lopulla hyväksytyssä uusimmassa, vuoteen 2030 yltävässä Lapin maakuntasuunnitelmassa luovuus on nostettu koko suunnitelman otsikkoon, joka kuuluu *Lappi – Pohjoisen luova menestyjä*. Suunnitelmassa korostetaan, että ”[k]orkeatasoinen kulttuurielämä toimii sekä vetovoimatekijänä että tärkeänä osa-alueena maakunnan kehittämässä”. Suunnitelmassa tuodaan esiin muun muassa myös taiteen ja kulttuurin harrastustoiminnan vireytyminen ja kulttuurin määrän kasvu ja kansainvälisten verkostojen ja yhteistyön kehittyminen. Matkailu nostetaan esiin myös tässä yhteydessä keskeisenä kehityksen mahdollisuutena. (*Lappi – Pohjoisen luova menestyjä* 2009, 11.)

Maakuntasuunnitelmassa esitetään, että kulttuuripolitiikassa painotettaisiin kulttuurin integroimista alueelliseen kehittämistoimintaan. Tätä varten pyritään muun muassa kehittämään rahoitus- ja työllistämismalleja taidealan ja yritysten välillä. (Emt., 27–28.) Suunnitelmassa esitetään myös, että ”[l]uovien ja osaamisintensiivisten alojen liiketoiminnan ja toimintaympäristön kehittämistyötä kohdistetaan kansallisten ja kansainvälisten verkostojen, osaamisen sekä yritysten ja yhteisöjen infrastruktuurin parantamiseen. Muotoilusta tehdään Lapin vahvuus.” (Emt., 22.)

Lappilaisessa ja yleisemminkin pohjoisen aluesuunnittelussa taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden rooli on siis artikuloitumassa ja kehittymässä. Mutta se on edelleen hyvin marginaalinen osa kokonaisuutta, jossa perinteiset toiminnan ja elinkeinonharjoittamisen alat ovat pääosissa. Tätä kokonaiskuvaa tukee erityisen voimakkaasti ns. Lappi-työryhmän loppuraportti. Lappi-työryhmä asetettiin vuoden 2008 alussa Työ- ja elinkeinoministeriön toimesta ja sen tehtävänä oli selvittää ”toimia, joilla Lapin kehitykselle myönteisiä hankkeita voitaisiin vauhdittaa ja miten alueen kielteisimpiin kehityssuuntiin saataisiin muutok-

sia” (*Lappi-työryhmän loppuraportti 2008, 5*)⁶. Työryhmän loppuraportti jätettiin lokakuussa 2008 elinkeinoministeri Mauri Pekkariselle. Tässä mainituista Lappiin liittyvistä suunnitelmista tai strategioista Lappi-työryhmän esitys on jyrkimmin suuruusuntaiseen luonnonvarojen hyödyntämiseen ja matkailuun nojautuva. Voisi sanoa, että kaikkien luovat alat ja niihin liittyvä potentiaali eivät nouse edes kuriositeetin tasolle raportissa. Raportissa on 169 sivua, ja se sisältää vain erittäin niukkoja mainintoja kulttuuriin, taiteeseen ja luoviin aloihin. (Ks. *Lappi-työryhmän loppuraportti 2008*.)⁷

On oletettavaa, että luovan talouden merkitys näyttäytyy monille paikallisille toimijoille vähäisenä tai olemattomana, koska siinä ei ole samanlaista suuruuden potentiaalia, mitä esimerkiksi kaivosteollisuus tai matkailu edustavat. Luovien alojen volyymi ei kuitenkaan muodostu yksittäisistä suurista investoinneista tai toimipisteistä, vaan lukuisista pienistä ja monimuotoisista toiminnan tavoista. Perinteisessä lappilaisessa ajattelussa, jota vaikkapa maakunnalliset suunnitelmat edustavat, luovat alat toimivat muiden alojen ”renkinä”, lisäarvona tai maakunnallisen brändin osatekijänä. Vain harvemmin luovia aloja katsotaan itsearvoisen tärkeänä tai merkityksellisenä asiana, varsinkaan taloudellisessa mielessä. Tähän liittyen luovien alojen taloudellista potentiaalia ei juurikaan avata tai problematisoida, vaan pikemminkin puhutaan yleisellä tasolla ”kehittämisestä”.

Yhtäältä on hyvä, että lappilaiseen aluekehitykseen on ainakin jossain määrin tullut luovaan talouteen liittyviä ulottuvuuksia. Toisaalta voidaan kysyä, ovatko ne tulleet omaehtoisesti ja luovan talouden omista lähtökohdista ja mahdollisuuksista vai kenties valtionhallinnollisen ”ohjeistamisen” kautta.⁸ Luovan talouden mahdollisuudet ovat olleet keskusteluissa ja käytännön politiikassa mu-

6 Työryhmän puheenjohtajana oli kansanedustaja Hannes Manninen. Työryhmään kuului ministeriöiden edustajia, lappilaisia virkamiehiä, edunvalvojia ja elinkeinoelämäedustajia sekä Saamelaiskäräjien edustajia.

7 Raportissa kulttuuri tulee useimmiten nivottuna saamelaisiin tai saamelaisuuteen, ei niinkään lappilaisuuteen yleisesti ottaen.

8 Taustalla esimerkiksi OPM:n *Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä* tai Sitran alullepanema *Luovaan talouteen* -julkaisu (Wilenius 2004).

kana monissa maissa ja monilla alueilla, mutta Suomessa keskustelu on ollut hyvin niukkaa viimeisiä vuosia lukuun ottamatta. Luovan talouden huumassa on helppo mennä ääripäästä toiseen. Onkin varottava, että kulttuuria, taidetta ja taideteollisuutta ei ryöstöviljellä eikä instrumentalisoida talouden käsikassaraksi.

Kulttuurin ja taiteen yhteiskunnallisia ja yhteisöllisiä merkityksiä ei voi palauttaa talouteen, mikä on paradoksaalisesti vaarana. Tätä keskustelua on käyty muualla jo liki parikymmentä vuotta sitten. Kuten Timo Cantell mainitsee, “[k]äyty keskustelu tiivistyy siihen havaintoon, että kulttuurilla on taloudellista merkitystä, mutta kulttuurin merkitys ei ole yksinomaan taloudellinen. -- -- Edellisestä johtuen kulttuurin näkeminen yksinomaan taloudellisesta näkökulmasta kriisiytyi 1990-luvun alussa ja alaa ryhdyttiin tarkastelemaan laajempien vaikutusyhteyksien kautta.” (Cantell 2001, 55.)

Näitä kulttuurin laajempia merkityksiä on tuotu esiin muun muassa YK:n alaisen Unescon taholta. Unescon kulttuurista moninaisuutta koskevassa yleismaailmallisessa julistuksessa otetaan kantaa kehityksen problematiikkaan. Julistuksen mukaan “[k]ehitystä ei tule ymmärtää ainoastaan taloudellisena kasvuna, vaan myös keinona saavuttaa älyllinen, tunneperäinen, moraalinen ja henkinen hyvinvointi”. (*Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus*.)

Tätä pohdintaa talouden, kehityksen ja kulttuurin yhteyksistä on tullut esiin myös Unescon *Our Creative Diversity* -raportissa vuodelta 1996.⁹ Taloutta ei nähdä ainoana kehityksen ja hyvinvoinnin takaajana, vaan siihen liittyy suuri määrä muita tekijöitä ja edellytyksiä, kulttuuri muiden muassa. Raportissa pyritäänkin esittämään uusia kysymyksiä, kuten mitkä kulttuuriset ja sosio-kulttuuriset tekijät vaikuttavat kehitykseen; mitä ovat sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen kulttuuriset vaikutukset; miten kulttuurit ja kehitykseen liittyvät mallit liittyvät toisiinsa ja mitä ovat yksilöllisen ja kollektiivisen hyvinvoinnin kulttuuriset ulottuvuudet? (*Our Creative Diversity 1996, 8*.)

9 Suomenkielinen versio on *Moninaisuus luovuutemme lähteenä* (1998).

Nämä kysymykset liittyvät kestävän kehityksen teemaan. Kestävä kehitys ymmärretään useimmiten ekologisesta ja osin taloudellisesta näkökulmasta, jolloin kestävän kehityksen kulttuurinen ulottuvuus on jäänyt vähemmälle huomiolle. (Ks. *Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelma; Kestävä kehitys opetusministeriön toimialalla.*)

Euroopan unionin kontekstissa on kulttuurin ja kehityksen suhdetta myös avattu. *Syrjästä esiin* -raportti tehtiin vuonna 1997 Euroopan neuvostolle. Raportissa pohdittiin muun muassa kulttuuristen vaikutusten siirtymistä yleiseen kehitykseen: mitä kulttuurin yhteiskunnalliset ja taloudelliset vaikutukset ja seuraukset voivat olla, mikä on kulttuurin vaikutus ihmisten tietoon ja ymmärrykseen sekä inhimillisten voimavarojen hyödyntämiseen (ks. *Syrjästä esiin* 1998, 239–266).

Kaiken kaikkiaan voidaan esittää, että luovilla aloilla on monenlaisia yhteiskunnallisia ja yhteisöllisiä merkityksiä ja yhteyksiä. Kestävän sosiaalisen kehityksen kannalta kulttuuri ja taide ovat keskeisiä tekijöitä. Merkityksen arviointia vaikeuttaa kuitenkin se, että taiteen ja kulttuurin luomille taloudellisille ja hyvinvointivaikutuksille ei ole olemassa vielä kovin hyviä mittaamisen välineitä. Taloudellisia vaikutuksia on periaatteessa mahdollista arvioida rahallisesti, mutta niihinkin liittyvät mittaamisen välineet ovat puutteellisia kansallisesti, puhumattakaan alueellisesti. Kulttuurin ja taiteen muiden kuin heti näkyvissä olevien euromääräisten vaikutusten mittaaminen ja arviointi on monin verroin hankalampaa. Miten mitataan hitaasti syntyviä, pitkäkestoisia ja sosiaalisissa syväraenteissa olevia vaikutuksia?¹⁰

2.2 Sosiaalisesti kestävä työ

Edellä on kuvattu lappilaiseen alueelliseen kehitykseen liittyviä rakenteellisia kysymyksiä. Tässä yhteydessä pohdittiin luovien alojen sijoittumista lappilaisen aluesuunnittelun ja aluekehityksen kontekstiin. Luovien alojen merkitys on jollakin tavalla huomioitu, mutta edelleen

¹⁰ Ks. tarkemmin kulttuurin, talouden ja alueiden kehityksen problematiikasta Kainulainen 2004 ja 2005.

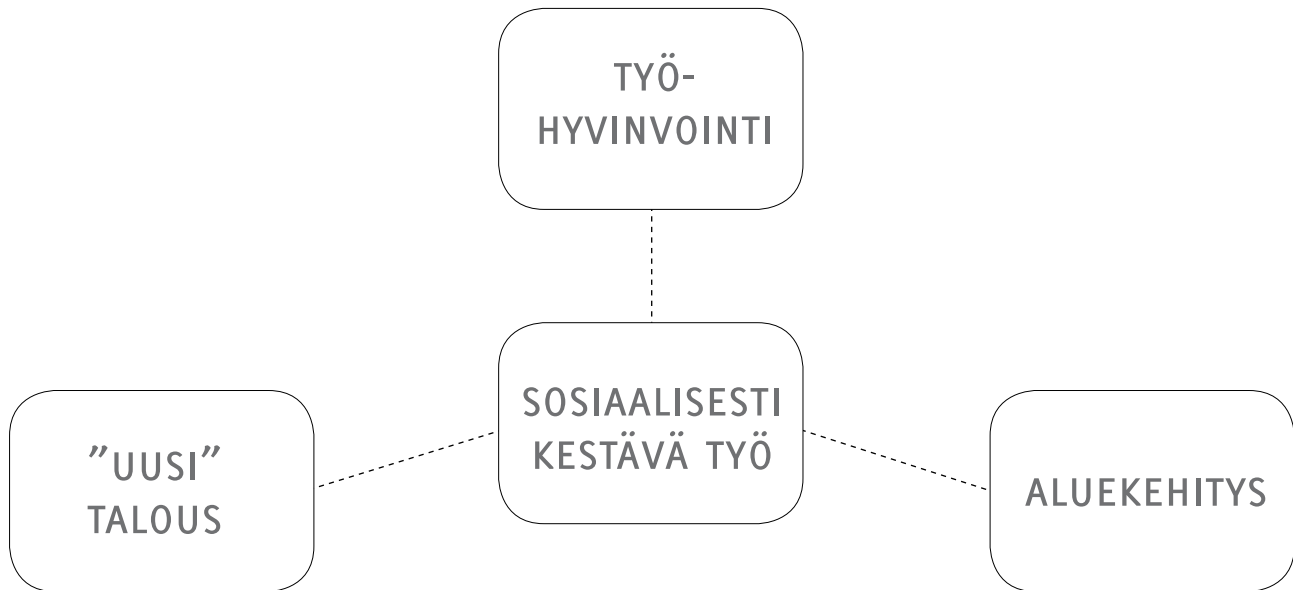
pohdinta ja erityisesti konkreettiset toimenpiteet ovat niukkoja verrattuna muihin toimialoihin.

Luovien alojen merkitystä voidaan edelleen avata laajemmin suhteessa työhön, alueelliseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä työhyvinvointiin. Tämän luvun tarkoituksena on pohtia taiteeseen, kulttuuriin ja taideteollisuuteen liittyvää työtä ja työntekemisen tapoja työhyvinvoinnin ja toisaalta laajemmin myös alueellisen hyvinvoinnin kautta. Tässä pohdinnassa lähtökohtana on se, että työllä ja työn muodoilla on olennainen merkityksensä myös yhteisöjen olemassaolon kannalta. Toisaalta työn sisällöt ja niihin liittyvät merkitykset ovat yhteydessä myös työhyvinvointiin.

Lappilaisia työmarkkinoita kuvastaa sesonkityöläisyys ja alueen ulkopuolisen työvoiman hyödyntäminen, erityisesti matkailun ja kaivosteollisuuden alueella. Vaikka niiden työllistävää merkitystä voi paikallisten ihmisten kannalta olla huomattava, on myös mahdollista, että ne luovat samalla alueellisia työmarkkinoita ja työntekijöiden ryhmittymiä, jotka ovat kaukana muista sosiaalisista yhteyksistä alueella. Kausityöläisyys sekä ulkopuolista työvoimaa tarvitsevat tuotannonalat tuovat alueelle ulkopuolisia työntekijöitä, joiden muu elämä tai perhe sijaitsee toisaalla, mahdollisesti ulkomailta. Muualta tulleet työntekijät voivat olla sosiaalisesti hyvin irrallaan suhteessa muuhun Lappiin ja lappilaisiin ihmisiin.

Työn ja työntekijöiden sekä toisaalta yhteisön väliset suhteet ja kontaktipinnat ovat tällaisissa tapauksissa potentiaalisesti sosiaalisia ongelmia synnyttäviä, ei niinkään yhteisön sosiaalista pääomaa kasvattavia. Alueellisen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta on merkitystä sillä, millaista työtä alueella tehdään, kuka sitä tekee ja millaisiin lähtökohtiin se perustuu. Tämän luvun tarkoituksena on hahmottaa ns. *sosiaalisesti kestävä työ* -ajatus;¹¹ miten työ voi olla sosiaalisesti ja yhteisöllisesti merkityksellistä ja ”kestävää”. Kyse ei ole tällöin yksinomaan työntekijän yksilöllisestä kokemusmaailmasta eikä toisaalta myöskään työelämän makrovaikutuksista. Kokemus työstä ja samalla työhyvinvoinnista ymmärretään

¹¹ Ks. käsitteestä tarkemmin Linjakumpu 2009.

Kuvio 1. Sosiaalisesti kestävä työ ja sitä lähellä olevat keskustelut.

tässä tapauksessa osana työelämän ulkopuolella olevia prosesseja, joilla on ajallisesti ja paikallisesti moninaiset vaikutuksensa. Sosiaalinen viittaa tässä yhteydessä paikallisyhteisöihin ja alueisiin. Sosiaalisuus ei rajoitu siis työntekijään tai hänen välittömään sosiaaliseen ympäristöönsä (perhe, suku, ym.).

Sosiaalisesti kestävään työhön liittyvä tarkastelu sijoittautuu makro- ja mikrotason väliin. Kyse ei siis ole pelkästään yksittäisten ihmisten työhyvinvoinnista tai kokemuksesta. Toisaalta kyse ei ole myöskään työmarkkinoiden makrotarkastelusta, joka irtaantuisi työntekijöiden näkökulmista. Kyse on osin kokemuksellisesta ja yksilöihin nivoutuvasta näkökulmasta, ja osin siitä, miten työn tekemisen tavat ja rakenteet vaikuttavat yhteisöllisiin, sosiaalisiin näkökulmiin ja kokemuksiin; miten yksilöiden tekemillä asioilla on yhteisöllinen ja sosiaalinen perspektiivi. Mitä sosiaalisesti kestävä työ voisi olla pohjoisessa ja miten se on yhteydessä työhyvinvointiin? Miten työntekijät kokevat työnsä ja sen merkityksen yhteisöllisesti ja sosiaa-

lisesti ja miten tämä kokemus nivoutuu työhyvinvoinnin ajatukseen?

Työn sosiaalinen ja yhteisöllinen perspektiivi liittyy myös yhteisöjen ja yhteisöllisyyden ymmärtämiseen eri tavalla kuin aikaisemmin. Pohjoisen kontekstissa yhteisöllisyys on rakentunut perinteisesti uskontoihin, politiikkaan tai luontoon perustuen. Myös etelä-pohjoinen-erottelu on ollut keskeistä yhteisöjen muodostumisen suhteen. Tässä yhteydessä kiinnostavaa on, miten alueeseen kiinnittyminen tapahtuu ja mikä yhteys sillä on työntekemiseen ja toisaalta työhyvinvointiin ja laajemmin alueelliseen hyvinvointiin. Uudenlaiset yhteisöllisyyden muodot voivat toimia alueellistumisen ja alueellisen voimaantumisen tukena.

Työn luoma yhteisöllisyyden kokemus voi edesauttaa voimaantumista ja estää syrjäytymisen kokemuksia, mikä on esimerkiksi pohjoisen kontekstissa merkityksellinen ulottuvuus. Työ näyttäätyy silloin yksilön yli menevänä asia-

na, ja se kuvastaa konkreettisella tavalla muutosta teollisuusyhteiskunnasta palveluyhteiskuntaan, mikä näkyy ihmisten toiminnassa ja elämis- ja kokemusmaailmassa.

Kun pyritään hahmottamaan sosiaalisesti kestävänsä työn käsitettä, sitä voidaan peilata lähellä oleviin keskusteluihin. Näistä keskusteluista työhyvinvointi-tematiikka on luonteva lähtökohta. Työhyvinvointiin liittyvät keskustelut ovat laajoja ja moninaisia. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön määrittelyn mukaan työhyvinvointi koostuu työntekijän terveydestä ja jaksamisesta, työpaikan turvallisuudesta, työn hallinnasta, työilmapiiristä ja johtamisesta (ks. *Työhyvinvointi perustuu yhteistyöhön* 2010).

Työhyvinvointi nähdään yleensä subjektiivisena asiana, joka liittyy työntekijään ja ehkä hänen perheeseensä ja muihin välittömässä läheisyydessä oleviin ihmisiin. Tähän liittyen myös työtyytyväisyyttä pohtivat keskustelut ovat olennaisia; miten työntekijä arvioi omaa työtään ja miten hyvinvointi on yhteydessä työtyytyväisyyden muotoutumiseen (ks. esim. Russell 2008). Työhyvinvointi ja -tyytyväisyys on linkitetty tutkimuksissa myös työn tuloksellisuuteen (ks. Russell 2008). Sosiaalisesti kestävänsä työn käsitteessä työ ja työhyvinvointi voidaan kuitenkin ymmärtää muunakin kuin työnantajan ja työntekijän välisenä suhteena. Hyvinvoinnin tematiikka laajenee työntekijän subjektiivista kokemuksista koskettamaan myös yhteisöllistä ulottuvuutta.

Sosiaalinen ulottuvuus ei ole toki tuntematonta työhyvinvointiin liittyvissä keskusteluissa, vaan se on löydettyvissä monentyyppisissä tarkasteluissa niin suomalaisessa kuin kansainvälisissäkin keskusteluissa (ks. esim. Marjala 2009, 45–49). Taustalla on muun muassa pyrkimys hollistiseen ymmärrykseen työn, ihmisten olemassaolon ja sosiaalisen ympäristön kokonaisuudesta (ks. Min & Ng). Joissakin yhteyksissä on myös käytetty käsitettä ”socially sustainable work” (ks. Brödner & Latniak 2002, 11; Min & Ng; *Leisure & Work*). Tämä ei kuitenkaan viittaa samaan käsitteeseen kuin tässä käytettävä ”sosiaalisesti kestävä työ”. ”Sosiaalinen” on tässä yhteydessä yhteisöllinen tai jopa alueellinen, ei niinkään perhettä tai ihmisen lähimpiä kuvaava sosiaalinen ympäristö.

Toiseksi sosiaalisesti kestävä työ nivoutuu talouden muutokseen ja sen yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin. Tässä kontekstissa yrityksillä ja taloudella nähdään olevan velvollisuuksia yhteiskuntien olemassaolon kannalta, jolloin talous ei ole irrallista, pelkästään taloudelliseen voittoon tähtäävää toimintaa. Yritysten yhteiskuntavastuu viittaa yritysten yhteiskunnalliseen ja ekologiseen toimintaan, joka ei perustu niinkään lakisääteisyteen kuin vapaaehtoisuuteen. Toisaalta kyse ei ole myöskään hyväntekeväisyydestä tai sponsoroinnista, vaan yritysten kokonaisvaltaisemmasta ja tietoisesta toiminnasta yhteiskunnassa ja erilaisten sidosryhmien kanssa. (Ks. esim. Juntunen 2005, 19–46; Ristelä 2009.)

Kolmanneksi teeman voi liittää alueellisen kehityksen problematiikkaan. Alueellinen kehitys – esimerkiksi Pohjois-Suomessa – artikuloidaan usein rakenteellisten tai metatason tekijöiden kautta. Aluekehitys näyttäytyy usein ulkopäin tulevana sekä ihmisistä ja yhteisöistä irrallaan olevana asiana, jota mitataan pelkästään suorien taloudellisten indikaattoreiden mukaan. Sosiaalisesti kestävänsä työn idea nivoo alueellisen kehityksen teeman hyvinvointiin; hyvinvoinnin avulla voidaan pohtia ihmisten ja yhteisöjen merkitystä alueiden kehitykselle. Sosiaalisesti kestävä työ tuo alueellisen kehityksen teemaan ihmislähtöisen näkökulman: miten työ, työhyvinvointi ja työntekijäys vaikuttavat alueelliseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Nämä teemat eivät ole irrallaan, vaan vaikuttavat toinen toisiinsa.

Tämän tyyppinen tarkastelu ottaa huomioon työn paikallisyhteisöihin, identiteetteihin ja voimaantumiseen liittyvät teemat. Aluekehityksen teemat puolestaan saavat perspektiiviä yksilöllisistä kokemusmaailmoista ja toisaalta työhyvinvointi näyttäytyy sosiaalisena ja yhteisöllisenä asiana. Tarkastelu on luonteeltaan normatiivista, ja sen tarkoituksena on ohjata pohtimaan työn ja ammattien suhdetta ympäröivään sosiaaliseen tilaan. Tässä yhteydessä kiinnostus kohdistuu erityisesti ”pieniin toimijoihin”, jotka muutoin helposti sivuutetaan alueellisen hyvinvoinnin ja kehityksen puhetoivissa. Samalla tavalla otetaan huomioon myös nuorten, naisten ja korkeasti koulutettujen merkitys: myöskään

nämä toimijaryhmät eivät ole yleisten kehitysdiskurssien keskiössä.

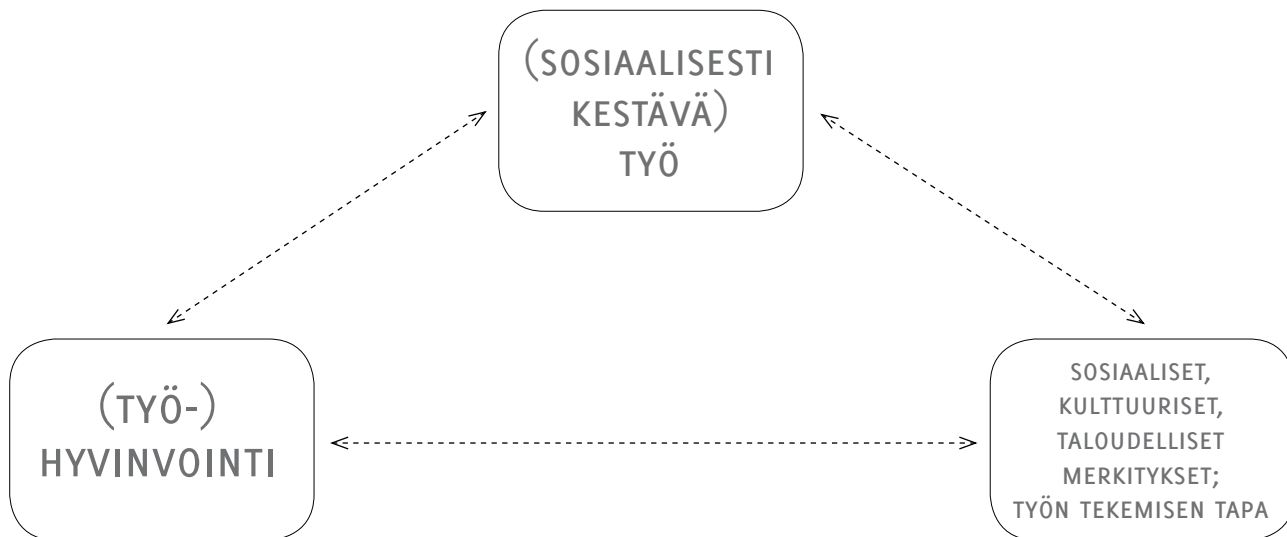
TaikaLappi-hankkeen kannalta sosiaalisesti kestävä työ suhteutuu nimenomaan taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden alan työhön ja työpaikkoihin. Lähtökohtana on väite, että luovien toimialojen työ poikkeaa monella tavalla esimerkiksi kausiluonteisesta ja usein vieraan työvoiman hallitsemassa matkailusektorista. Toisaalta väittämänä on, että luovien toimialojen työn sisällöllä on olennainen merkitys niin yksilöllisen työhyvinvoinnin kannalta kuin laajemmin ajateltuna myös yhteisöjen ja alueiden kehityksen ja hyvinvoinnin muotoutumisen kannaltakin. Taiteeseen, kulttuuriin tai taideteollisuuteen liittyvät prosessit ovat hitaita. Ei voida löytää suoria kausaaliketjuja tai selviä toimijoita, vaan vaikutus on erilaisissa sosiaalisissa ”syväkenteissa” ja mentaliteeteissa, jotka toimivat hitaammalla aikakäsityksellä kuin esimerkiksi talous ja politiikka.

Sosiaalisesti kestävä työ merkitsee työn, siihen liittyvien erilaisten merkitysten ja hyvinvoinnin nivomista toisiin-

sa. Vuorovaikutusprosessit eivät ole yksisuuntaisia, vaan ne toimivat eri tekijöiden välillä joustavasti.

Alueellisen hyvinvoinnin kannalta sosiaalisesti kestävä työn idea merkitsee tarkastelun kohdentamista materiaalistien tekijöiden ohella ei-materiaalisiin tekijöihin. Työstä saatava palkka tai taloudelliset resurssit eivät määrittele työn sosiaalista kestävyyttä. Esimerkiksi kaivosteollisuudessa liikkuvat rahamäärät ovat potentiaalisesti hyvin merkittäviä, mutta sosiaalisesti kyseisen alan työ voi olla hyvinkin ongelmallista. Saamelaiskäsiyö on esimerkki työstä, jota ei voi irrottaa myönteisistä sosiaalisista ja yhteiskunnallisista merkityksistä. Samalla tavalla rovaniemäläisen design-yritys Mielandin edustama ”sosiaalisen muotoilun” idea pohjautuu alueeseen ja sen hyvinvoinnin kysymyksiin. Työ kantaa itsessään merkityksiä, jonka kerrannaisvaikutukset voivat olla alueellisen hyvinvoinnin kannalta huomattavia.¹²

Työhyvinvoinnin kannalta sosiaalisesti kestävä työ tarkoittaa yksilöllisen hyvinvoinnin ymmärtämistä yhteisöllisen

Kuvio 2. Sosiaalisesti kestävä työn vuorovaikutusprosessit.

¹² Saamelaiskäsiyötä ja Mielandia käsitellään tässä raportissa enemmän tarkemmin.

ulottuvuuden kautta. Työhyvinvointia eivät määrittele esimerkiksi työpaikan sisällä olevat asiat (esimerkiksi työolosuhteet), työnantajan ja työntekijän väliset suhteet (esimerkiksi johtamiskäytännöt) tai työn ja vapaa-ajan väliset suhteet. Sosiaalisesti kestävä työn kannalta ajateltuna työn tulokset ja merkitykset sekä työn tekemisen tapa määrittävät työhyvinvointia. Toisin sanoen työn sosiaaliset merkitykset ovat myös subjektiivisen työhön liittyvän hyvinvoinnin perusta.

Työhyvinvoinnin hahmottaminen työn tulosten, työn tekemisen tavan ja työhön liittyvien sosiaalisten merkitysten kautta antaa mahdollisuuden argumentoida työelämän kokonaisuutta mikro- ja makrotasot huomioiden. Työ ei ole vain kansantaloudellinen, rakenteellinen välttämättömyys, eikä toisaalta työntekijän näkökulmasta palkkaan ja työolosuhteisiin liittyvä asia. Työhön voidaan liittää monia yhteisöllisiä elementtejä, jotka nivoutuvat olennaisesti työntekijän omaan hyvinvointiin.

Sosiaalisesti kestävä työ -käsitteen kautta luovien alojen työ ja työntekemisen tavat ovat erityisen merkityksellisiä. Monet tässä raportissa esitettävät esimerkit kuvastavat oivalla tavalla, miten kulttuurin, taiteen ja taideteollisuuden alojen työssä kiteytyvät tässä esitellyt sosiaalisesti kestävä työn ajatukset. ”Lähellä” oleva työ tuottaa yksilöllisten ja taloudellisten vaikutusten lisäksi sosiaalisia, kulttuurisia ja alueellisia vaikutuksia. Luovien alojen työ ja sen tulokset ovat parhaimmillaan tiiviissä yhteydessä alueen historiaan, mentaliteetteihin ja identiteetteihin, mikä on omiaan vahvistamaan alueellista hyvinvointia, tuottamaan emansipatorisia vaikutuksia sekä kasvattamaan sosiaalista pääomaa. (Vrt. Kerkelä 1993, 106–107; Eskelinen 2001, 56.) Onkin olennaista tarkastella lappilaisen työelämän kokonaisuutta ja erilaisia työn tekemisen tapoja, työpaikkoja ja työn tuloksia ymmärtäen hyvinvoinnin ja kehityksen ajatukset monipuolisella tavalla. Samoin on tärkeää arvioida entistä syvällisemmin luovien alojen työtä työntutkimuksen kannalta: luova työ on epäilemättä samanlaisessa tutkimuksellisessa katveessa kuin esimerkiksi naisten työ aikaisemmin (ks. Kinnunen & Suikkanen 2009).

2.3 Visioita tulevaisuuden työstä Lapissa

Muuttuva työelämä ja Lappi

Tässä alaluvussa käsitellään lappilaisten taide- ja kulttuurialan toimijoiden käsityksiä työelämän mahdollisuuksista pohjoisessa. Keskiössä on ”työelämän aluekehitys” taide- ja kulttuurialan näkökulmasta sekä laajempana ilmiönä.

Suomalainen työelämä on muuttunut nopeasti parin viime vuosikymmenen aikana. Esimerkiksi palvelualojen osuus työllisyydessä kasvaa koko ajan. Työn muuttumisen voi nähdä heijastelevan laajempaa sosiaalista muutosta yhteiskunnassa. Työn ja työmarkkinoiden muutoksesta on esitetty muun muassa, että palkkatyön merkitys vähenee, tapahtuu siirtymä aineellisen työn yhteiskunnasta tietotyön yhteiskuntaan, työmarkkinoita luonnehtivat työvoiman siirtymät ja työn epävarmuus kasvaa ja sillä on niin sosiaalisia kuin taloudellisiakin merkityksiä työntekijöille. Nämä trendit eivät kuitenkaan kosketa välttämättä kaikkia aloja tai alueita tasapuolisesti. Sosiologit Merja Kinnunen ja Asko Suikkanen kehottavatkin *Tänään töissä* -teoksen johdannossa tarkastelemaan empiirisiä ja rajattuja tapauksia ”jotta voidaan tavoittaa 2000-luvun työelämän muutossuuntien ristiriitaisuuksia”. (Kinnunen & Suikkanen 2009, 11–15, 18; Suopajarvi 2006, 10.) Tässä raportissa rajatun tapauksen muodostavat TaikaLappi-hankkeen puitteissa haastateltujen lappilaisten kokemukset ja visiot.

Kuten jo aiemmin on tullut esiin, Lapissa työelämän muutos ei ole noudattanut aivan samoja kaavoja kuin etelässä. Pohjoisen modernisaatio ja työelämän kehitys on perustunut voimakkaasti luonnonvarojen hyödyntämiseen ja teollisiin pyrkimyksiin. Turismiteollisuus ja matkailu on toinen merkittävä kasvuala Lapissa. (Linjakumpu & Suopajarvi 2003, 6–8; Suopajarvi 2006, 16; Veijola & Valkonen 2008). Perinteisesti lappilaisten työmarkkinoiden tulevaisuuden visiot ovatkin vahvasti rakentuneet suurien kaivos-, metsätalous- ja muiden luonnonvarahankkeiden sekä massaturismin ympärille. Tällaiset hankkeet voivat kuitenkin olla ongelmallisia niin alueen ekologisen kuin sosiaalisenkin kestävyuden kannalta. Luonnonvaro-

jen lyhytnäköinen hyödyntäminen ja yksipuolinen, kausiluontoisuutta korostava työelämä eivät ole kestäviä tulevaisuuden Lapin lähtökohtana. Tarvitaankin uusia ja innovatiivisia tapoja hahmottaa lappilaisia työmarkkinoita. Erityisen suuri rooli työelämän mahdollisuuksien monipuolistamisessa voi olla luovan talouden sekä taide- ja kulttuurialan toimijoilla.

Näkökulmia luovien alojen työhön Lapissa

Seuraavat havainnot ja pohdinnat perustuvat ensisijaisesti hankkeen aikana toteutettuihin haastatteluihin. Haastatteluista paljastuu taide- ja kulttuurialan toimijoiden kentän ja työmahdollisuuksien moninaisuus. Haastateltavina on ollut muun muassa kuvataiteen, musiikin, teatterin ja käsityöalan alan ammattitaiteilijoita, designalan yrittäjiä, taidekasvatuksen tutkijoita, projektityöläisiä, elämysteollisuuden ja audiovisuaalisen alan kehittäjiä, galleristi, perinteentutkija sekä kulttuurialan virkamiehiä. Haastatteluissa voi nähdä niin luovien alojen voimavaroja ja potentiaalia kuin myös mahdollisia haasteita ja kipupisteitä.

Luonteenomaista useimmille haastateltaville on, että he tekevät yhtäaikaaisesti monentyyppistä työtä. Elanto voi tulla monesta eri lähteestä. Useampi on oman taiteen tekemisen ohella opiskelija ja vetää lisäksi erilaisia työpaikkoja ja koulutusta, toiset ovat yhdistäneet taiteen tekemisen päätoimiseen tutkimus- tai opetustyöhön. Toisia taas työllistävät erilaiset luovan alan projektit. Harvoilla on siis mahdollisuus työllistää itsensä kokonaan taiteen tekemisellä, eivätkä kaikki siihen tuki pyrikään. Onkin tunnistettu asia, että taiteen ammattilaiset joutuvat usein taiteilijuiden ohella tekemään muita töitä, esimerkiksi opettajan, ohjaajan tai konsultin. Pätkätyöt, projektit ja hankkeet luonnehtivat usein taide- ja kulttuurialan ammattilaisen työelämää, joskin tämä pitää nykyään paikkansa monilla muillakin aloilla. (Ks. Isotalo 2007, 271–272.)

Yhteistä monille haastatelluille on siis työmarkkinoilla muutenkin näkyvä trendi, työsuhteiden lyhytkestoisuus tai pätkätyöläisyys. Erilaiset projektit saattavat toisaalta tarjota korvaamattoman mahdollisuuden uudenlaisten

ideoiden kehittelyyn, mutta toisaalta projektityöläisyys voi olla epävarmuudessaan raskasta. Myös ideoiden ja toimintojen jatkuvuus on suuri ongelma projektimaailmassa: miten jatkaa hyväksikin havaittua toimintaa kun rahoitus loppuu ja katoavatko jo tehty työ ja kehityssuunnitelmat projektin myötä?

Yrittäjyys on taide- ja kulttuurialan ammattilaisille yksi vaihtoehto. Lapista onkin noussut muutamia lupaavia esimerkkejä menestyvistä pienyrityksistä, kuten esimerkiksi designvaatteita ja -tuotteita valmistava Mieland. Haastateltavat pitivät yrittäjyydessä tärkeänä yhteistyötä muiden luovan alan toimijoiden kanssa. Muun muassa Rovaniemelle on kehittymässä monipuolinen luovien alojen yrittäjien ja toimijoiden verkosto, joka toimii konkreettisesti samassa rakennuskompleksissa kaupungin keskustassa ja mahdollisesti tarjoaa tilan myös ulkopuolisille tulla ja tutustua toimintaan. Näin yrittäjät ovat tekemisissä sekä keskenään että kaupunkilaisten kanssa. Toisena esimerkkinä on käsityöalo, joka avautuu Johannes Laurin vanhassa talossa Rovaniemellä. Käsityöaloon tulee työtiloja, myymälöitä ja pieni kahvila. (Lavia 2010.)

Toki yrittäjäksi ryhtyminen tai muutenkin oman työn ja osaamisen myyminen on myös haastava tilanne. Ajatus omien käsintöiden myymisestä saattaa tuntua vaikealta, ei pelkästään sen takia, että hinnoittelusta on hankala päättää vaan siksi, että taiteellinen tuotos saattaa tuntua osalta itseä eikä siitä ole helppo luopua. Toisekseen aloitteleviin taide- tai luovien alojen yrittäjiin ei välttämättä suhtauduta kannustavasti ja esimerkiksi erilaisten starttirahojen saaminen voi osoittautua haasteelliseksi. Eräs tapa nostaa esille uusia luovien alojen tekijöitä on Arktiset helmet -kampanja, jonka tavoitteena on esimerkiksi toistuvien kilpailujen avulla tukea ja edistää lappilaisten luovien alojen toimijoiden liiketoimintaa (*Arktiset helmet* 2010).

Tulevaisuuden työ: ideaalitulo ja kauhuskenaarioita

Millaisena lappilainen tulevaisuuden työelämä sitten näyttäytyy kulttuuri- ja taidealan toimijoiden kuvaamana?

Hankkeen haastateltavia pyydettiin visioimaan Lapin tulevaisuutta oman alansa ja toimintakenttensä näkökulmasta. Haastateltavilta kysyttiin toisaalta parasta ja toisaalta pahinta mahdollista tulevaisuudennäkymää ohjeellisella kymmenen vuoden aikavälillä. Työelämän ja elinkeinorakenteen kehitystä koskevat teemat olivat yksi laaja osa tulevaisuuden visioita. Muut aiheet liittyivät niin alueen yleisiin elinmahdollisuuksiin kuin luontoon, paikalliseen kulttuuriseen ilmapiiriin ja lappilaisen ihmisen luonteeseen. Toisin sanoen tulevaisuuden visiot liikkuvat materiaalisista kehitysnäkymistä alueen ja sen ihmisten identiteetteihin ja mentaliteetteihin.

Realismin sijaan haastateltavia kehoitettiin visioimaan vapaasti. Näin kerätyt ideaalitulat ja kauhuskenaariot edustavat kärjistettyjä utopioita, eivät tarkkoja laskelmia, mutta juuri siksi ne ovat omiaan tuomaan esiin niin pohjoisen kehityksen vahvuuksia kuin mahdollisia kipupisteitä. Ideaalitulojen kuvauksista voidaan lukea pohjoisen työelämän ja elinkeinorakenteen kehitykselle asetettuja toiveita ja löytää uudenlaisia mahdollisuuksia. Kauhuskenaariot kertovat puolestaan tulevaisuuden uhkakuvista. Nämä visiot eivät rajoitu vain kulttuuri- ja taidealan töihin vaan koskevat laajemmin työelämän mahdollisuuksia.

Kauhuskenaariot

Työtä ja elinkeinoelämää koskevista kauhuskenaarioista voi erottaa karkeasti kaksi tyyppiä. Ensimmäinen näistä liittyy erityisesti turismiteollisuuden ylilyönteihin. Näissä kauhuskenaarioissa Lapin työelämää luonnehtivat sesonki- ja pätkätyöllisyys. Töitä on tarjolla vain palvelu- ja matkailusektorilla. Työmahdollisuuksien yksipuolistuminen ja valinnanmahdollisuuksien katoaminen heikentäisi haastateltavien mielestä työn mielekkyyttä ja alueen vetovoimaisuutta. Lisäksi nykyisenkaltaisen matkailuelinkeinon edistämistä pidettiin myös ekologisesti lyhytnäköisenä. Lapin elinkeinorakenteen kapeus ja tulevaisuuden rakentaminen turismiteollisuuden varaan huolestuttivat haastateltavia.

Kukaan ei viihtyisi täällä, koska kaikki työpaikat palvelisi lähinnä turismiteollisuutta ja sen sivuhaaroja (Petteri Putkisen haastattelu).

Sitten toinen kauhuskenaario, mikä minua itseäni huolestuttaa jonkun verran, on tämä Lapin elinkeinon käsitämätön kapeus. Että matkailuelinkeinon varaan on niin paljon rakennettu. Että se on tavallaan mato, joka syö sitä omaa omenaansa. Ulkomailta lennätetään turisteja kattomaan tänne lunta. Ja mitä se hillitön lentomatkailu sitten tekee talvelle ja lumentulolle? (Niko Taskisen haastattelu.)

Kauhukuvissa maakunta on muuttunut turistien leikkikentäksi, *”Lappi on turistireservaatti – ”* (Timo Tervon haastattelu).

Rovaniemi muuttuu – – huvipuistoksi, joka on täynnä tornihotelleja ja erilaisia viihdytyskeskuksia, rallikilpailuja, porocupeja, taukoamattomia safarikierroksia ja koiravaljakkoajeluja ja jossa on tarvetta suurelle palvelusektorille ja sesonkityöntekijöille, tarjoilijoille, siivoojille jne – – (Kalle Lampelan haastattelu).

Tällaisessa tulevaisuudessa paikallisille on tarjolla vain sesonkityötä turistien palvelussa. Saamelaisten rooliksi jää vieraiden viihdyttäminen.

Saamelaisten roolina on toimia nukkeina, poseerata poron kanssa ja paukutella noitarumpua samppanjalaseja kilisteleville turisteille, joille joku saamenasuun pukeutunut sesonkityöläinen pyyhkii nokea naamaan. (Kalle Lampelan haastattelu).

Pidemmälle viedyissä visioissa työn tekijät eivät ole enää välttämättä edes suomalaisia, vaan heidät tuodaan halvan työvoiman maista.

Kaikki marjanpoimijat, metsänraivaajat, siivoojat ja palvelijat on tuotu Aasiasta tai Afrikasta. Se on eittämättä lisännyt Lapin vetovoimaisuutta. (Timo Tervon haastattelu.)

Toinen kauhuskenaarioiden tyyppi puolestaan käsittelee niin kutsuttuihin perinteisiin teollisuudenhaaroihin liittyviä uhkia. Kauhukuvissa kaivos- ja metsäteollisuus valtaavat Lapin ja Lappi valjastetaan vesivoiman ja ydinvoiman

tuottoon. Työtä toki riittää hetken aikaa rakennushankkeissa, kun ”Vuotos ja Sierilä rakennetaan ja Ounasjoki valjastetaan ja ydinvoimala rakennetaan Simoon –” (Kalle Lampelan haastattelu).

Ydinvoimala ja vesivoimala siinä vierekkäin. Sitten uraania voisi kaivaa siitä jostain. – Varmaan ydinvoimala työllistäisi [lapset tulevaisuudessa]. (Petteri Putkisen haastattelu.)

Metsäkiistoissa suuryritysten edustama kanta voittaa ja poromiehet joutuvat yhä ahtaammalle (Kalle Lampelan haastattelu).

Pisimmilleen vietyinä koko Lappi hukkuu tekoaltaan alle: ”– joskus jossain visiossa [Tutkimusmatkailija-työpajassa] Lapin päälle tehtiin vaan yksi valtava tekoallas” (Niko Taskisen haastattelu).

Näissä visioissa Lapin roolina on toimia raaka-ainereservaattina tai kaatopaikkana. Lapista on tullut ” – kaivos-toiminnan kultamaa, johon haudataan pohjoisen Euroopan ydinjätteet” (Timo Tervon haastattelu). Riskinä perinteiseen teollisuuden varaan rakentamisessa nähdään myös globaalin maailmantalouden arvaamattomuus. Kun valta on annettu kansainvälisille yhtiöille, tulevaisuuteen ei voida vaikuttaa itse, eikä esimerkiksi investointien jatkuminen ole paikallisesta toiminnasta riippuvaista ja toiminnan loppumisen seuraukset voivat olla katastrofaaliset.

Niin sitten pahimmillaan siinä käy just niin, että ne kaivosyhtiöt aloittaa hirveet investoinnit. Mutta sitten tapahtuu jotakin maailman talousrakenteessa. Tässä globaalissa. Yhtäkkiä se painopiste siirtyy jonnekin toisaalle. Keksitään joku toinen innovaatio. Joku toinen tapa vaikkapa tuottaa energiaa. Ja sitten ne jää sinne semmoiseksi epätiloiksi. Waste land. Ja sitten siellä on valtavat alueet jyrätty jo alle. Ja sieltä on ihmiset muuttaneet jo etelään sen takia. Ja matkailu on hävinnyt sen takia. Ja sitten ne jää sinne, kaivinkoneet ja kaikki. Pysyyn kuolleena. Ja lopulta kaikki osapuolet häviää. (Niko Taskisen haastattelu.)

Huomattavaa on, että kauhukuvien Lapissa ei ole juuri tilaa luovien alojen tekijöille, taiteilijoille tai kulttuuritoimijoille. Korkeintaan heitä saattaisi nähdä matkailuelinkeinon sisällöntuotannon palveluksessa, mutta tähänkin haastateltavat suhtautuivat skeptisesti:

– – todennäköisesti kamarikonsertteihin ja nykytaiteen näyttelyihin ei enää riitä väkeä, eivätkä matkailijatkaan ole kiinnostuneet korkeakulttuurisesta tarjonnasta, eikä sitä heille edes tarjota (Kalle Lampelan haastattelu).

Jälkimmäisestä kauhuskenaarioiden tyypistä kulttuuri- ja taidealan toimijat ovat kadonneet kokonaan. Kauhukuvien seurauksena onkin Lapin henkinen, kulttuurinen ja taloudellinen näivettyminen. Haastatteluissa osaajat ovat muuttaneet pois, nuoria ei kiinnosta jäädä alueelle ja lopulta turistitkin ajavat ohitse. Työelämä kapenee, ellei pahimmillaan lakkaa kokonaan ihmisten poismuuton tai ekologisten katastrofien seurauksena. Kun haastateltavilta kysyttiin mitä pitäisi tapahtua jotta kauhuskenaariot kävisivät toteen, useampi vastasi, että juuri mitään ei tarvitse tehdä: mikäli kehitys jatkaa nykyistä suuntaa, kauhuskenaariot voivat hyvinkin toteutua.

Ideaalitilat

Myös ideaalituloissa matkailu- ja palvelusektorit korostuivat Lapin elinkeinoelämän tulevaisuuden aloina. Lähestymistapa matkailuelinkeinon kehittämiseen poikkeaa kuitenkin radikaalisti kauhuskenaarioiden massaturismista, joka on Lapin luonnosta ja kulttuurisesta taustasta piittaamattomatonta. Lappi halutaan nähdä ihmisten aitona kohtaamispaikkana, ei vain muovisena joulupukkien ja hiihtokeskusten ihmemaana. Lapin matkailun toivotaan kehittyvän kulttuuri- tai luontomatkailun suuntaan, jossa ympäristön kunnioittaminen kulkee käsi kädessä kulttuurisen ja sosiaalisen kestävyuden kanssa. Työllisyysvaikutukset kohdentuvat tällöin paikalliseen väestöön ja edistävät monipuolisia elinmahdollisuuksia Lapissa:

– – tietysti tää matkailu, mutta kulttuurimatkailun, kestävän kehityksen näkökulmasta, jossa ei välttämättä olisi niin, että ajateltaisiin tuotavan valtavia massoja

– – *Sitten niitä tuotteita, mitä siellä kehitettäisiin, niinä työllistäisi nimenomaan niitä paikallisia kyliä ja yhteisöjä. Että se toiminta nousisi siitä rakenteesta ja kulttuuriperinteestä ja ympäristöstä, mitä siellä on.* (Mirja Hiltusen haastattelu.)

Turismia sinänsä ei siis pidetty mitenkään pahana, mutta matkailuelinkeinon täytyy löytää tapa toimia sopusoinnussa paikallisten kanssa.

Ja en mää sitä matkailusektoria ajattele sillä tavalla ollenkaan, että se on tällainen turismilta rahat pois -ajatus, vaan se että jos ihmiset toimivat matkailun parissa pääsääntöisesti, niin niitten on parempi toimia sovussa oman käsityksensä ja omantuntonsa kanssa. Kuin siinä ajatuksessa, että ne myyvät sen viimeisenkin oman arvostamansa ympäristönsä matkailulle. (Timo Jokelan haastattelu.)

Haastatteluissa kaivataan juuri taide- ja kulttuurialan osaajien työpanosta kestävä matkailun kehittämiseen.

Niin jos vielä sieltä tavallaan yksilöi enemmän, niinä määhän kyllä tietysti näkisin ihan sellaisena todella suurena kehittämisen alueena esimerkiksi tämän taiteen ja matkailuelinkeinon kombinaatin. – – Mutta tällä hetkellä esimerkiksi on hämmästyttävää, että meillä tässä valtakunnassa ei ole oikeastaan mitään tällaista selkeää taide-, kulttuurilähtöistä ympäristösuunnittelijan ammattikuntaa. – Ja meillä olisi sille esimerkiksi erittäin suuri tarve tällaisessa matkailussa. Ja matkailuympäristöjen rakentamisessa. (Timo Jokelan haastattelu.)

Lappia visioitiin myös hyvinvointipalvelujen keskittymäksi, jossa tyhjeneviin kyliin suunniteltaisiin ja rakennettaisiin korkeatasoinen infrastruktuuri palvelemaan niinä matkailijoita kuin esimerkiksi ikääntyvää väestöä. Lapin puhdas luonto yhdistettynä laadukkaisiin terveydenhuollon palveluihin saattaisi houkutelaa eläköityviä vaikka ympäri Eurooppaa ja samalla pohjoisen kyläkaupat ja koulut kukoistaisivat kun palvelualojen työntekijät perheineen muuttasivat kyliin. (Mirja Hiltusen haastattelu.)

Luovien alojen yrittäjillä nähdään olevan erityistä merkitystä matkailusisältöjen tuottamisessa.

Mutta kyllä mää toivoisin, että luovat alat – että me puhuttaisi tällaisista, onko se sitten matkailuvetoinen elämysmaakunta. Mutta että luovat alat olisi vahvasti siinä osaamiskeskittymässä mukana, tuottamassa niitä sisältöjä. Ja yrittäjät pärjäisi. Ja meiltä nousisi semmosia hyviä keissejä mistä vois uutisissa kuunnella tai lehdestä, että vau. (Paula Kähkösen haastattelu.)

Kolmantena keskeisenä tulevaisuuden työelämän kehityssuuntana pidetään kulttuuriteollisuuden ja luovien alojen nousua. Ideaalituloissa kulttuuriteollisuus, jolla viitataan esimerkiksi elokuva-alaan tai laajemmin audiovisuaaliseen alan yrityksiin, nousisi varteenotettavaksi ja kilpailukykyiseksi teollisuuden haaraksi, joka olisi yhtäläillä tuottava, mutta lähtökohdiltaan sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpi kuin nykyiset vesivoima-, kaivos- ja metsäteollisuushankkeet.

– – *[K]ulttuuriteollisuus. Ihan konkreettisenä teollisuuden haarana. Ja viittaaan kulttuuriteollisuudella tässä esimerkiksi elokuvateollisuuteen, joka hyödyntää näitä ympäristöjä ja tätä kulttuurista taustaa. Ja joka itse asiassa on isoa bisnestä.* (Mirja Hiltusen haastattelu.)

No ideaalitulo ois varmaan just semmoinen, että ensinnäkin meidän av-alan yritykset olisi isoja. Ne ei olisi tällaisia nyrkkipajoja, niinä kuin ne tällä hetkellä on. (Jetta Huttusen haastattelu.)

Haastattelujen visioissa nykyiset pienyritykset ja hajallaan oleva osaaminen on yhdistetty. Toiminnasta on tullut suurta siinä merkityksessä, että se on hyvin fokuoitunutta ja taloudellisesti kannattavaa, mutta samalla kuitenkin säilytetään luova työskentelyilmaapiiri. Tätä voidaan edistää vaikka kokoamalla luovien alojen toimijoista ja pienyrityksistä eräänlaisia kollektiiveja, joissa kukin tekee oman ammattitaitonsa mukaista itsenäistä toimintaa, mutta läheisyydestä saadaan synergiaetua.

Haastatteluissa myös korostettiin korkeakoulujen merkitystä alueelle. Taide- ja luovien alojen koulutusta, esimerkiksi

Lapin yliopiston Taiteiden tiedekuntaa ja erilaisia av-alan oppilaitoksia pidettiin ensisijaisen tärkeinä osaamisen luojana ja ylläpitäjä. Lapista kaavailtiin jopa kansainvälisesti vetovoimaista koulutuskeskusta.

Näiden lisäksi haastatteluissa kiinnitettiin huomiota ammattitaiteilijuuden mahdollisuuksiin ja sen tukemiseen Lapissa. Visioissa taiteilijoille oli järjestetty työtiloja kaupungin tai kunnan puolesta, taiteilijoiden toimeentulon mahdollisuuksia oli parannettu taiteilijapalkan käyttönotolla ja apurahajärjestelmien kehittämisellä. Prosenttiperiaatetta noudatettiin, mikä lisäsi taiteilijoiden työllistymistä. Hallinnollisena uudistuksena esitettiin vaikkapa yhteisen keskuskanavan käyttöönottoa kulttuurialan rahoituksen organisoimiseksi. Taiteilijoiden yrittäjyyden tukemiseen oli visioissa myös kehitetty välineitä ja esimerkiksi läänintaiteilijoiden toimenkuvaa oli muutettu enemmän taiteen tekemisen kuin toimistotyön suuntaan. Toiveena oli, että "[t]ulevaisuuden Lapissa on syrjäseuduillakin ammattitaiteilijoita, joilla on mahdollisuus elää omalla työllään ja lisätä yhteisönsä hyvinvointia" (Tuula Väisäsen haastattelu). Näiden visioiden taustalla oli oikeastaan aina ajatus siitä, että hallinnollisella tasolla nähtäisiin taiteen ja kulttuurin arvo, se että rahan on tarkoitus palvella näitä, ei toisin päin, jolloin esimerkiksi kulttuuribudjettia korotettaisiin. Lapista toivottiinkin esimerkkiä asioiden toisin tekemisestä, aineettomaan hyvään panostamisesta.

Työelämän tulevaisuus

Työelämä muuttuu, myös Lapissa. Yksi keskeinen lähtökohta työelämän muutoksen ymmärtämiselle ja lappilaisen työelämän kehittämiselle on pohtia mitä itse asiassa tarkoitetaan silloin, kun puhutaan työstä. Tarvitaan asennemuutos sen ymmärtämiseksi, että taide ja kulttuuri voivat olla taloudellisesti ja sosiaalisesti merkittävää työtä. Työtä ei tee pelkästään virkamies tai kaivostyöläinen, yhtäläillä muusikko ja yhteisötaiteilija ovat työn tekijöitä. Taide- ja kulttuurialan toimijoiden osuus lappilaisessa työelämässä lienee tällä hetkellä vielä suhteellisen pieni, mutta sillä on paljon kehittymispotentiaalia.

Mitä esitetystä tulevaisuuden työelämän kauhukuvista ja ideaalituloista sitten voidaan oppia? Vaikka kyseessä ovatkin kuvitellut uhat ja utopiat, ovat ne silti kuvaavia karikatyyreja työelämän muutoksesta Lapissa. Onkin tarpeen tunnistaa ja myös ottaa vakavasti kauhukuvissa kärjistyneet riskit ja toisaalta myös kehittää aktiivisesti esiin tuotuja vahvuuksia. Elinkeinoelämä ei saisi keskittyä vain yhden tai kahden sektorin, kuten kaivosteollisuuden ja matkailun, varaan, vaan tarvitaan monipuolisia työelämämahdollisuuksia. Taiteilija Kalle Lampela huomauttaa myös, että esimerkiksi matkailusta esitetyt luonnehdinnat eivät ole vain tulevia kauhuskenaarioita, vaan ainakin osaksi jo olemassa olevia työympäristöjä ja toimintamalleja Lapin turismiteollisuudessa (Kalle Lampelan haastattelu).

Kuten aiemmin on esitetty, tulevaisuus ei ole automaatio, joka vain tapahtuu, vaan se on valintojen tekemistä nykyhetkessä. Työn ja elinkeinoelämän kestävyys niin sosiaalisessa, kulttuurisessa kuin ekologisessa mielessä on siis otettava huomioon. Luovien alojen, taiteilijoiden ja kulttuuritoimijoiden merkitys työelämän kehittymiselle voi löytyä näkökulmien laajentamisesta ja rajoittuneiden ratkaisumallien purkamisesta. Cecilia von Brandenburgin mukaan taiteen roolissa työelämässä korostuvat yhä enemmän sen mukanaan tuomat arvot ja orientaatiot kuten juuri kestävän kehityksen ja sosiaalisen vastuun ideaalit (von Brandenburg 2009).

Haastattelujen perusteella alueellisten ja kulttuuristen erityispiirteiden huomioonotto sekä ihmisten hyvinvointi korostuvatkin työelämän kehittämisen lähtökohtina. Keskeiseksi Lapin työelämän tulevaisuuden mahdollisuuksiksi nousevat luovien alojen sektorin kasvu, taide- ja kulttuurialojen pienyritysten potentiaali, taiteen ammattilaisten monipuoliset työllistymismahdollisuudet sekä luovuuden hyödyntäminen matkailun kehittämisessä. Pohjoisessa on potentiaalia, on nuoria innokkaita luovien alojen tekijöitä, taiteen ja kulttuurin osaajia. Tämä potentiaali vain pitäisi saada käyttöön.

3 SOSIAALISESTI KESTÄVÄ TYÖ: KÄYTÄNNÖN ESIMERKKEJÄ SOVELLUKSISTA

Tässä luvussa esitellään kaksi mahdollista tapaa soveltaa sosiaalisesti kestävä työ käytännön työelämään. Saamelaiskäsi- ja taidelähtöisten menetelmien käyttö työyhteisöjen hyvinvoinnin parantajana ovat keskenään erilaisia esimerkkejä, mutta molempiin sopii sosiaalisesti kestävä työn perusajatus: miten työ voi olla sosiaalisesti ja yhteisöllisesti merkityksellistä ja ”kestävää”. Sosiaalisesti kestävä työn ajatus pitää sisällään yksilön ja yhteisön hyvinvoinnin työssä mutta myös näkemyksen siitä, että työssä koetut hyvinvointivaikutukset vaikuttavat yhteisöön laajemminkin ja tuottavat kerrannaisvaikutuksia.

3.1 Saamelaiskäsi- ja taidelähtöisten menetelmien käyttö työyhteisöjen hyvinvoinnin parantajana

Kuten aikaisemmin on esitetty, taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset voivat olla hyvin moninaisia. Taiteen ja kulttuurin tekeminen kantavat itsessään merkityksiä, jotka tuovat yhteisöille ja alueille myönteisiä ”jälkiä”. Tässä yhteydessä tarkastellaan tarkemmin saamelaiskäsi- ja taidelähtöisten menetelmien käyttöä. Saamelaiskäsi- ja taidelähtöiset menetelmät edustaa taideteollisuutta, johon liittyy monia kulttuurisesti ja yhteisöllisesti merkittäviä tekijöitä. Se voi näyttäytyä pienenä tai marginaalisena asiana pohjoisen elinkeinoelämän kokonaisuudessa, mutta toisaalta siitä nousee esiin kiinnostavia ulottuvuuksia ja käytänteitä hyvinvoinnin ja kehityksen näkökulmasta.

Voimaannuttava käsi- ja taidelähtöinen menetelmä

Saamelaiset asemoituvat usein yhteiskunnallisissa ja poliittisissa prosesseissa altavastaajan asemaan. Tämän tyyppinen diskurssi peittää alleen kuitenkin vahvan ”saamelaisrevitalisaation”, jonka myötä saamelaisuus on löytänyt merkittävän roolin paitsi saamelaisten omassa elämässä myös pohjoissuomalaisessa todellisuudessa yleisemminkin. Saamelaisuuden identiteetti- ja voimaannuttava projekti ja

siihen kuuluvat tekijät ovatkin suhteellisesti ottaen hyvä esimerkki sosiaalisesta selviytymisestä ja jopa menestyksestä 2000-luvun Lapissa. Tässä mielessä saamelaisuus voikin olla esimerkkinä onnistuneesta elämisen tavasta Suomen syrjäisillä seuduilla.

Saamelaisrevitalisaation eräänä piirteenä on se, että saamelaisuus ja saamelaiskulttuuri ovat pikkuhiljaa tulleet mukaan maakunnallisen hallinnon ja suunnittelun kokonaisuuteen. Saamelaiskulttuurin erityisyys tunnustetaan ainakin ohjelmien tavoitteiden tasolla, kuten esimerkiksi maakuntasuunnitelmassa vuodelle 2022: ”Tavoitteena on edistää saamelaisten mahdollisuuksia kehittää omaehtoisesti kieltään, kulttuuriaan, elämänmuotoaan, elinkeinojaan ja identiteettiään. Saamelaiset osallistuvat tasaveroisesti omaa aluettaan, sen luonnonvarojen käyttöä ja muita elinoloja koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon hyvässä vuorovaikutuksessa muiden väestöryhmien kanssa.” (*Eläköön Lappi* 2005, 22.)

Saamelaistaide ja -käsi- ja taidelähtöiset menetelmät (duodji) ovat konkreettisia saamelaisrevitalisaation muotoja. Musiikki, kuva- ja media- ja taiteet ja saamelaiskäsi- ja taidelähtöiset menetelmät ovat olleet kohottamassa saamelaisten kulttuurista ja poliittista identiteettiä viimeisten vuosikymmenten aikana. Samalla ne ovat luoneet työn ja elinkeinon muotoja: kyse ei ole pelkästään yksityisestä harrastelusta, vaan toiminnasta, joka on osaltaan luomassa toimeentulon mahdollisuuksia. (Ks. saamelaiskäsi- ja taidelähtöisen menetelmän taustoista esim. Lehtola 2006; Kivelä 2007.)

Saamelaiskäsi- ja taidelähtöisillä on pitkät perinteet. Siihen liittyvä työ nousee kulttuurista, historiasta ja yhteisöjen olemassaolosta. Nyky-duodji integroi myös uusia vaikutteita ja tekemisen tapoja perinteiseen työhön. (Ks. *Saamelaiset kirkkopäivät* 2010.) Se ei ole kuitenkaan tavanomaista ansiotyötä, jota tehdään pelkästään rahan tai elannon takia. Saamelaiskäsi-

Perinteisen saamelaiskäsitöiden oppitunti Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Kuva Päivi Rantala.

työasiantuntijan Virpi Jääskön mukaan saamelaiset eivät ole myöskään tottuneet omien käsityötuotteidensa myymiseen, vaan käsitöitä on tehty useimmiten perheen, suvun ja mahdollisesti muiden läheisten käyttöön.¹³ Perinteisistä ajattelu- tavoista huolimatta duodji voi ajatella myös selkeästi talo- dellisen hyödyn kautta: miten saamelaiskäsitöiden avulla saadaan elantoa ja millaisesta työstä on tällöin kysymys.

¹³ Tässä esitetyt pohdinnat perustuvat monin osin haastatteluihin ja ryhmäkeskusteluihin, joita TaikaLapin tutkijat tekivät Inarissa sijaitse- vassa Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa 6.–7.10.2009. Haastatelta- vina oli noin 13 ihmistä, joita haastateltiin lähinnä ryhmähaastattelujen muodossa.

Aikaisemmin hahmotellun *sosiaalisesti kestävän työn* kä- sitteen kontekstissa duodji on konkreettinen esimerkki siitä, miten tietyn tyypin työllä on laajat yhteisölliset merkityksensä. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa tehtyjen haastattelujen mukaan duodji on osa saame- laista *kulttuuria*, joka nivoutuu toisaalta jokapäiväiseen elämään ja toisaalta sukupolvien jatkumoon. Duodji ei ole mitä tahansa käsityötä, vaan sillä on suhteellisen tarkasti määritellyt tekemisen tavat, jotka ovat syntyneet vuosi- kymmenten ja -satojen myötä. Duodji välittää kulttuuri- sia merkityksiä: saamelaiskäsitöiden voi esimerkiksi osoittaa konkreettisesti ihmisen kotipaikan ja suvun. Saamelaiskä-

sityössä on olennaista myös sen läheinen suhde *luontoon* ja *alueeseen*. Käsitöt tehdään pääosin lähellä olevista, joko eläimistä tai kasveista saatavista materiaaleista. Aiheet ja värit liittyvät usein alueen ihmisiin, historiaan tai luontoon. Luonnonläheisyys ja kulttuurista nousevat teemat ja lähestymistavat vahvistavat identiteettiä ja voivat olla vahvasti myös emansipatorisen kokemuksen perusta.

Saamelaiskäsitön tekeminen on pienyrittämistä, joka nivoutuu tiiviisti muihin elinkeinoin, nimenomaisesti poronhoitoon. Saamelaiskäsitö merkitsee *naisille* mahdollisuutta tunkeutua yrittämisen alueelle; se myös avaa poroihin liittyvien elinkeinojen miesvaltaisuuden problematiikkaa. Pohjois-Suomessa naisyrittäjyyden mahdollisuudet ovat olleet varsin rajalliset, mutta duodji voi olla yksi yrittäjyyden väylistä. Porosta saatavat materiaalit ja niiden hyödyntäminen ovat osaltaan myös nostamassa porotalouden jalostusarvoa; pelkkä poronlihan tuotanto ja myyminen eivät yllä samaan jalostusarvoon kuin käsitö.

Saamelaiskäsitössä *laatu* on korkealle arvostettua. Käsitöt tehdään normaalia elämää varten, jolloin niiden käytettävyys ja laadukkuus on tärkeää. Laadukkuuden periaate liittyy myös *ylpeyteen* tuotteista: huonolaatuisia tuotteita tai rihkamaa ei haluta tehdä, vaan ne ovat pikemminkin häpeän aihe. Ylpeys työstä ja työn tuotoksista vaikuttaa kokemukseen työstä: tuotteet eivät ole abstrakteja tai kenelle tahansa ihmisille tehtyjä, vaan niissä konkreettisesti kantetaan historian ja kulttuurin ohella myös jonkun ihmisen tekemää työtä. Työ ja työntekijät ovat läsnä tuotteissa.

Työhyvinvointi liittyy näihin edellä mainittuihin tekijöihin, eli siihen, millaisia tuotteita tehdään ja millaisia merkityksiä ne kantavat. Työhyvinvointi rakentuu tämän ajattelun kautta työn sosiaalisista ulottuvuuksista ja siitä, miten oma työntekeminen nivoutuu laajempiin yhteyksiinsä. Näin työn sisältö – eivätkä siis vain työhön liittyvät materiaaliset tekijät – vaikuttavat hyvinvoinnin kokemukseen.

Käsitöpalkisia ja kyläpajoja

Saamelaiskäsitöön nivoutuu siis monia yhteisöllisiä ja työntekemiseen liittyviä myönteisiä tekijöitä. Siihen liittyy

kuitenkin käytännössä myös monia ongelmia, jotka vaikeuttavat saamelaiskäsitöön liittyvien mahdollisuuksien toteutumista. *Asenteiden* tasolla pääasiassa naisten tekemää käsitöä ei ole osattu arvostaa työnä tai toimeentulona. Käsitöitä on tehty omalle perheelle, suvulle tai muulle lähipiirille; se on ollut kotitarvetyötä, johon ei ole liittynyt varsinaista ansaitsemisen ajatusta. Saamelaiskäsitö on ollut perinteisesti konkreettisesti alusta loppuun käsin tekemistä, jonka vuoksi sitä ei ole haluttu nähdä teollisena liukuhihnatyönä. Tämän vuoksi esimerkiksi koneiden käyttämistä erilaisissa työvaiheissa sekä oman työn tulosten laajamittaista myyntiä on mahdollisesti vieroksuttu.

Saamelaiskäsitön tilannetta voi hahmottaa myös rakenteellisella tasolla. Maakunnallisissa suunnitelmissa saamelaisien luontaiselinkeinojen olemassaolo toki tunnustetaan. Maakuntasuunnitelma vuodelle 2022 mainitsee, että "[p]oronhoito, kalastus ja metsästys sekä luonnon tuotteiden keräily ja käsitöt ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja, saamelaista elämäntapaa" (*Eläköön Lappi* 2005, 22). Uusin maakuntasuunnitelma korostaa näiden perinteisten elinkeinojen kytkeytymistä yhdistelmäelinkeinoina muun muassa matkailun ja muiden palveluiden oheen (*Lappi – Pohjoisen luova menestyjä* 2009, 12). Toisaalta nähdään, että liikevaihdolla ja työvoimaosuudella mitattuna luontaiselinkeinojen osuus ei ole suuri, mutta kulttuurinen merkitys on tärkeä (emt., 12).

Saamelaisuus kaikinensa ja saamelaiselinkeinot näyttävät suunnitelmissa varsin irrallisina kokonaisuuksina suhteessa muuhun lappilaiseen elämään tai yhteiskuntaan. Toisaalta saamelaiselinkeinot ovat hivenen "kulttuurinen kummallisuus", jonka merkitys vaikuttaa taloudellisessa mielessä niukkana. Toisaalta tämän tyyppisissä suunnitelmateksteissä ei avata tai ei pystytä avaamaan elinkeinojen harjoittamiseen liittyviä käytännön kysymyksiä.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa tehdyissä haastatteluisissa tuli esiin useita käsitöyrittäjyyteen liittyviä rakenteellisia ongelmia. Verotukseen ja kirjanpitoon liittyvät käytännöt koetaan hankalina, aikaa vievinä ja monimutkaisina: pienyrittämisen käytännöt näyttävät kohtuuttomina suhteessa tekemisen volyyymiin. Käsitöläisyyteen liittyvä

yrittäjien eläkejärjestelmä (YEL) nähdään myös kalliina verrattuna vaikkapa porotaloudessa käytettäviin maatalousyrittäjien eläkejärjestelmään (MYEL). Nämä tekijät liittyvät siihen, että (yleensä naisten tekemää) käsityötä ei nähdä verotuksellisesti ja hallinnollisesti osana porotaloutta, vaikka merkittävä osa materiaaleista tulisi poroista.

Saamelaiskäsityö kiinnostaa myös nuoria saamelaisia, mutta siitä saatava toimeentulo on niukkaa ja epävarmaa. Työllistyminen perinteisissä saamelaiskulttuurista nousevissa ammateissa onkin käytännössä vaikeaa, jolloin muuttaminen muualle Suomeen toimeentulon takia saattaa olla ainoa mahdollisuus. Erilaiset asenteisiin ja rakenteisiin liittyvät ongelmat eivät ole omiaan parantamaan tilannetta nuorten osalta.

Edellä mainittuihin ongelmiin olisi mahdollista reagoida, jos löydetäisiin hallinnollisia ja lainsäädännöllisiä helpotuksia. Haastatteluissa pohdittiin ”käsityöpalkisten” mahdollisuutta; porotalouden perusyksikkönä toimivat paliskunnat. Paliskuntajärjestelmän tarkoituksena on hallinnoida porotaloutta Suomessa. Yksi tapa olisikin soveltaa jotain samantyyppistä myös käsityöelinkeinon suhteen: käsityöpalkiset toimisivat yhdenlaisina yhteisöllisen yrittämisen muotona. Niiden tarkoituksena voisi olla muun muassa verotukseen ja hallinnointiin liittyvien asioiden helpottaminen ja keventäminen. Esimerkiksi yrittäjien arvonlisäverotukseen liittyvä kuukausittainen ilmoitusvelvollisuus voitaisiin hoitaa kollektiivisesti koko yhteisön kesken tai vaihtoehtoisesti perhekohtaisesti vuosittain.

Toisaalta kyläpajojen edelleen kehittäminen toisi kylille elinvoimaisuutta ja yhteisen työntekemisen mahdollisuuksia. Niissä olisi koneita, välineitä ja työtiloja vuokrattavaksi tai yhteisömuotoisesti toimivina. Kaikkea ei tarvitsisi hankkia tai hallinnoida yksittäisten ihmisten toimesta. Kyläpajoista voisi saada apua vaikkapa myös taloudellisten ja käytännön asioiden hoitamiseen.

Käsityöpalkiset ja/tai kyläpajat voisivat olla rakentamassa uudenlaisia yhteisöllisyyden muotoja; tavallisesti yksin tehtävää käsityötä voisi tehdä yhdessä muiden kanssa. Kyse olisi myös arvostuksen kasvattamisesta: naisten tekemän

työn ja käsityön merkitys voisi saada uudenlaisia ulottuvuuksia, jos sen kautta voitaisiin löytää ja kehittää myös taloudellisia ja yhteisöön liittyviä myönteisiä piirteitä. Samalla se voisi antaa konkreettisia elämisen edellytyksiä erityisesti nuorille, joiden jääminen pohjoiseen on useimmiten yhteydessä opiskelun ja työnteon mahdollisuuksiin.

Ideaalitalanteessa saamelaiskäsityö, yhdessä muiden saamelaiskulttuurista nousevien taideteollisuuden ja taidemuotojen kanssa, antaa mahdollisuuksia saamelaiskulttuurin uudistumiselle ja elinvoimaisena säilymiselle. Saamelaiskäsityöhön on kehitelty tai ollaan kehittelemässä uusia tekemisen tapoja ja materiaalien työstämisen tapoja.¹⁴ Myös tuotesuunnittelussa on menty monella tavalla eteenpäin, ja on kehitetty uusia lähestymistapoja perinteisen muotoilun yhteyteen.¹⁵ Saamelaiskäsityön uudistaminen ja siihen liittyvät tekemisen tavat voisivat olla malleja siitä, että kulttuuri voi muuntautua ilman, että olennaiset piirteet kuitenkaan katoavat. Uudenlainen, korkealaatuinen saamelaisdesign voisi olla suurenkin kansainvälisen kiinnostuksen kohde, jos tuotekehittely, tuotteiden valmistus ja markkinointi pystyttäisiin toteuttamaan suuriakin volyymeja silmälläpitäen.

Saamelaiskäsityön merkitys alueellisesti: pienyrittäjyyden voima

Saamelaiskäsityö on tyypillinen esimerkki elinkeinosta, joka on pienimuotoista ja monissa tapauksissa taloudellisesti vaatimatonta. Siihen kuitenkin nivoutuu monia mahdollisuuksia, joista olisi opittavaa yleisemminkin: myönteisesti tulkittuna voisi väittää, että saamelaiskäsityöllä on kokoaan suurempi merkitys. Mahdollisuudet eivät liity vain saamelaiskäsityöhön vaan myös laajemmin lappilaiseen pienyrittämiseen. Olisikin toivottavaa, että käsityön ja pienyrittämisen mahdollisuuksia pohdittaisiin ja kehitettäisiin vaikkapa maakuntajohtaja Esko Lotvosen esittämin näkemyksin:

Lapin käsityöalalla on nähtävissä kasvun ja kehityksen tulevaisuus. Sen tekeminen edellyttää kuitenkin syste-

¹⁴ Tästä hyvänä esimerkkinä on Nutukas-hanke, jossa on kehitetty poron koipinahkojen kaapimiseen soveltuna kone (ks. *Nutukas* 2010).

¹⁵ Esimerkkinä Poro muotiin -hanke (ks. *Poro muotiin* 2010).

maattista kehitystyötä ja maakunnallisia strategialinjoja. -- -- Alan yritykset ovat hyvin pieniä ja tarvitsevat yhteisiä verkostoja niin kehittämässä, markkinoinnissa kuin myynnissäkin. Harrastuksesta tulee edetä liiketoimintaan. (Lotvonen 2007, 1.)

Tämä Lotvosen näkökulma olisi mitä soveliaim myös saamelaiskäsityön kehittämiseksi: samat mahdollisuudet ja uhkat ovat läsnä niin saamelaiskäsityössä kuin lappilaisessa käsityössä – kuten myös taiteeseen ja kulttuuriin liittyvässä yrittäjyydessä yleensäkin. Lapin käsityöyrittäjyyden kehittämissstrategiassa on esitetty puolestaan seuraavanlainen visio:

Lapissa käsityöyrittäjyys on kehittynyt kannattavaksi liiketoiminnaksi eri alojen toimijoiden voimavarat yhdistämällä. Lappi on kuuluisa laadukkaista tuotteista, jotka ovat omaleimaisia ja ajanhenkisiä. Ne on valmistettu taitavasti uutta teknologiaa, perinnettä ja muotoiluosaamista hyödyntäen. Niistä huokuu arktinen puhtaus ja raikkaus. Lappilaiset käsityötuotteet ovat haluttuja vientituotteita. Lappilainen käsityö ja design tunnetaan osavista tekijöistään. (Käsin tekemisen vimma 2007, 3.)

Yrittäjyyteen kannustaminen on maakunnallisen kehityksen ja hallinnon kannalta luonnollista. Verkostoitumiseen ja yrittäjähenkisyyteen voidaan toki kannustaa, mutta samalla yrittäjyyteen liittyviä käytänteitä olisi helpotettava, jotta tämän tyyppisen pienyrittäjyyden mielekkyys parantuisi ja näin uudet ja vanhat yrittäjät voisivat keskittyä tuotekehittelyyn, tuotteisiin ja niiden markkinointiin, ei niinkään yrittämisen monimutkaiseen hallinnointiin.

Lappeenrannan teknillisen yliopiston erikoistutkija Helena Forsmanin (2010, 2) mukaan pienyrityksiä ei huomioida riittävästi suomalaisessa elinkeinoelämän tarkasteluissa, joissa tarkastelu kohdentuu useimmiten ns. kasvuyrityksiin. Pienyrityksissä on Forsmanin mukaan olemassa kuitenkin vahva kehittämishalukkuus ja yllättävän monia pienyrityksiä voidaan pitää monipuolisina innovaattoreina. Ongelmana pienyritysten edelleen kehittämiselle on kuitenkin se, että esimerkiksi monet julkiset palvelut, ponnostukset sekä konsulttien opit soveltuvat huonosti pien-

yrityksille. Pienyritysten huomioiminen on tärkeää, koska ne takaavat kuitenkin merkittävän osan hyvinvoinnista. Lisäksi pienten yritysten omistajat ovat Forsmanin mukaan ”vahvasti sitoutuneita paitsi työntekijöihinsä myös Suomeen toimintaympäristönä” (Forsman 2010, 2).

Pienelinkeinojen ja -yritysten vahvistaminen merkitsee pohjoisessakin sitoutumista sosiaalisesti kestävään kehitykseen. Pienyritykset ovat osaltaan takaamassa elinkeinojen ja talouden riittävää diversiteettiä. Niillä ei ole siis taloudellista merkitystä vain kyseisten elinkeinojen harjoittajille, vaan ne ovat rakenteellisessa mielessä myös lappilaisen taloudellisen moninaisuuden eräs mahdollistaja. Tämän merkitystä alueellisen hyvinvoinnin kannalta ei voine ohittaa. Saamelaiskäsityöhön liittyvät pohdinat korostavat, että hyvinvoinnin sisältö ja laatu liittyvät myös siihen, millaista työtä tehdään, miten se nivoutuu alueen kulttuuriin ja sosiaaliin tekijöihin sekä historiallisiin ominaispiirteisiin.

Saamelaiskäsityön kehittäminen ja uudistaminen on jo käynnissä monella eri tavalla. Siihen on olemassa sekä teknisiä että koulutuksellisia valmiuksia, joiden edelleen kehittäminen voi tuoda monia vielä näkymättömissä olevia myönteisiä vaikutuksia alueelle. Saamelaiselinkeinoja ei pidä siis nähdä saamelaisuuden museoimisena, vaan pikemminkin kulttuuristen varantojen, sukupolvelta toiselle siirtyneiden tietojen ja taitojen hyödyntämisenä tavalla, joka voidaan nähdä sosiaalisesti kestäväenä. Hyvinvoinnin kannalta tällaisten elinkeinojen merkitys ei perustu ainoastaan rahalliseen hyötyyn, vaan alueellisen identiteetin sekä henkisen, kulttuurisen ja sosiaalisen elinvoimaisuuden vahvistamiseen. Samalla on myös muistettava tämän tyyppisen pienyrittämisen merkitys työntekijälle itselleen: oman työn sitominen laajempiin yhteisöllisiin ja kulttuuriin yhteyksiin tuottaa omalta osaltaan työhyvinvointia.

Tässä luvussa on tarkasteltu saamelaiskäsityöhön liittyviä ongelmia, mutta samalla sen mahdollisuuksia. On toki samalla muistettava, että saamelaisyhteisö(je)n on itsensä pystyttävä mieltämään ja määrittämään, missä määrin uudistumisen tai toisaalta perinteissä pysyminen tapahtuvat; kenen ehdoilla mahdollinen uudistuminen tapah-

tuu tai kenen ehdoilla pysytellään vanhoissa totutuissa käytänteissä.

Saamelaiskäsityön merkitystä ei pidä rajoittaa vain saamelaisyhteisöön itseensä. Tässä esitetyt työtekemisen tavat ja niihin liittyvät kulttuuriset ja sosiaaliset merkitykset voidaan nähdä hyvänä esimerkkinä myös koko Lapille: alueellisen kehityksen ja ”alueellisen oppimisen” kannalta olisikin tärkeää hyödyntää kaikkia mahdollisia hyviä esimerkkejä ja käytäntöjä. Tällaisessa katsantokannassa saamelaiset eivät näyttäyty kulttuurisessa ja taloudellisesti mielessä erikseen lokeroitavana kansanryhmänä, vaan voimavarana, josta olisi opittavaa laajemmalla mielessäkin.

3.2 Taidelähtöisten menetelmien käyttö työyhteisöissä

Valtakunnallisen TAIKA-hankkeen tavoitteena on juurruttaa taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöjen arkipäivään. Taidelähtöiset menetelmät ovat yleiskäsite monenlaiselle työskentelylle ja eri taidemuodoille. Menetelmillä pyritään vaikuttamaan tai saamaan muutosta aikaiseksi osallistujien ajattelussa ja toiminnassa. Eri taidelajien yhteydessä käytetään erilaisia käsitteitä: taidelähtöisiä menetelmiä eri näkökulmista kuvaavia termejä ovat esimerkiksi yhteisötaide, -tanssi ja -musiikki, osallistava draama ja forum-teatteri. (Korhonen 2009.) Taidelähtöisiä menetelmiä on Suomessa käytetty etupäässä sosiaali- ja terveysalalla (esim. Bardy et al 2007).

Taidelähtöisten menetelmien sekä taiteen ja kulttuurin soveltavaa käyttöä tarkastellaan Taikalappi-hankeessa työyhteisöjen näkökulmasta. Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia ja mahdollisuuksia on työyhteisön vuorovaikutuksen, toiminnan ja työn kehittämisen näkökulmista tutkittu vähän. Ruotsissa TILLT-hanke on toteuttanut AIRIS-ohjelmaa työyhteisöissä, ja hankkeen piirissä on tehty myös tutkimusta ja seurantaa (TILLT-hanke 2010). Ruotsalaisten hankkeiden tavoitteena on ollut esimerkiksi lisätä alueen yritysten vetovoimaisuutta tai etsiä kestävä kehityksen mukaisia toimintamalleja henkilöstön hyvinvoinnin kehittämiseen (von Brandenburg 2008, 30).

Suomalaisessa kontekstissa taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset nähdään usein välineellisesti yksilön terveyden, työkyvyn ja sitä kautta työuran pitenevyyden näkökulmasta (ks. von Brandenburg 2009, 51; Koskinen 2009, 3; Hyyppä & Liikanen 2005). Tässä raportissa taidelähtöisiä menetelmiä pohditaan kahdella tapaa. Ensinnäkin, miten taiteen, kulttuurin ja etenkin taidelähtöisten menetelmien avulla voitaisiin lisätä työyhteisön hyvinvointia ja parantaa vuorovaikutusta. Toisena näkökulmana on työn tekemisen tapojen uudenlainen pohtiminen: miten taidelähtöiset menetelmät voisivat olla apuna työn sisältöjen uudelleenlaisessa jäsentämisessä, ongelmien ratkaisussa ja osana työn prosesseja.

Haastateltavat edustavat monia eri taiteen ja kulttuurin aloja. Osalla on kokemusta taidelähtöisten menetelmien käytöstä työ- tai muunlaisissa ympäristöissä, osa on itse ollut mukana yhteisössä, jossa tällaisia menetelmiä on käytetty, osa taas ei ole aiemmin ollut tekemisissä soveltavan taiteen kanssa. Jokaisen haastateltavan kanssa lähtökohdat olivat siis erilaiset. Taidelähtöiset menetelmät ymmärretään tässä laajasti: haastatteluissa ei rajattu teemaa koskemaan vain tiettyjä taidemuotoja ja menetelmiä, vaan kunkin haastateltavan oman osaamisalueen puitteissa pohdittiin, millaisia mahdollisuuksia niillä voisi olla työyhteisöjen kehittämiseksi tai hyvinvoinnille. Myöskään tavoitteita ei rajattu koskemaan vain hyvinvointia, vaan myös esimerkiksi työn sisältöjen uudelleenlainen pohtiminen otettiin mukaan keskusteluun. Näin kenttä ja myös kuva asiasta on laaja ja moneen suuntaan ulottuva.

Seuraavassa tarkastellaan haastattelujen ja kirjallisuuden pohjalta taide- ja kulttuurilähtöisten menetelmien käytön mahdollisuuksia työyhteisöissä eri näkökulmista. Osa esimerkeistä perustuu jo kokeiltuihin menetelmiin, osa on enemmän ideointia ja suunnittelua, joka kuitenkin voisi hyvinkin olla toteutettavissa. Esimerkkien lisäksi tarkastellaan niitä tavoitteita, joita taiteen ja kulttuurin menetelmille asetetaan sekä taidelähtöisen toiminnan edellytyksiä ja lähtökohtia. Myös esiin tulevia haasteita ja ongelmia käsitellään, samoin niitä mahdollisia vaikutuksia, joita taiteen ja kulttuurin käytöllä työyhteisöissä voidaan saavuttaa.

Edellytyksiä ja lähtökohtia

Taidelähtöisten menetelmien tekijöiltä vaaditaan sinnikkyyttä, jaksamista ja päätöksenteon tason tuntemusta, jotta menetelmän voisi ottaa käyttöön työyhteisössä; vastuu tuntuu olevan pitkälti yksilöiden harteilla. Rakenteet, asenteet ja käytännöt luovat lähtökohdat taidelähtöisten menetelmien käytölle. Ne saattavat toisaalta myös vaikeuttaa menetelmien käyttöönottoa. Haastattelujen mukaan esimerkiksi Lapissa työkuultuuri ja työelämän rakenteet eivät juurikaan tue tämänkaltaista toimintaa. Haastatteluisa pohdittiin paljon myös sitä, missä roolissa soveltavan taiteen tekijä, ammattilainen, olisi ja mitä kautta hän saisi rahoituksen: yrittäjänä, työntekijänä, osuuskunnan jäsenenä vai projektityöntekijänä?

Yhtenä keskeisenä edellytyksenä taidelähtöisten menetelmien käytölle ja niiden yleistymiselle mainittiin myös verkostojen luominen ja yhteistyö eri tahojen välillä. Yhteydet paikallisiin toimijoihin koettiin erittäin tärkeiksi, samoin ”törmätykset” eri alojen välillä mainittiin usein. Ei siis riitä, että tuntee oman alan tekijät ja samoin ajattelevat – on myös kyettävä toimimaan erilaisten ihmisten kanssa ja tutustuttava uudenlaisiin ajattelu- ja toimintatapoihin. Esimerkiksi taiteen ja yritysmaailman yhteydet ovat ainakin Lapissa vielä kovin ohuet, eivätkä edes taide- ja kulttuurialan toimijat välttämättä tiedä toisistaan. Synergiaetua, erilaisten ajatusmallien yhteentuumista ja yhteistä ideointia toivottiin monissa haastatteluissa; tällaiset törmätykset eivät välttämättä synny itsestään, vaan tarvitsevat ulkopuolisen sysäyksen tai mahdollistajan: henkilön, paikan tai tilanteen.

Kenties keskeisimpänä edellytyksenä taidelähtöisten menetelmien käyttöönotolle ja juurtumiselle työyhteisöön esitetään se, että toiminnan tulee olla luonteva osa työtä, ei erillinen lisä tai jotain ylimääräistä, joka kuormittaa työntekijöitä entisestään. Työyhteisön, työpaikan ja siellä toimivien ihmisten näkökulma on otettava huomioon toiminnan kaikissa vaiheissa aina tavoitteiden asettamisesta arviointiin saakka. Ainakin aluksi kannattaisikin lähteä liikkeelle organisaatioiden ja työyhteisöjen ehdoilla, sovittaen taidelähtöinen toiminta työn aikatauluun ja käytäntöihin. Tästä näkökulmasta aloitteen tulisikin tulla työyhteisöstä

tai esimerkiksi yrityksen johdolta, jolloin motivaatio toimintaan on jo lähtökohtaisesti olemassa. Johdon sitouttaminen toimintaan koettiin tärkeänä myös TILIT-hankkeessa (*Koko persoona työssä* 2009, 16). Taiteilijan tai muun ulkopuolisen toimijan tulisi yhdessä työyhteisön ja sen johdon kanssa pohtia, millainen toiminta ja taidemuoto on järkevää, hyödyllistä ja mahdollista juuri tässä työyhteisössä.

Taidelähtöisen toiminnan tulisi pääsääntöisesti tapahtua työaikana, osana työtä.

Ja että se tapahtuu työaikana. Että sille annetaan se arvo, että se on myöskin palkallista. Se työn kehittäminen sen taidetoiminnan kautta, jolloin se saattaa ehkä jossakin tilanteessa tuntua, että se on pois jonkun rutiinityöajan pyörittämisestä. Mutta silti se saattaa avata ja antaa ihmisille hirveen paljon voimia ja energiaa. Ennen kaikkea ihmiset pääsee kohtaan sen taidetoiminnan kautta, niin se voisi tukea sitä työyhteisön sosiaalista kanssakäymistä ja verkostoa. (Mirja Hiltusen haastattelu.)

Taidelähtöisen toiminnan tulisi myös tukea työn perustehtävää, esimerkiksi osana työn kehittämistä, vuorovai- kutusta tai ongelmanratkaisua. Taide- ja kulttuurilähtöinen toiminta voi toimia myös etäännyttäjänä, mutta silloinkin toiminnan tulee olla perusteltua ja tavoitteellista.

Vaikka ulkopuolinen sysäys useimmiten on tarpeellinen toiminnan aloittamisessa, tulisi esimerkiksi projektin toimijoiden ymmärtää työn sisältö ja luonne, eikä lähteä toimintaan vain omista lähtökohdistaan ja asennemaailmastaan käsin. Työyhteisöissä erilaisia projekteja on saatettu tehdä jo monesti aiemminkin, jolloin jälleen uusi innokas projektityöntekijä ei välttämättä saa innostunutta vastaanottoa.

Siis ihan tämmösessä käytännön organisointiin liittyvässä, että miten se huomioidaan. Oikeasti nähdään se niitten työntekijöitten silmin se juttu, eikä sen innostuneen projektin kehittäjän ja mahdollisen alkuun pistäjän silmin. Vaan että osaittisiin rauhoittua ja kattoo se sen työpaikan kannalta, että mitkä ne puitteet siellä on. Että se jotenkin kunnioittaisi sellaista arjen työtä myöskin. Ettei ois projektia projektin päälle, joka aina vaatis sitten sen

vielä-lisän kaikilta. Tän mä nään niinku ihan semmosena organisatorisena juttuna. (Mirja Hiltusen haastattelu.)

TILLT-hankkeessa taiteilija työskentelee kussakin työyhteisössä pidemmän ajan, jolloin hänen roolinsa on olla sekä ulkopuolinen tarkkailija että sisällä työyhteisössä. Haastatteluissa ulkopuolinen sysäys toiminnan aloittamiseen nähtiin lähes välttämättömänä, jotta toiminta saataisiin alkuun. Työyhteisön ulkopuolelta tuleva tuo mukanaan myös uudenlaista ajattelua, ja esimerkiksi työyhteisön roolien ja vuorovaikutuksen kannalta ulkopuolinen on eri asemassa kuin yhteisön jäsen. Alun jälkeen toiminta voisi mahdollisesti jatkua omin voimin, ja myös työyhteisön jäsenten kouluttamista taidelähtöiseen toimintaan pidettiin tärkeänä. Jatkuvuuden ja tiedon siirtämisen näkökulmasta henkilökunnan asenteet, jaksaminen ja koulutus ovat ensiarvoisen tärkeitä.

Työntekijöiden hyvinvointiin pitäisi myös yleisesti kiinnittää enemmän huomiota. Esimerkiksi Tornion kaupungin kulttuuri- ja nuorisopalvelun työntekijät ovat toteuttaneet yhteisöllistä, henkilöstölle suunnattua hyvinvointitoimintaa, joka on sisältänyt esimerkiksi luentoja ja teatterivierailuja. Tornion kulttuurisihteeri Helena Junes toteaaakin, että henkilöstön hyvinvointi välittyy myös asiakastyöhön:

Mielestäni hyvinvointi välittyisi ulospäin myös niin, että jollakin kulttuurisella tavalla saisimme ylläpidettyä kulttuurityöntekijöiden omaa henkistä hyvinvointia. Hyvinvoiva kulttuurityöntekijä luo asiakkaan kohdatessaan sekä palvelullaan että tilanteeseen aikaansaamallaan positiivisella ilmapiiirillä edelleen hyvää oloa.

Samalla varmasti työn tulokset ovat parempia. Ajattellaanpa vaikka kaupunkiyhteisön 1300 hyvinvoivan työntekijän tuloksia verrattuna samansuuruisen huonovointisen ja masentuneen väen tuloksiin. Erot saattavat olla huikeita. Pienillä ja halvoilla panostuksilla voidaan saada paljon aikaan. (Helena Juneksen haastattelu.)

Työn perustehtävän huomioon ottamisen lisäksi haastatteluissa keskeiseksi teemaksi nousi sopiminen ja suunnittelu. Yhteiset pelisäännöt työyhteisön, taiteilijan tai

muun tekijän sekä mahdollisen projektin välillä tulee sopia mahdollisimman tarkasti. Asiakkaan ja toteuttajan yhteinen näkemys ja toiminnan suunnittelu mahdollisimman varhaisessa vaiheessa koettiin myös tärkeänä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi projektille töitä tekevä taiteilija on mukana neuvotteluissa asiakkaan kanssa alusta saakka, tai ainakin hänellä on tieto siitä, mitkä ovat tavoitteet. Molemmilla osapuolilla tulee olla tieto rahoituksesta, sen pituudesta, tavoitteista ja raameista sekä siitä, mihin sitoudutaan. Sopimukset on hyvä tehdä kirjallisesti.

Asenteiden tasolla taidelähtöisten menetelmien käyttöön-otto edellyttää avoimuutta, ennakkoluulottomuutta ja rohkeutta sekä toisen kunnioittamista ja erilaisten näkemysten huomioon ottamista. Myös innostusta, kiinnostusta ja yhteistyön merkityksen ymmärtämistä tarvitaan. Työ on yleensä pitkäjänteistä ja vähitellen, pienin askelin etenevää, se vaatii toistoja ja aikaa; myös kärsivällisyyttä ja sitkeyttä siis tarvitaan.

Toiminta saattaa saada alkunsa henkilökohtaisesta havahdumisesta, esimerkiksi tilanteesta, jossa näkee omaisensa sairaalan ankeassa ympäristössä. Asenteisiin vaikuttaminen tapahtuu usein henkilökohtaisten kontaktien ja kokemusten kautta: kun henkilö itse kokee asian tärkeäksi, innostus siirtyy muihinkin, ja kokemusten kautta tieto ja innostus taas välittyy eteenpäin. Yhdenkin ihmisen toiminnan vaikutus on etenkin pienellä paikkakunnalla suuri. Monesti haastatteluissa mainitaan myös yhteistyön, kontaktien, verkostojen ja tuntemisen merkitys.

Rakenteiden tasolla toiminnan jatkuvuuden, näkyvyyden ja juurtumisen kannalta on tärkeää, että taidelähtöinen toiminta saadaan vakiinnutettua osaksi perustyötä ja esimerkiksi vuosisuunnitelmaa. Päätäjäportaisiin voidaan vaikuttaa esimerkiksi tiedottamalla ja kertomalla tuloksia taidelähtöisten menetelmien hyvinvointivaikutuksista. Suunnitelmallisuus, ennakoitavuus ja riittävän ajoissa valmistautuminen ovat kenties tärkeimmät rakenteelliset edellytykset juurruttamiselle. Näin toteutuisi edellytys siitä, että taidelähtöinen toiminta on osa palkallista työaikaa, johon on etukäteen voitu valmistautua ja jolla on selkeät tavoitteet.

Hyvä pohjatyö on tärkeää. Esimerkiksi TILLT-hankkeessa kaikki osatekijät harkitaan huolellisesti. Kun sopiva taiteilija on valittu, hän perehtyy työyhteisön toimintaan kahden kuukauden ajan ja suunnittelee kullekin työpaikalle sopivan toiminnan tavan (*Koko persoona työssä* 2009, 14). Lapin yliopiston taidekasvatuksen toteuttamisessa yhteisötaideprojekteissa suunnittelu ja toteutus lähtevät liikkeelle kunkin paikan ja yhteisön sosiokulttuurisen tilanteen, visuaalisen ympäristön ja historiallisen tilanteen analyysillä. Pohjatyötä on mahdollista ja myös järkevää tehdä taidelähtöisillä menetelmillä: yhteistyön ja vuorovaikutuksen, yhdessä tekemisen kautta tiedon välitys on erilaista kuin esimerkiksi haastattelemalla. Esimerkiksi eri ammatti- tai ikäryhmien yhteinen toiminta, käytännön tekeminen avaa mahdollisuuden erilaiseen dialogiin ja yhteyteen kuin vaikkapa keskustelu. (Timo Jokelan ja Mirja Hiltusen haastattelut.) Taidelähtöisten menetelmien käyttö perustuu useimmiten, tai ainakin sen tulisi perustua, huolelliseen suunnitteluun ja pohjatyöhön niin menetelmän valinnassa kuin työyhteisön toiminnassa. Myös tavoitteiden asettaminen voi pohjautua esimerkiksi tutkittuun tietoon: taustalla voi olla vaikkapa työyhteisössä toteutettu kysely, jonka pohjalta on analysoitu mahdollisia ongelmia.

Taidelähtöisten menetelmien osaaminen tarjoaa taiteilijalle yhden mahdollisuuden ammattitaitonsa käyttöön ja näin myös työllistymiseen. Kaikki taiteilijat tai taiteen parissa työskentelevät eivät tietenkään ole kiinnostuneita tällaisesta toiminnasta, mutta mahdollisuuksia taidelähtöisten menetelmien käyttöön pitäisi vahvistaa. Haastatteluissa nousivat esiin sekä rakenteelliset, asenteelliset että käytännön ongelmat, joita taiteilija saattaa kohdata. Ensinnäkin taidealan koulutuksessa harvoin otetaan huomioon niin sanotun soveltavan taiteen alueita tai mahdollisuuksia työllistyä muuten kuin oman taiteen tekemisellä. Myös asenteet ovat monesti kielteisiä, ja muu kuin oman taiteen tekeminen nähdään puuhasteluna tai toissijaisen tekemisenä. Toiseksi, esimerkiksi verotuksellisesti taidelähtöisen toiminnan tarjoaminen on hankalaa, eikä prosesseihin saa apua tai tukea. Sekä asiakkaan että taiteilijan kannalta rahoituksen saaminen, hakeminen ja toteuttaminen voi olla hallinnollisesti hankala prosessi.

Haasteita ja ongelmia

Taidelähtöisten menetelmien käyttöönottoa estävät ongelmat rakenteiden, asenteiden ja käytäntöjen tasoilla. Suurimpana ongelmana esiintyy raha. ”Toivotaan, että joku ilmaiseksi sen tekisi” tai ”se ei tietenkään saisi maksaa mitään” olivat tyyppillisiä kommentteja tilanteissa, joissa projekti tai taiteilija lähtee kartoittamaan toimintamahdollisuuksia. Vaikka toiminta olisi kirjattu toimenpidesuunnitelmaan, se ei välttämättä toteudu käytännössä, koska siihen ei ole haluttu käyttää rahaa. Vaihtoehtoisesti toiminta jää kertaluonteiseksi ja tilapäiseksi, jos se toteutetaan esimerkiksi hankkeen puitteissa tai työllistämistuella.

Toinen ongelma liittyy asenteisiin. TILLT-hankkeessa todettiin, että useimmiten toiminnan aloittaminen herättää vastustusta (*Koko persoona työssä* 2009, 16). Työyhteisön hyvinvointi tai uudenlaiset tekemisen tavat eivät välttämättä ole päällimmäisenä mielessä arkisessa työnteossa. Kiire on aina läsnä. Etenkin, jos taidelähtöisten menetelmien käyttöön ottaminen nähdään turhana, aikaa vievänä tai ylimääräisenä, on ymmärrettävää etteivät työyhteisön jäsenet suhtaudu tämänkaltaiseen toimintaan positiivisesti. Juuri tästä syystä pohjatyö olisikin niin tärkeää; vastustusta ei pidä ottaa henkilökohtaisena loukkauksena, vaan pikemminkin työyhteisön ja toteuttajien pitäisi yhdessä selvittää, mitä negatiivisten asenteiden taustalla on ja miten niitä voisi muuttaa. Kiireeseenkin voi suhtautua monin tavoin: kuten eräs haastateltava totesi, kiireelle ei saisi antautua vaan juuri kiireen keskellä pitäisi vetäistä käsijarru päälle. Tällaisena väliin tulijana ja arjen pysäyttäjänä, vaikka pienenkin hetken ajaksi, taiteella voisi olla mahdollisuutensa (Winzer 2005, 46).

Keskeinen ongelma on jatkuvuuden puute. Projekti- tai kertaluonteisuus on suuri haaste alalla. Taide- ja kulttuurialalla työskentelevät ovat yleensäkin pätkätyöläisiä, jotka saavat elantonsa monesta eri lähteestä. Taidelähtöisiin menetelmiin liittyvät projektit eivät ainakaan tällä hetkellä yksinään työllistä, vaikka EU-rahoitteiset hankkeet mahdollistavatkin monenlaista toimintaa. Kehittämistyötä tehdään kaiken muun työn lomassa, eikä resursseja toivutakaan toiminnan toteuttamiseen aina ole. Hyvin alkanut

toiminta saattaa jäädä kertaluonteiseksi virkistyshetkeksi. Projektiluonteisesti tehdyssä työssä saadaan toimintoja alkuun, mutta projekti saattaa loppua kesken prosessin, seuranta, vaikutusten arviointia ja purkua ei ehditä tehdä tai tekijät vaihtuvat, jolloin saavutettu tieto voi kadota. Jos prosessia ei pureta riittävän hyvin, työyhteisö tai sen yksittäinen jäsen saattaa jäädä yksin ajatustensa ja esiin nousseiden ongelmien kanssa. Tällöin saattaa jäädä epäselväksi se, mitä koetusta voisi siirtää työyhteisön käytänteisiin tai miten tietoa ja kokemusta voisi jatkossa käyttää. Taidelähtöisen toiminnan mahdollisuudet siis jätetään hyödyntämättä siinä mitassa, joka olisi mahdollista. Myös tiedon kirjaamisen, dokumentoinnin puutteellisuuden ja satunnaisuuden ongelma tunnistetaan.

Yhdeksi ongelmaksi mainitaan se, ettei koottua tietoa tekijöistä ole. Vaikka asiakkaalla olisi halu ja tarve toteuttaa taidelähtöistä menetelmää, saattaa toteuttajan ja menetelmän löytäminen olla hyvinkin suuren työn takana. Myös henkilöstöpääälliköille tehdyssä kyselyssä tuli ilmi, että työhyvinvointitoimintatarjouksia tulee kulttuuripuolelta vähemmän kuin muualta, esimerkiksi liikuntasektorilta (Koskinen 2009, 11). Kohtaamattomuuden ongelmaan pyrkii vastaamaan TAIKA-hankkeessa kehitetty verkkopalvelu sovellataidetta.fi. Palveluun voivat rekisteröityä niin taidelähtöisten menetelmien tekijät kuin asiakkaatkin, ja sieltä löytyy tietoa erilaisiin tarpeisiin soveltuvista menetelmistä.

Tavoitteita, mahdollisuuksia ja esimerkkejä

Tavoitteet, joihin taidelähtöisten menetelmien avulla pyritään, ovat monenlaisia ja eri tasoisia. Tavoite voi suuntautua yhteisön vuorovaikutukseen, esimerkiksi kommunikaation ja dialogin lisäämiseen. Taidelähtöisten menetelmien mahdollisuudet ovat moninaiset. Niiden avulla voidaan tehdä yhteisöä hiertäviä asioita näkyväksi ja saattaa ongelmia myös julkisuuteen ymmärrettävässä muodossa. Kuvataiteen alueella, esimerkiksi yhteisötaiteen keinoin, on pyritty aktivoimaan yhteisöjä ja kiinnittämään huomiota sosiaalisiin rakenteisiin sekä epäkohtiin. Pienikin toiminta saattaa aiheuttaa muutoksen ajattelussa, tai ainakin tehdä tietoiseksi vaihtoehtoisista näkökulmista. Tavoitteet ja mahdollisuudet voivat olla myös käytännöllisiä.

Esimerkiksi teatterin keinoin voidaan hakea tukea oman esiintymistaidon tai vuorovaikutustaitojen lisäämiseen.

Seuraavassa esitellään haastatteluissa esiin nousseita ajatuksia, ehdotuksia ja esimerkkejä taidelähtöisten menetelmien käytöstä. Osa esimerkeistä on jo toteutuneita, osa ideoita, joita voisi hyvin soveltaa käytäntöön.

Teatterilähtöiset menetelmät ja musiikki

Teatterilähtöisiä menetelmiä kuten yhteisöteatterin, forum-teatterin ja näkymättömän teatterin menetelmiä on käytetty työyhteisöissä kohtalaisen paljon. Haastatteluisakin teatterilähtöiset menetelmät nousivat esiin useassa eri yhteydessä. Forum-teatterin menetelmää on käytetty muun muassa Lapin yliopiston Tasa-arvorata-hankkeessa, jossa tutkittiin sukupuolten tasa-arvoa työyhteisöissä (Alho et al. 2008). Projektin tavoitteena oli herättää huomioimaan sukupuolisidonnaiset käyttäytymisnormit ja -tavat ja auttaa havaitsemaan ongelmia. Tarkoituksena oli työyhteisön arjen käytäntöihin pureutuminen ja näkyväksi tekeminen sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta, ja taidelähtöiset menetelmät toimivat hankkeelle väylänä päästä pureutumaan sukupuolten välistä tasa-arvoa koskeviin kysymyksiin työyhteisöissä. Sukupuolten välisen tasa-arvon käsitteleminen työyhteisöissä herättää usein vastustusta, mutta taidelähtöisten menetelmien avulla voitiin tarjota työyhteisöille jotain uutta ja hyödyllistä käsiteltävässä muodossa.

Forum-teatterin menetelmällä tuotiin näkyväksi ne mies- ja naispuolisten työntekijöiden erilaiset roolit työelämän arjen käytännöissä, joita ei arkielämässä välttämättä edes huomaa; kun nais- ja miesnäyttelijä vaihtoivat roolia työelämän arkea kuvaavissa tilanteissa, tulivat erilaiset oletukset ja odotukset näkyviksi. Ammattinäyttelijät toteuttivat käytännön tilanteita välillä rooleja vaihtaen, ja yleisö, menetelmää soveltava työyhteisö, sai ehdottaa muutoksia ja ohjeistaa näyttelijöitä käyttäytymään eri tavalla. Menetelmässä käytettiin fiktiivisiä roolihenkilöitä, mutta ongelmat ja jopa osa replikeistä perustuivat kyselyyn, joka toteutettiin kyseessä olevassa työorganisaatiossa. Samaa käsikirjoitusta ei siten voi käyttää organisaatiossa

kuin organisaatiossa sellaisenaan, vaan se räätälöitiin nimenomaan kunkin organisaation tarpeeseen senhetkistä lähtökohdista käsin. Ongelmia käsiteltiin turvallisesti fiktiivisten hahmojen kautta. Forum-teatterin taustalla on sorrettujen pedagogiikka ja tavoitteena on sen näyttäminen, että tilanteisiin on mahdollisuus vaikuttaa, vaikka se saattaa aiheuttaa yhteisössä vastarintaa (Boal 1985 Heikkilän (2008, 38) mukaan).

Tasa-arvorata-hankkeessa käytettiin myös näkymättömän teatterin menetelmää: ”tasa-arvokonsultti”, joka todellisuudessa oli näyttelijä, luennon tarkoituksena oli herätellä ja ”sekoittaa pasmat”, jonka jälkeen aihetta päästiin käsittelemään aivan eri tavalla kuin mihin vaikkapa Power Point -esitys olisi antanut mahdollisuuden. Hankkeen tutkijoiden Irmeli Karin ja Petra Merenheimon mukaan taiteen avulla olikin tarkoitus saada yleisö ihmetyksen tilaan ja tehdä yhteisö näin vastaanottavaisemmaksi – jopa raivoisaksi. Tämän jälkeen, tilanteen lauetessa, rentoutuminen avasi mahdollisuuden keskusteluun. (Irmeli Karin ja Petra Merenheimon haastattelu.)

Haastatteluissa teatterilähtöisiä menetelmiä ehdotettiin sovellettavaksi myös esimerkiksi matkailualalle, joka Lapissa on merkittävä työllistäjä. Matkailualalla työskentelevät ovat usein pätkätyöläisiä, joiden taidot ja kokemus saattavat vaihdella paljonkin. Teatterilähtöiset menetelmät voisivat olla apuna koulutuksessa ja esimerkiksi oman esiintymistaidon ja palvelutilanteiden hallinnan tunnistamisessa ja harjoittelemisessa. Rovaniemen teatteri-Lapin alueteatteri järjestää yrityksille myös Sparrasvalot-koulutusta, josta työyhteisöt voivat saada vinkkejä ja tukea esimerkiksi ideoiden työstämiseen tai viestintään erilaisissa tilanteissa. Koulutuksessa voidaan keskittyä myös vuorovaikutus- ja esiintymistaitoihin, työyhteisön sisäiseen viestintään ja toimintaan ryhmän jäsenenä. (*Sparrasvalot-koulutukset 2010.*)

Musiikin alalta haastatteluissa esiin nousi ”musiikkipartio”, joka voisi tarjota tukea etenkin musiikin parissa työskenteleville. Musiikkipartio koostuisi eri alojen soittajista ja mahdollistaisi yhteistyön yli musiikkilajien rajojen. Soittajat saisivat soittokokemusta ja uutta virtaa työhön-

sä, kohtaisivat uudenlaisia haasteita ja toimintatapoja. Musiikkipartion toimintakenttä erilaisissa työyhteisöissä voisi olla hyvinkin laaja, kun jokainen soittaja toisi mukanaan omat kokemuksensa, osaamisensa ja verkostonsa. (Hannu Raudaskosken haastattelu.)

Muotoilu ja design

Teollisen muotoilun ja designin alalta työyhteisöjen hyvinvointiin liittyen esiin nousivat työolot, toimivat rakenteet, tilaratkaisut, sisustus, kalusteet sekä visuaalinen ja konkreettinen ympäristö. Työpaikan visuaalisen ympäristön suunnittelu yhdessä työyhteisön jäsenten kanssa olisi merkittävä hyvinvointitekijä. Varsinaisiin taidelähtöisiin menetelmiin muotoilu voisi tuoda uutta näkökulmaa esimerkiksi ongelmanratkaisun näkökulmasta: kun yleensä korostetaan visuaalista hahmottamista, kirjoittamista ja keskustelua, tästä näkökulmasta ongelmanratkaisussa voisi olla apua käsillä tekemisestä. Esimerkiksi muotoilussa piirtäminen on keskeinen väline. (Ilkka Kettusen haastattelu.)

Työyhteisöjen visuaalisesta ilmeestä, rakenteesta ja toimivuudesta puhuivat monet haastateltavat. Esimerkiksi julkisten tilojen, odotustilojen, sairaaloiden ja monien muiden työpaikkojen tilat ovat usein ankeat ja toimimattomat. Tilannetta ei auta se, että kaupunki tai muu organisaatio tilaa yhden taideteoksen tilaan; suunnittelun tulisi lähteä liikkeelle työyhteisön ehdoilla ja sen tarpeista. Eräs haastateltava visioi, miten taiteilijasta, työyhteisön edustajista ja esimerkiksi kaupungin kulttuuritoimen edustajasta koostuva työryhmä valitsisi taiteilijan toteuttamaan julkiseen tilaan teoksen, joka tukee tilan luonnetta ja jolla on selkeä funktio. Tilasuunnittelua tai taideteoksia voitaisiin suunnitella myös eri tahojen yhteistyönä. Monet haastateltavat toivovat, että prosenttiperiaate taiteen hankkimiseen ja taiteelliseen suunnitteluun otettaisiin laajamittaiseen käyttöön.

Visuaalisuus ja kuvataide

Kuvataidetta ja sen eri muotoja voisi työyhteisöissä soveltaa hyvinkin eri tavoin. Organisaation oman vision tai strategian suunnittelussa ja tarkentamisessa voisi käyt-

tää apuna kuvataidetta tai työpajatyöskentelyä. Ajatusta taiteellisesta luovuudesta olisi myös mahdollista soveltaa esimerkiksi erilaisten ammattien ongelmanratkaisutilanteissa. Myös esimerkiksi uuden hankkeen tai muun toiminnan suunnittelu ja ideointi voisi tapahtua keskustelun sijasta taiteen keinoin. (Paula Kähkösen haastattelu.)

Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan, etenkin taidekasvatuksen oppiaineen yhdessä eri tahojen kanssa organisoimissa hankkeissa on monipuolisesti toteutettu ja yhdistetty esimerkiksi kuvataidetta, talvitaidetta kuten lumi- ja jäärakentamista sekä ympäristö- ja yhteisötaidetta (Hiltunen 2009; *Lapin yliopiston taidekasvatuksen projektitoiminta* 2009). Mukana tekemisessä ovat olleet niin lapset, vanhukset, koululaiset kuin koulun opettajat ja muut kyläläisetkin. Vaikka taidekasvatuksen yhteistyöprojektit eivät ole suuntautuneet ainoastaan työyhteisöihin, voisi projekteista kertynyttä tietoutta ja kokemuksia hyvinkin soveltaa erilaisten työyhteisöjen toimintaan, yhdessä tekemiseen ja dialogisuuden lisäämiseen – kuitenkin aina huomioon ottaen kunkin yhteisön tarpeet, edellytykset ja sosiokulttuurisen tilanteen. (Hiltunen 2009.)

Vanhuksille suunnatussa kuvataidepajassa ovat olleet mukana myös työntekijät. Suhde asiakkaaseen muuttuu yhdessä tekemisen kautta, ja myös hoitajat ovat saaneet työhönsä uutta erilaisen toiminnan välityksellä. Vanhukset taas ovat oppineet luottamaan itseensä ja tekemisen aloittamisen kynnyksellä ja liiallinen itsekritiikki on karissut. Työskentelyyn on liittynyt myös erilaisiin taideteoksiin tutustumista. Kun mukana on ollut myös ei niin tunnettuja ja kanonisoituja teoksia, on ryhmäläisten taidekäsitelmä laajentunut ja myös vertailukohtia omaan tekemiseen on löytynyt entistä paremmin. (Ninni Korkalon haastattelu.)

Perinne ja av-media

Yritysmailmaan sopivista taide- tai kulttuurilähtöisistä menetelmistä visioitiin esimerkiksi yrityksen omaan perinteeseen liittyviä tapahtumia, toimintoja, käytäntöjä tai vaikkapa juhlia. Yrityksen identiteetti ja yhteisöllisyys vahvistuisivat, ja menetelmän brändäys lisäisi sen suosiota muuallakin. Konseptilla olisi edellytykset menestyä,

jos sekä työntekijät että johto innostuisivat ajatuksesta ja välittäisivät tietoa eteenpäin. ”Meillekin tulee se juttu” on aina parempi mainos kuin ”meille tulee joku taidejuttu”; tunnettu brändi tai tekijä tuo myös arvostusta. (Tenka Isakaisen haastattelu.)

Toinen yritysmaailmaan sovellettava menetelmä voisi olla cinema verité- tai tosi-tv -tyyppinen konsepti: av-media-alan pienyritys voisi tulla työyhteisöön tekemään ”filmin”. Tällainen lähestymistapa ei vaatisi suurta kalustoa ja olisi helppo toteuttaa. Sitä voisi myös käyttää monenlaisiin tarkoituksiin: käytännön tilanteiden hahmottamiseen, toimintatapojen huomioimiseen, vuorovaikutuksen parantamiseen. Menetelmä voisi myös toimia puhtaasti viihdyttävänä: jokainen työntekijä voisi vaikkapa vuorollaan olla päivän tai viikon tähti, pätkiä voisi katsoa yhdessä ja analysoida niitä. (Jetta Huttusen haastattelu.)

Yritysmailmaan liittyvän perinteen lisäksi mainittiin paikallisperinne ja tarinaperinne, joita voisi hyödyntää työyhteisöjen identiteetin vahvistamisessa, erilaisissa käytännön tilanteissa ja ongelmanratkaisussa. Tarinoiden avulla voi nostaa esiin keskeisiä ja olennaisia asioita, ja ne tuovat esiin uudenlaisia näkökulmia. Paikallinen perinne on jo olemassa olevaa tietoutta, samoin jokaisella työyhteisöllä on hallussaan lukuisia tarinoita. Näiden esiintuominen ja työstäminen voi auttaa käsittelemään monenlaisia asioita. (Timo Tervon haastattelu.)

Haastatteluissa esiin tulevat taidelähtöisten menetelmien käyttömahdollisuudet ja vaikutukset ovat hyvin samantyyppisiä kuin mitä on todettu tehdyissä projekteissa. Teija Fontell on käyttänyt taidetta esimerkiksi tilanteissa, joissa yrityksen arvoja on purettu käytännön työn tasolle. Myös strategian uusiksi rakentaminen tai osaamisen näkyväksi tekeminen on tehty taiteen keinoin, samoin ideoiden kehittäilyä ja kokonaisuuksien hahmottelua on luonteva rakentaa esimerkiksi kuvataiteen menetelmien avulla. Yhdessä tekeminen lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kommunikaatiota. (Fontell 2007, 136–137.) Taide auttaa tilanteissa, joissa mennään uusille alueille tai ratkaistaan ongelmia ja se mahdollistaa myös esimerkiksi työpaikan kulttuurin ja ilmapiirin tarkastelun (Von Brandenburg 2008, 30).

4 KULTTUURIN JA TAITEEN MERKITYS POHJOISEN YHTEISÖILLE

Taiteella, kulttuurilla ja taidelähtöisillä menetelmillä on monenlaisia merkityksiä pohjoisille yhteisöille. Seuraavassa nostetaan esiin haastatteluissa ja työpajassa keskeisimmäksi nousseita teemoja.

4.1 Paikallinen identiteetti ja sitoutuminen alueeseen

Paikan kokemus ja pohjoiset identiteetit

Paikallisten, totuttujen identiteettien hajoaminen on tyyppillisesti nähty globalisaation tuomana ongelmana. Tälle vastareaktionä on pidetty vahvojen, esimerkiksi voimakkaaseen paikallisuuteen tai alakulttuureihin perustuviin identiteettien syntyä. (Castells 1997, 60–64.) Taide- ja kulttuuriaktiiviteettien olemassa olo lisää paikan vetovoimaisuutta niin yhteisön jäsenten kuin ulkopuolistenkin näkökulmasta katsottuna. Se, että alueella on taide- ja kulttuuritoimintaa, tekee siitä myös miellyttävämmän asua ja elää. Taide- ja kulttuuritoiminnalla on keskeinen osa alueellisen identiteetin ja itsetunnon muodostumisen, myös paikkakokemuksen ja edelleen alueen vetovoimaisuudenkin kannalta. (Ks. Kainulainen 2005.) Taide ja kulttuuri ymmärretään tässä jälleen laajasti: se ei tarkoita vain yksittäisiä tapahtumia, vaan näkyy esimerkiksi kaupunkikuvassa, uutisoinnissa ja muussa mediassa sekä yleisessä vireystilassa ja sitä kautta ihmisten mielialoissa. Paikkakunnat säilyvät elinvoimaisina, jos ihmisillä on hyvä elää niissä.

Keskustelu paikkaan sitoutuneista identiteeteistä ei ole ongelmatonta. Esimerkiksi Doreen Massey (2008) on kritisoinut puhetta identiteettien hajoamisesta sillä, että hajoaminen edellyttää käsityksen identiteetin aiemmasta eheydestä. Kuitenkin esimerkiksi pohjoisen ”periferiaan” liittyy identiteetin muodostuminen jatkuvassa dialogissa

”keskuksen”, tyyppisesti etelän, kanssa, eikä yhtenäistä identiteettiä ole edes ollut. Sen sijaan pohjoisessa asettaututaan helposti ulkoapäin tuotettuun periferia-asemaan pohtimaan sitä, mitä meistä muualla ajatellaan. Taiteen avulla voidaan realistisesti tunnistaa niin yksilön kuin yhteisön omia vahvuuksia ja heikkouksia. Parhaimmillaan näin työstetään pohjoisten identiteettien moninaisuutta ja kasvatetaan niiden vahvuutta ja samalla yhteisöjen jäsenten omanarvontuntoa. Identiteetin vahvistumisen ei siis tarvitse merkitä kuppikuntaistumista, suojautumista ulkoa tulevilta vaikutteilta, vaan jatkaa pohjoiselle tyyppillisen kulttuurisen moninaisuuden työstämistä. Kuitenkin, jos itseä jatkuvasti vain verrataan muihin, eivät omat vahvuudet koskaan nouse esiin, eikä toisaalta omia heikkouksia tunnisteta. Rovaniemen Teatterin-Lapin alue-teatterin alueteatterikuraattori Niko Taskinen pohtii tätä teemaa seuraavasti:

Joku semmoinen suomalaisen itsetunnon laajempi metaforahan siinä on. Kaikki tiivistyy tuolla Ounasvaaralla. Minä kävin elämäni ensimmäistä kertaa Ounasvaaran huipulla. Siellä on tää lähtöalusta jollekin syöksylaskulle, tai mille ikinä. Se on se nyppylä. Ounasvaara, kaunis ja korkea mäki. Vaara. Jonka päälle on rakennettu se jätemäki. Että kun kansainvälisten mittojen mukaan se mäki oli vähän liian lyhyt, niin sitä mäkeä korotettiin niin kuin hölmöläisten meiningillä pikkuisen. Ja sitten sinne rakennettiin tämä kodan mallinen lähtöpaikka. Ja sitten siinä pidettiin yhdet vai kahdet kansainväliset kisat. Ja sitten nyt se vain on siellä. Lapin lisä. Mäki, joka ei riitä itelleen. Että minä en oo tarpeeksi korkea, vähän on korotettava. Ja sitten sellainen pieni kakkara on siellä. Niin se on minun mielestä kuva Lapin itsetunnosta. Ja se on jotenkin, että jos sitä ei älytä, että meillä on paljon mahtavia juttuja täällä. (Niko Taskisen haastattelu.)

Periferia-ajattelusta luopuminen on yksi tämänkin hankkeen tavoitteista. Siihen liittyy niin tutkimuksen tekeminen (ks. Rantala 2009; Linjakumpu & Wallenius-Korkalo 2010; Tuominen 2010b), tiedon välittäminen täällä tehdystä kuin sen ajattelun omaksuminen, että jokainen ihminen kantaa maailman keskipistettä itsessään ja jokainen paikka on siellä asuville ihmisille maailman keskellä, ei periferiassa tai syrjässä. Tähän liittyy ajatus siitä, että tavallinenkin on taideteoksen arvoinen: monet esimerkit osoittavat, millainen merkitys taiteen avulla tunnetuksi tekemisellä on paikkakunnalle, kylälle tai alueella. Toisaalta monet pohjoisessa elävät taiteilijat kokevat, että heidän (etelässä) aina määritellään ”pohjoisiksi taiteilijoiksi”, vaikka heidän taiteessaan ei sinänsä olisi mitään ”pohjoista”, ja tulkitaan sen kautta (esim. Huttunen & Rainio 2005). Jokaisen pitäisikin voida itse määritellä oma paikkansa ja identiteettinsä; ulkopuolelta tulevat määritykset ovat väistämättä rajoittuneita.

Lappi on alueena hyvin heterogeeninen, eikä sillä ole yhtä yhtenäistä identiteettiä. Selkeimmin esimerkiksi mediasa esiin nousee saamelainen kulttuuri ja identiteetti, joka sekään ei toki ole vain yhdenlainen. Lapilla on vahva matkailuimago, mutta läheskään kaikki lappilaiset eivät tun-

nista siitä itseään. Oma paikallinen identiteetti saattaakin olla ristiriidassa julkisuudessa tuotetun kuvan kanssa, jolloin oman paikan löytyminenkin voi olla haastavaa. Alueena Lappi on dynaaminen: sinne on aina tultu, sieltä on lähdetty, ja edelleen alue on Suomen mittakaavassa hyvin kansainvälinen. Myös yhteydet Barentsin alueelle, Ruotsiin, Norjaan ja Venäjälle ovat luontevat.

Niko Taskinen on pitänyt sekä koululaisten että aikuisryhmien kanssa lukuisia *Tutkimusmatkailija*-työpajoja, joiden teemana on oman alueen identiteetti. Työpajoissa pohditaan esimerkiksi, mitkä ovat kullekin ryhmälle tärkeät paikat tai miten heidän oman ympäristönsä kartta rakentuu. ”Maailman tavallisin lappilainen” (/tervolalainen/rovanieniemeläinen jne.) -tehtävässä taas on mietitty, millainen henkilö omalla paikkakunnalla on se kaikkein tyypillisin, ja miksi häneen liitetään juuri tiettyjä piirteitä.

Taideteollisuuden merkityksestä alueelliselle identiteetille tarjoaa hyvän esimerkin rovaniemeläinen Mieland Oy, poikkitaiteellinen suunnitteluyritys jonka vaatemallistot ottavat kantaa pohjoiseen elämään ja ilmiöihin. Yrityksen nimi Mieland viittaa lappilaiseen puhetapaan: ”minä” on yleisesti puhekielessä ”mie”.

*Mieland Oy:stä on tullut pohjoinen käsite, innokkaimpien keskuudessa pelkkä Mie riittää kerto-
maan, mistä puhutaan. Design-vaatteita tuottavan Mielandin osakkaat Marjo Remes, Erja Tuhkala,
Katariina Imporanta ja Ilkka Väyrynen ammentavat ideansa pohjoisesta elämästä ja yhteiskunnasta;
esimerkiksi Salla-malliston tuotteiden kuoseissa viitataan kunnan muuttotappiolukuihin ja autiota-
loihin. Laajaan tietoisuuteen yritys tuli kantaaottavilla kalsareillaan Kemijärven yöjunayhteyttä kos-
kevan kiistan aikaan.*

*Idea Mielandista tuli kuitenkin jo ennen kalsareita. Haastattelussa Marjo Remes kertoi yritysidean syn-
ntyneen ”yhteisestä halusta tehdä jotain hauskaa yhden brändinimen alla”. Ideointi alkoi kesällä 2006
Ilkka Väyrysen aloitteesta, kun tekstiili- ja vaatesuunnittelusta kiinnostunut graafikko innosti ihmisiä
vapaamuotoisiin tapaamisiin keskustelemaan mahdollisesta yrityksestä. ”Meitä oli varmaan kymme-
nen jossain vaiheessa aina niissä miitingeissä. Kun oikeasti alettiin tekemään niitä asioita, niin tää
porukka kutistui neljään”, Remes muistelee. Vuonna 2006 Mieland-ryhmä osallistui Lapin liiton organi-
soimaan, luovien alojen liiketoiminnan edistämiseen keskittyneen Arktiset Helmet -kampanjan tuotteis-
tamiskilpailuun. Kilpailuun liittyvässä prosessissa Mielandin yrityskonsepti konkretisoitui.*

*Vuoden 2007 alusta yritys lähti nousuun kalsareilla. Kemijärveltä kotoisin oleva Katariina Impo-
ranta kertoi huolestuneena kotikaupunkinsa tilanteesta, mikä Mielandin kaveriporukassa kääntyi
vitsailun aiheeksi, sitten painokuosiksi ja lopulta kalsareiksi: ”[M]e mietittiin, että tehdään joku
sellainen Kemijärvi-kuosi, että vähä olis hauskaa. Sitten se nauratti meitä ihan hulluna. -- -- Me
mietittiin, että voi että, tehdään kalsareita.” Kun idea vielä seuraavanakin päivänä tuntui hyvältä
ajatukselta, ryhmä päätti muotoilla idean ensin kokeilulliseksi tuotteeksi, jota tekijät myivät yrit-
täjänaisten myyjäisissä Lappia-talolla: ”Ja leuhotettiin siellä ihan hulluna [tiedotettiin vahvasti],
että kalsareita tulee, vaikka niitä ei edes vielä ole olemassa. Sitten ihmiset oli kauhean kiinnos-
tuneita siitä. Niitten mielestä se oli älyttömän hyvä ajatus.” Remeksen mukaan ihmisiä kiinnosti
erityisesti se, että tekijät ottivat yhteiskunnallisesti kantaa hauskalla tavalla. Myyjäisissä tehty
markkinointityö näkyi pian: ”[S]euraavana päivänä Erja soittaa mulle aamulla silleen, että ook-
sää nähnyt Lapparin, että me ollaan siinä etusivulla. -- -- Sitten puhelimet alkoi soimaan, ja
kaikki kyseli, että mistä niitä kalsareita saa. Ja niitä ei ollut. Ja sitten oli vain pakko alkaa niitä
tekeen äkkiä. Mun yksiön pöydällä painettiin kangas tästä.”*

*Vaikka ensimmäinen menestystuote ei rakentunutkaan tarkoituksellisesti, kuvaa se Mielandin
synnyn takana olevaa tahtotilaa. Pohjoisuus ja yhteiskunnallinen kantaaottavuus ovatkin Mielan-
din kulmakivi ja myös erottautumiskeino. Tekijät vierastavat muoti-sanan käyttöä ja määrittelevät
itsensä sen sijaan poikkitaiteelliseksi kokoonpanoksi, joka käyttää välineenään muotoilua. Lappiin
liittyvien teemojen käsittely on tuonut yritykselle suosiota ja virittänyt keskustelua pohjoisen kult-
tuurin moninaisuudesta. Rakastu Lappiin -mallistossa tekijät kyseenalaistavat Lappi-kliseitä, mis-
tä he ovat saaneet myönteistä asiakaspalautetta. Remes kertoo erään varttuneen miehen kom-
menteista: ”Se tuli juttelemaan mulle, että vitsi, on kyllä mahtavaa, että ootte ottaneet kantaa
tämöseen asiaan. Hän on asunut täällä Rovaniemellä koko elämänsä, mutta hän ei halua asua*

missään tonttu-landiassa. Eikä hän halua tulla rinnastetuksi saamelaisiin. Hän on peräpohjalainen ja hän on rovaniemeläinen. Että se on hyvä, kun puhutaan suoraan näistä asioista.”

Mielandin innovatiivisuus nousee uudelta tavasta yhdistellä yhteiskunnallinen osallistuminen ja yritys, mikä kiteytyy kannattamisena sarjatuotetuissa vaatteissa. Remeksen mukaan Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen opetuksella on ollut merkitystä siinä, että taide ymmärretään Lapissa yhä enemmän yhteisöllisenä toimintana. Mielandin tekijöiden ennakkoluuloton osa-alueiden yhdistely on luonut pohjan menestykselle yritykselle ja tekijöiden usko omiin ideoihin sekä niiden rohkea esilletuominen on mahdollistanut myös ympäröivien yhteisöjen identiteettien vahvistumisen kulttuurisesti moninaisessa pohjoisessa.

Lähteet:

Marjo Remeksen haastattelu

Laukkanen 2009

Mieland Oy:n kotisivut

Teksti: Eliza Kraatari

Mielandin suunnittelijat Marjo Remes (vas.), Katariina Imporanta ja Erja Tuhkala ovat pukeutuneet suunnittelemiensa mallistojen paitoihin. Kuva Arto Liiti.

UTSJOEN TULIKETTU

Paikan kokemisesta ja paikallisen itsetunnon vahvistumisesta taiteen avulla hyvä esimerkki on Utsjoella vuosina 2004–2007 toteutettu yhteisö-, ympäristö- ja talvitaideprojekti Tulikettu.

Ensimmäisen kerran talvitaideprojekti Utsjoen Tulikettu järjestettiin maaliskuussa 2004 viikon mittaisten taidetyöpajojen ja tiedeohjelman muodossa. Suunnittelu alkoi jo vuonna 2003, jolloin Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan taidekasvatuksen opiskelijat yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa suunnittelivat kokonaisvaltaisen projektin, joka sai uusia muotoja ja kehittyi monen vuoden ajan, muodostuen osaksi paikallista elämää. Hankkeen tiedepuolesta vastasi fysiikan ja kemian lehtori Juhani Harjunharja ja taiteellisena johtajana toimi kuvataiteilija Minna Saastamoinen Utsjoelta.

Mukana ensimmäisen Tuliketun suunnittelussa ja toteuttamisessa oli useita organisaatioita: Utsjoen Ursa ry., Utsjokisuun koulu, kyläyhdistys, Ikäihmiset yhteisönsä voimavarana -projekti ja Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan kuvataidekasvatus. Myöhemmin mukaan tulivat myös esimerkiksi Oulun yliopiston opettajankoulutuksen musiikkikasvatuksen opiskelijat.

Utsjoki, Suomen pohjoisin kunta, on lähtökohtaisesti monikulttuurinen: saamelaisuus, suomalaisuus ja norjalaisuus, kulttuurit ja kielet elävät kunnassa rinta rinnan keskenään. Tulikettu-projekti lähtikin liikkeelle perusteellisella tutustumisella paikkakunnan sosiokulttuurisiin oloihin. Lähtökohtina taidetoiminnalle olivat Utsjoen luonto, rikas kulttuuriperintö ja monikulttuurinen yhteisö, jotka asettivat myös omat haasteensa. Yhtenä tavoitteena oli saattaa eri kulttuuriset ja ikäryhmät kanssakäymiseen taiteen avulla: niin suomen- kuin saamenkieliset, koululaiset, ikään-tyneet ja työikäiset.

Tuliketussa yhdistettiin tiedettä ja taidetta: yhdistävänä teemana ensimmäisessä Tuliketussa olivat talvi, tähdet ja revontulet, englanniksi fox fires. Viikon aikana kuultiin vierailuluentoja niin astronomian, pohjoisen (saamelaisen ja suomalaisen) mytologian kuin tähtitieteenkin näkökulmista. Vuonna 2005 Tulikettu oli jo vakiinnuttamassa asemaansa kunnan sivistystoimessa mm. Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoituksen myötä. Tuolloin viikon teemoina olivat tarinat ja uskomukset kaamosajan päättymisestä, auringon ja kuun kamppailu, tähdet ja revontulet. Kolmannen Tuliketun teemana oli vesi eri olomuodoissaan ja paikkakunnan upeat joet. Kolmanteen Tulikettu-projektiin osallistui eri-ikäisiä utsjokelaisia ja rovaniemeläisiä, kuvataide- ja musiikkikasvatuksen opiskelijoita, koululaisia Norjasta sekä eri tieteenalojen edustajia.

Vuosittain lumiveistotyöpajoihin osallistui taidekasvatuksen opiskelijoita ja kansainvälisiä vaihto-opiskelijoita, utsjokisia koululaisia, vanhusten päiväkeskuksen väkeä ja kyläyhdistyksen ihmisiä. Toimintaympäristöinä oli esimerkiksi koulun piha, kylätalo ja vanhustentalo, luontevat ja tutut arkipäiväisen toiminnan paikat. Joka vuosi Tulikettu-viikon päätti kyläyhdistyksen järjestämä Aurinkojuhla.

*Talvitaide opettaa yhteistyötä
ja teosten sekä toisten
kunnioittamista.
Utsjoen Tulikettu 2005.
Kuva Mirja Hiltunen*

Tulikettu-hankeen palautteissa nostetaan esiin myös ongelmia ja kehittämisen paikkoja. Tieteen ja taiteen kohtaaminen olisi voinut toimia paremmin, luennot jäivät erään kommentoijan mukaan paikoin irrallisiksi. Myös tiedonkulku eri osapuolten välillä olisi voinut olla sujuvampaa ja vastuuta olisi voinut jakaa enemmän. Tiukat aikataulut ja epätietoisuus eri osanottajien erilaisista tavoitteista aiheutti myös joitain väärinymmärryksiä. Yhteisöllinen taidekasvatus on kuitenkin koskettanut ja havahduttanut mukana olleita ja sillä on ollut konkreettista vaikutusta yhteisön toimintaan.

Taidekasvatuksen lehtori ja Tuliketun vastuullinen opettaja Mirja Hiltunen toteaa: "Utsjoen Tuliketun aikana toimintaviikkojen aikana luodut teokset, näyttelyt ja juhlat ovat toimineet havahduttajina ja sekä toiminnallisen yhteisöllisyyden että symbolisen yhteisyyden tiivistyminä. Niiden kautta on voinut avautua tila kokemusten, tietojen ja taitojen jakamiseen sekä uusien merkitysten luomiseen. Teokset ja yhteisölliset juhlat vahvistavat yhteenkuuluvuuden tunnetta ja palvelevat oppimista." (Hiltunen 2009, 260.)

Toiminta on saanut myös jatkoa, kun varsinaisen Tulikettu-toiminnan jälkeen Utsjoen kirkonkylällä on virinnyt uusia hankkeita. Tulikettu sai jatkoa syksyllä 2006 pidetyssä Kaamoskettu-työpajassa. Keväällä 2007 koululaitos järjesti Tuulikettu-talvitaidepäivät ja kesällä 2007 kesälukion, jossa tiedettä ja taidetta yhdistettiin Tulikettu-perinteen hengessä. Kesälukioita on toteutettu vuosittain ja uusi on taas tulossa vuonna 2010. Lisäksi tyhjilleen jääneisiin koulurakennuksiin on suunnitteilla kyläläisten ja vieraiden käyttöön tarkoitettu tiede- ja taidetalo monenlaisilla toiminoilla.

Lähteet:

Hiltunen, Mirja 2009

(erit. artikkeli *The Fire Fox. A Multisensory approach to art education in Lapland*)

Mirja Hiltusen haastattelu

Tulikettu 2005, 2006 ja 2007.

Teksti: Päivi Rantala

Perinne ja historia jatkuvuuden ylläpitäjinä

Taiteen ja kulttuurin merkityksen voi nähdä myös muutoksen ja jatkuvuuden näkökulmasta: ne voivat toimia välittäjänä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä. Taide voi auttaa ymmärtämään alueen ja yhteisön historiaa ja sitä kautta myös nykyisyyttä. Yhteisölle tärkeät tarinat eivät aina välity suullisesti eteenpäin; taide voi täyttää tehtävää ”tarinoita kertovana isoäitinä”, menneisyyden tulkkina ja eläväksi tekijänä. Yhteisön muisti kiinnittyy pitkälti juuri tarinoihin, joihin liittyy voimakkaita elämyksiä ja kokemuksia. Taiteen ja kulttuurin parissa voidaan käsitellä yhtä hyvin yhteisön kollektiivisesta muistista nousevia asioita kuin suvun, perheen tai henkilökohtaisiakin muistoja ja kokemuksia (Linko 1998, 64). Kokemuksen ei välttämättä tarvitse olla oma, jotta sen voi jakaa ja siihen voi eläytyä (Kollektiivisesta muistamisesta Connerton 1989; Korkiakangas 2005. Kokemuskerronnasta Ukkonen 2000, 26, 35–36). Tarinankerronnalla ja sitä kautta jatkuvuudella on merkitystä yhteisön eheydelle, muistille ja itseymmärrykselle.

Taide ja kulttuuri välittävät tietoa, kokemuksia ja tarinoita menneestä monin tavoin. Seuraavassa nostetaan esiin muutamia esimerkkejä siitä, miten Lapissa on viime vuosina taiteen keinoin nostettu esiin historiallisia aiheita. Esimerkkejä, tilaisuuksia ja tapahtumia on lukuisia, tässä niistä vain muutama.

Taide toimii tradition jatkajana ja kulttuuriperinnön välittäjänä. Esimerkiksi Lapin Kamariorkesteri on pitkäjänteisellä toiminnallaan vaikuttanut paljolti siihen, että lappilaiset käyvät innokkaasti klassisen musiikin konserteissa. Orkesterin ohjelmisto on monipuolinen ja ennakkoluuloton; kenties yleisö on vastaanottavainen juuri siitä syystä, ettei klassisella musiikilla ole alueella kovin pitkää historiaa. Näin myöskään ennakko-oletukset eivät ole niin suuret. (Kai Leinosen haastattelu.)

Teatterin keinoin menneisyyttä, historiaa, tarinoita ja tapahtumia on käsitelty monissa esityksissä eri puolilla Lappia, niin harrastajien kuin ammattilaistenkin voimin. Paikallista identiteettiä ja elämisen tapaa voidaan toki käsitellä myös näytelmissä, jotka eivät suoraan sijoitu Lappiin. Esimerk-

keinä paikallisista aiheista mainittakoon Rovaniemen teatterissa esitetyt näytelmät *Mustan joen syke* (ohjaus Masi Eskolin, käsikirjoitus Olli Tiuraniemen tekstien pohjalta Sami Parkkinen) ja *Rakastettu, kaivattu*, (ohjaus Esko Janhunen, käsikirjoitus Leena Talvensaari) joista edellinen käsitteli yhden suvun historiaa Kemijoen valjastamisen aikoihin, yhteiskunnallisten muutosten pyönteissä. Jälkimmäinen taas kertoi yksittäisen ihmisen, Aune Mäkisen elämän tarinan kautta lähihistoriasta, elämisen voimasta vaikeissa olosuhteissa.

Syksyllä 2009 Rovaniemen teatterissa esitettiin lamamusiikkia *Juustohöylä* (ohjaus Niko Taskinen, käsikirjoitus Janne Rosenvall), joka oli ideoitu *Lapin Kansa* -lehden tekstiviestejä hyödyntäen. Sekä *Juustohöylässä* että vuonna 2005 esitettyssä *Pöyliövaara pop* -musikaalissa (käsikirjoitus ja ohjaus Esko Janhunen) Lapin kehitykseen, elinkeinorakenteeseen ja elämään muutenkin otettiin hyvin ironisesti kantaa. Myös Lapin ylioppilasteatteri on käsitellyt huumorin keinoin ajankohtaisia aiheita. Vuonna 2009 ensi-iltansa saaneessa, Matti Ylipiessan kirjoittamassa ja Tessa Suhosen ohjaamassa *Liimataisen kontissa* työtön metsuri, luonnonsuojelijat, turistit ja matkailuyrittäjät törmäävät metsään unohtuneen kontin liepeillä.

Lapin taidetoimikunta ja sanomalehti *Lapin Kansa* järjestivät kesällä 2009 lappilaisten tarinoiden kirjoituskilpailun. Lähetetyistä teksteistä koottiin alkupääoma Lapin tarinapankkiin internetiin (*Lapin tarinat ja tarinapankki* 2009). Tarinat ovat kaikkien kiinnostuneiden vapaasti hyödynnettävissä ja niitä voivat käyttää niin tutkijat, taiteilijat, kulttuurin tuotteistajat kuin kaikki muutkin kansanperinteestä kiinnostuneet. Lappilaiset tarinat kiinnostavat tuotteistamismielessä matkailua ja markkinointi-ihmisiä, mutta myös elokuva-alaa. (Vainio 2009.) Tarinoiden pohjalta on jo syntynyt ainakin yksi näytelmä, kun Rovala-opiston musiikki- ja teatterilinjan opiskelijat työstimät tarinakilpailun voittaneen Teuvo Lehmuskosken *Airijärven kummituksen* pohjalta näytelmän *Airijärven aarre* syksyllä 2009.

Yhteisöllisyys

Yhteiset tarinat ja kokemukset syntyvät yhdessä tekemällä. Taiteella ja kulttuurilla on merkitystä myös yhteisölli-

syyden kokemukselle. Vaikka nykyaikana jokainen voikin ainakin periaatteessa valita ne yhteisöt joihin kuuluu, on kaipuu läsnä olevaan, sosiaaliseen yhteisöön ja yhdessä tekemiseen silti olemassa (esim. Maffesoli 1995, 24–25). Virtuaalisten ja paikattomien yhteisöjen ohella voidaan nähdä vahvasti paikkaan sitoutuvia ja niistä voimansa saavia yhteisöllisyyden muotoja. Yhtenä uudenlaisen yhteisöllisyyden muotona nähtiin erilaiset tapahtumat ja talkoot, joihin kukin voi osallistua haluamallaan tavalla, kantaa vastuuta yhteisistä asioista ja joissa yhdessä

tekeminen ei suuntaudu henkilökohtaisen tai rahallisen hyödyn tavoitteluun. Tämänkaltaisissa tapahtumissa koonnutaan vaihtamaan kuulumisia ja ”juoruamaan”, kertomaan tuoreista tapahtumista. Tällaiset tapahtumat korvaavat perinteistä ”asiatonta kyläilyä”, tapaamista ilman sen kummempaa tarkoitusta. Juoruamisen voi toki nähdä negatiivisessakin valossa, mutta positiivisesti ajateltuna kuulumisten vaihtaminen kertoo tuttuudesta: kun toisten asioista tiedetään ja ihmiset tuntevat toisensa, ei esimerkiksi vieraan pelko pääse kasvamaan suureksi.

ROVANIEMEN WANHAT MARKKINAT

Esimerkkinä talkoohengestä ja paikkasidonnaisen perinteen henkiin herättämisestä voisi mainita Rovaniemellä elokuussa 2009 pidetyt Rovaniemen Wanhat Markkinat. Rovaniemi on aikanaan ollut tunnettu markkinoistaan, joita pidettiin 1880-luvulta lähtien ja joille tultiin kaukaakin. Rovaniemen Wanhojen Markkinoiden tavoitteena oli siirtää markkinat perinteiselle paikalleen, jossa ne oli pidetty edellisen kerran 1950-luvun lopussa, sekä elvyttää markkinahenkeä. Tapahtuman järjesti Rovaniemen Wanhat Markkinat ry ja tapahtuman promoottoreina ja vastuuhenkilöinä toimivat taiteilija Richard Kautto ja galleristi-taiteilija Veli-Matti Varjo. Markkinat toteutettiin pääasiassa talkootyönä.

Markkinateesien mukaan ”tapahtuman tarkoituksena on luoda uutta yhteisöllisyyttä ja me-henkeä sekä opettaa etenkin nuorille yhdessä tekemisen kokemusta ja riemua yhteiseen päämää-

Markkinatunnelmaa Rovaniemen Wanhoilla Markkinoilla elokuussa 2009. Kuva Jukka Suvilehto, Lapin maakuntamuseo.

rään”. Tavoitteeksi mainitaan myös 1900-luvuna alun ”rillumarei- ja junttikulttuurin perinteiden vaaliminen sekä säilyttäminen”. Yhdistyksen tarkoituksena on myös laajemmin edistää kulttuurihistorian tuntemusta ja taidekäsityöläisten, paikallisten pienyrittäjien sekä taiteilijoiden asemaa. Markkinoilla paikallisilla käsityöläisillä oli mahdollisuus saada tuotteitaan esille, tehdastuotantoa ei myyntipöytiin hyväksytty. Tapahtumalla ei tavoiteltu taloudellista voittoa, ja tuotto lahjoitettiin kokonaisuudessaan Lapin Keskussairaalan nuorten psykiatrian osastolle.

Vaikka markkinoiden tavoitteena oli vaalia perinnettä ja tietoa Rovaniemen markkinoista oli kerätty esimerkiksi Lapin Maakuntamuseon avulla, ei tarkoituksena kuitenkaan ollut jäädyttää tapahtumaa sellaiseksi kuin se joskus ennen on ollut. Tapahtuman yleisö kuitenkin elää tätä päivää, ja kun tarkoituksena oli saada ihmiset viihtymään, oli jokaisella ikäluokalle tarjolla jotakin ohjelmaa. Väkeä kävikin markkinoilla kiitettävästi, noin 20 000 henkeä, ja kokonaisuutena tapahtuma oli erittäin onnistunut. Onnistumisen syitä on monia: tarve tämänkaltaiselle yhdistävälle oli selkeästi olemassa. Rovaniemen Wanhat Markkinat tarjosi ensinnäkin kohtaamispaikan, monenlaista ohjelmaa, tietoa perinteestä ja paikkakunnan kulttuurista. Lisäksi tarjolla oli erilaisia käsityötuotteita ja esimerkiksi kuppausnäytös, jonkalaisia harvoin nykymarkkinoilla näkee. Kaikista tärkein oli kuitenkin henki, jonka tapahtumassa saattoi aistia: markkinoille tultiin ei vain ostamaan, vaan olemaan yhdessä, tapaamaan tuttuja, juttelemaan ja katselemaan.

Rovaniemen Wanhat Markkinat on järjestetään myös elokuussa 2010, edelleen talkootyönä. Työryhmä on osin sama, osin vaihtunut. Richard Kautto kommentoi keväällä 2010 Uusi Rovaniemi -lehdessä Veli-Matti Varjon nostamista ehdokkaaksi Vuoden rovaniemeläinen -kisaan ja ilmaisi näkemyksensä siitä, miten hän on jäänyt syrjään mediassa ja yhdistyksen toiminnassa. Rovaniemen Wanhojen Markkinoiden onnistumiseen tämä mielipide ei toivon mukaan vaikuta. Yhteisöllisyyden kannalta tapaus osoittaa, miten vaativaa ja haastavaa yhdessä tekeminen saattaa olla silloinkin, kun toiminnalla ei tavoitella taloudellista hyötyä. Rovaniemen Wanhat Markkinat on kuitenkin esimerkki yhteishengestä ja yhteisiin tavoitteisiin pyrkimisestä; lappilaisesta mentaliteetista, johon eivät kuulu kiire ja hosuminen.

Lähteet:

Heinonen 1984

Kautto 2009

Salo 2009

Talvensaari 2009

Vehmas 2009

Veli-Matti (Vele) Varjon haastattelu

Rovaniemen Wanhat Markkinat 2009 (kotisivut)

Teksti: Pälvi Rantala

4.2 Ristiriitojen sieto ja erilaisuuden hyväksyminen

Taide, kulttuuri ja yhteiskuntakritiikki

Taide ja kulttuuri toimivat keskustelun herättäjinä ja niiden kautta ja avulla voidaan käsitellä paitsi positiivisia, myös negatiivisia tunteita, kipupisteitä ja ongelmia. Taide voi auttaa yksilöä tai yhteisöä työstämään surua, aggressiota tai ristiriitoja myös silloin, kun kyse ei ole varsinaisesta taideterapiasta. Taide ja kulttuuri eivät siis välttämättä tuota hyvinvointia siinä mielessä, että kaikki taide ja kaikki kulttuuri tuottaisivat kokijalleen hyvää oloa; pahan olon kokemuskin voi viedä eteenpäin ja antaa voimaa, joka vähitellen muuttuu positiiviseksi energiaksi. Taiteen ei tarvitse olla ”kivaa”. Tämä kriittinen näkökulma korostuu suhteessa näkemykseen siitä, että taide-elämyksen haluttaisiin olevan kaunis, esteettinen ja harmoninen, vailla ristiriitoja ja rumuutta (ks. Naukkarinen 2005, 16; Saresma 2002). Taide- ja kulttuuritarjonnankin tulisikin olla monipuolista ja antaa mahdollisuus monenlaisiin elämyksiin, kokemuksiin ja tunteisiin – niin positiivisiin kuin negatiivisiin. Viime kädessä on ihmisestä kiinni, millainen hänen oma kokemuksensa on; rumuus, kauneus ja hyvyyt ovat kovin suhteellisia käsitteitä.

Monet haastateltavat toteavat, että taiteen ja taiteilijan tehtävä on olla yhteisössään vastarannan kiiski, yhteisön omatunto, joka silloin tällöin pakottaa katsomaan peiliin ja herättää ajattelemaan. Tällaista näkemystä taidefilosofiassa edustaa esimerkiksi Theodor W. Adorno, jonka mukaan taiteen ei pidä tyytyä valmiisiin malleihin vaan etsiä uudenlaisia ratkaisuja, luoda uusia polkuja ja löytää vaihtoehtoja olemassa oleville rajoituksille ja järjestelmille (Adorno 1970, Naukkarisen 2005, 11 mukaan). Taiteilija voi siis olla se henkilö, joka asettaa peilin yhteisön eteen ja pakottaa näkemään asiat uudella tavalla.

-- [K]un vallitsevat trendit ja aika näyttää jollakin tavalla, että näin, tämä on hyvää. Ja mennään yhdessä tännepäin. Niin taiteilijan tehtävä on kääntää niitä asioita ympäri, että saadaan ikään kuin rikkaampi kuva. Että ei, että jos mennäänkin tähän suuntaan. (Niko Taskisen haastattelu.)

Taiteilijan rooli on monesti nähty eräänlaisena kylähulluna tai narrina, jolla on mahdollisuus kritisoida vallitsevia oloja juuri sen vuoksi, että hän on yhteisön ulkopuolinen eikä hänellä ole asemaa menetettäväänsä (esim. Kuusi 1990; Rantala 2009). Myös tämä näkökulma tuli haastateluissa esille. Pohjoisessa taiteen avulla on otettu vahvasti kantaa monestakin suunnasta. Viime vuosien keskustelusta voisi mainita kahden taiteilijan, Kalle Lampelan ja Emil Karilan perustaman Contemporary Santa Claus Artist Association, joka on voimakkaasti kritisoinut lappilaista joulupukki-kulttuuria (*Contemporary Santa Claus Artist Association* 2009).

Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan kuvataidekasvatuksen syventävän taideproduktion teemana lukuvuonna 2008–2009 oli aktivismi. Lähtökohtana on pyrkimys vaikuttaa taiteen avulla, ja tavoitteena on yleensä sosiaalinen muutos, vastuu ympäristöstä, yhteisöllisyys tai osallistuva elämäntapa. *Akti*-näyttelyn teokset ottivat kantaa niin yhteiskunnallisia kuin poliittisestikin. Aiheina oli esimerkiksi mediakritiikki, kuluttajatietyö sekä julkisen tilan ja kansalaisoikeuksien ristiriidat. (Hiltunen & Huhmarniemi 2009.)

Myös taiteilijaryhmä Paavin Äpärät on näyttelyissään kritisoinut niin taideinstituutioita kuin kvartaalikapitalismia, jossa eriarvoisuus on muuttunut tavoiteltavaksi hyveeksi. Esimerkiksi syksyllä 2009 esillä ollut näyttely *Exxterno* viittasi jo nimellään ulkopuolisuteen, niin taideinstitution ulkopuolisiin kuin yhteiskunnan syrjäytyneisiin. (Lappalainen 2009; Paavin äpärät 2009.)

Taiteen ja kulttuurin avulla voidaan myös herättää keskustelua, tuoda esiin uudenlaisia näkökulmia ja ottaa esiin yhteisön ristiriitaisia arvoja, asenteita ja ajatuksia. Rovaniemen työpajassa tuli esiin myös moniarvoisuuden teema: kun nykykulttuurissa ei ole olemassa yhtä, yhteistä ja virallista Suomi-kuvaa tai kansallista kertomusta, keskenään ristiriitaisen viestit saattavat hämmentää. Taide voi auttaa osaltaan näkemään ja käsittelemään kulttuurin moniarvoisuutta, erilaisia tapoja ajatella ja elää, ja siten myös kasvattaa suvaitsevaisuutta. Taide voi auttaa myös sietämään epävarmuutta ja muutosta.

Erilaisuuden ymmärtäminen

Taide ja kulttuuri auttavat ymmärtämään erilaisia kulttuureja, näkemyksiä ja ajattelutapoja. Näkyväksi tekeminen ja piilossa olevan esille tuominen voi olla yksi taiteen tavoitteista. Myös yhdessä tekeminen ja toisen kohtaaminen arkisessa työssä voivat toimia ymmärrystä ja keskinäistä kunnioitusta herättävänä välineenä. Taiteen tai kulttuurin ei välttämättä tarvitse asettaa

lähtökohdaksi tai tavoitteeksi näkemään herättämistä; kokemus ja ymmärrys syntyvät usein itsestään, ja jokainen kokee toiminnan tai taide-esityksen omalla tavallaan. Haastatteluissa tuli kuitenkin esiin myös esityksiä, projekteja ja näkemyksiä joissa taiteen ja kulttuurin avulla on tietoisesti pyritty herättelemään erilaisuuden ymmärtämiseen ja esimerkiksi sen pohtimiseen, mikä oikeastaan on normaalia ja kuka määrittelee normit ja niiden rajat.

MONITAIDETEOS ELLI

Torniolais-rovaniemeläisen taiteilijaryhmän monitaideteos Elli-työryhmän tavoitteena oli tuoda näkyväksi sairaus, joka usein piilotetaan tai josta ei ainakaan tehdä taidetta. Videoinstallaatiota, tanssia, keramiikkaa, valokuvia, runoja ja ääntä sisältävä teos sai ensi-iltansa Sodankylän elokuvajuhlilla kesäkuussa 2009, ja sitä esitettiin täysille katsomoille myös Torniossa.

”Kun sairaus kehossa sisällä, näkymättömissä, sen kanssa voi elää häiritsemättä muita. Tuottamatta muissa usein niin turhia säälin tunteita. Tuottamatta kohtaamisen ongelmaa, jossa ihmiset eivät oikein tiedä miten käyttäytyä. Sairas voi kätkeä sairauden sisäänsä.

Ellin sairaus näkyy. Sitä ei voi kätkeä. Sen kanssa voi piiloutua kerrostalohuoneistojen solukoihin, häpeään, vetäytyä pois. Tai sen kanssa voi tulla esiin. Puhua, työstää, itkeä, huutaa, nauraa.” (Elli – dokumentaarinen monitaideteos 2009)

Taideteoksen päähenkilö, biologian yo ja keramiikan artemoni Elli Närhi (s. 1973) sairastui parantumattomaan aivojen liikekeskuksen toimintahäiriöön dystoniaan vuonna 2004, 31-vuotiaana.

Liikkeen voimaa Titta Courtin (vas.) ja Elli Närhen tanssissa. Kuva Jaakko Heikkilä.

Taideteos sai alkunsa vuonna 2008, kun tanssija Titta Courtin Tee minulle tanssi -vastaanotolle saapui nuori nainen rollaattorinsa kanssa ja pyysi tekemään itselleen tanssin, jossa rollaattori on mukana. Dokumenttielokuvaohjaaja Antti Haase sattui näkemään Ellin ja Titan kohtaamisen ja sitä seuranneen tanssin. Tästä satunnaisesta kolmen taiteilijan kohtaamisesta sai alkunsa poikkitaiteellinen prosessi, johon tulivat mukaan valokuvaaja Jaakko Heikkilä ja äänitaiteilija Taito Kantomaa. Teos on osa Lönnrot 2017-projektia, jossa työtetään yhteensä yli tuhat tarinaa Suomesta.

Ellin motiivina osallistua projektiin on ollut osoittaa, ettei vaikeankaan sairauden kanssa tarvitse jäädä yksin kotiin, vaan elämäänsä voi elää täydesti ja osallistuen. Elli kertoo teoksen työstämisen olleen varsinaista siedätyshoitoa niin henkisesti kuin fyysisestikin: tanssin kautta on haettu sairauden runteleman vartalon liikerajoja väliin rajustikin. Tanssissa tärkeintä on kuitenkin luottamus Titan ja Ellin välillä, tuntuma toisen liikkeeseen ja rentous. Sairauden aiheuttamat pakko-liikkeet ovat osa tanssia, ja tanssin tarkoitus onkin korostaa Ellin normaaliutta. Teos auttaa näkemään ihmisen sairauden takana, kauneuden ja Ellin värikkään luonteen joka ei antaudu säälittäväksi. Ellin tanssi tuo myös konkreettisesti näkyviin taiteen, musiikin ja liikkeen vaikutukset: ryhti suoristuu, pakkoliikkeet vähenevät ja koko olemus on rennompi. Sulavasta, ryhdikkästä ja karismaattisesta tanssijasta ei heti uskoisi, että hän tavallisesti kävelee rollaattorin tuella.

Lähteet:

ELLI-työryhmän haastattelu

ELLI – dokumentaarinen monitaide-teos, esite

Hannula 2009

Kolehmainen 2009

Pelttari-Heikka 2009

Teksti: Päivi Rantala

4. 3 Taide ja kulttuuri muutosvoimana ja vaihtoehtona

Taide ja kulttuuri nousevat etenkin haastatteluissa esiin vastavoimana, muutosvoimana ja vaihtoehtona Lapin nykyiselle markkinavetoiselle ja kulutuskeskeiselle kulttuurille. Haastatteluissa teema nousee esiin etenkin tulevaisuuden Lappia visioitaessa; tämä kertonee siitä, että Lapissa elävien ihmisten ja myös luonnon tulevaisuudesta ollaan huolissaan. Lappia ei haluta nähdä vain etelän näkökulmasta matkailukeskuksena, vaikka matkailu toki onkin tärkeä osa Lapin elinkeinoja ja imagoa. Tulevaisuuden Lapissa alueella asuvien, matkailun ja muiden elinkeinojen sekä luonnon toivotaan olevan sopusoinnussa keskenään, hallittavassa mittakaavassa.

Matkailu – kestävä ja järkevä kehitys

Haastateltavat kritisoivat etenkin sitä, että Lappia ja Rovaniemeä mainostetaan matkailijoille Lappi-kliseiden kuten Joulupukin avulla, sen sijaan että keskityttäisiin kehittämään aluetta sen omiin olemassa oleviin vahvuuksiin paneutuen, asukkaiden omista lähtökohdista ja ensisijaisesti heitä varten.

-- *Nostaa tätä kaupunkia vähän erillä lailla. Ei se voi olla semmoinen yksi, semmoinen coca-cola-joulupukki tuolla Napapiirillä. Kun ei se ole meitä. Eikä meitä ole tuo Revontuli [kauppakeskus] tuossa. Ei se ole rovaniemeläisten laitos ollenkaan. Ei rovaniemeläiset olisi sitä välttämättä siihen halunneet. Joku sen on siihen rakentanut. Kuka, en tiä. (Vele Varjon haastattelu.)*

Mun mielestä ei oo sellaista kansallisesti tunnettua kulttuuritapahtumaa tai sellaista kulttuurijuttua, mikä ihmisille tulis Rovaniemestä mieleen. Täällä aina panostetaan siihen joulupukkiin, mutta ei sitten ole kehitetty mitään tällöistä erityistä. -- -- Ja sehän nyt ei oo silleen kulttuuritarjontaa. (Tenka Issakaisen haastattelu.)

Rovaniemeä muun muassa matkailussa mainostetaan just semmoisilla asioilla, mitä Rovaniemellä ei ole. Ei nähdä sitä omaa voimavaraa. Sen possujan kyydissä,

mikä tuolla turisteja kuljettaa, niin siinä on jääkarhu. Ei Rovaniemellä ole yhen yhtä jääkarhua. Ne on ensinnäkin Ranualla. Ja ne kolme raasua, jotka on Ranuallekin tuotu, niin ne on aika kaukana kotoa. (Niko Taskisen haastattelu.)

Kaikki Lapin asukkaat eivät myöskään tunne omakseen sitä Lappi-kuva, joka tuotetaan pääasiassa matkailun tarpeisiin. Käsitusten kliseisyys tuli ilmi myös sosiologi Anne K. Ollilan tutkimuksessa, jossa oli mukana nuoria Kittilästä, Kemijärveltä ja Itä-Helsingistä. Ajatukset siitä, millainen paikka Lappi on ja millaista siellä on asua, poikkesivat Lapissa asuvien ja helsinkiläisnuorten mielissä hyvinkin paljon. (Ollila 2008.) Etenkin saamelaiskulttuurista on haettu aineksia matkailumarkkinoinnin tarpeisiin vuosikymmenten ajan, mikä on herättänyt paljon kritiikkiä erityisesti saamelaisten keskuudessa (esim. Aikio 1999, 61; Saarinen 1999).

Monimuotoinen ja kansainvälinen lappilainen kulttuuri

Useissa haastatteluissa nousee esiin se, että taiteen ja kulttuurin merkitys nähdään paljon laajemmin kuin vain institutionaalisen kulttuurin näkökulmasta. Sen sijaan että puhutaan kahtiajaosta institutionaalisen ja marginaalisen kulttuurin välillä tai ala- ja vastakulttuureista vastakohtana esimerkiksi kunnan kulttuuritoimelle, voitaisiinkin puhua ”sopivan kokoisesta” kulttuurista ja taiteesta. Sen tekijänä taas voi olla kuka tahansa, instituutiosta riippumatta.

Etenkin rovaniemeläiset taide- ja kulttuuritoimijat kertovat jo olemassa olevasta, elävästä kaupunkikulttuurista, jolla on paljon tekijöitä. Myös esimerkiksi Torniossa on runsaasti kulttuuritapahtumia ja -toimijoita. Kulttuuri ei ole tiettyyn paikkaan tai aikaan sidottua, vaan monimuotoista, vilkasta, rajatonta ja tekijöidensä näköistä. Rovaniemi nähdään aitona ihmisten kohtaamispaikkana, jossa pienillä asioilla ja arkisilla valinnoilla on merkitystä viihtymiselle ja kaupunkikuvulle.

Taide voi olla jotain muutakin kuin visuaalista. Jotain muuta kuin massiivista. Se on kans semmonen, mitä

monesti ei ymmärretä. Että se voi olla jokin hyvin pieni juttu jossakin. Joka pitää vain löytää. Se voi olla jollekin se kaikkein merkittävin juttu. -- -- Se on mun mielestä julkisen taiteen se toinen puoli. Niinkö urbaanitaide, katutaide. Se on vaan tärkeätä. Se heijastaa kuitenkin vielä nopeammassa tahdissa kuin jotkut tommoset tilausteokset. Saattaa jopa olla hyvinkin tavallaan koskettavampaa, dialogiin pystyvää. (Petteri Putkisen haastattelu.)

Kun aattelee ite, että miten liikkuu kaupungilla. Esimerkiksi kun täällä on talviaikaan kuitenkin aika rankkaa. Kun on pimeätä. Niin kun tuolla kulkee tälleen näin [pää alas painuneena] – niin jos se pää vaikka joskus nousisi sieltä ylös johonkin. Että joku [taideteos tms.] kiinnittäisi katseen. Ja tulisi vaikka joku ajatus. Eikä vaan silleen, että sie vaan meet siinä silleen sykkyrässä tälleen. Niin se ois hyvä juttu. -- -- Jos kaupungilla tulee hyvä mieli, niin sehän on mahtavaa, se tekee tosi paljon sille kaupunkihengelle. (Ninni Korkalon haastattelu.)

Kulttuuri voi olla rajatonta myös siinä mielessä, ettei se tapahdu vain Suomen rajojen sisäpuolella. Esimerkiksi Torniossa yhteistyö Haaparannan toimijoiden kanssa on luonnollista ja sitä on eri muodoissa tehty jo vuosikymmenien ajan. Myös esimerkiksi musiikin ja yhteisö- ja ympäristötaitteen alueella vuorovaikutus Barentsin alueella on luonteva toiminta- ja kehityssuunta. Ruotsiin, Norjaan ja Venäjälle on hyvät ja toimivat yhteydet, joten kansainvälisyys kulttuurin ja taiteen alueella on pohjoisessa hyvin luonnollista. Kiinnostavaa on myös se, ettei lappilaisen taiteilijan, muotoilijan tai kulttuuritoimijan katse ja toiminta välttämättä suuntaudu Helsinkiin, vaan esimerkiksi New Yorkiin, jossa on luontevaa pitää näyttelyjä, Milanoon, jossa poronnan käytölle voi nähdä uudenlaisia mahdollisuuksia tai Japaniin, jossa lappilainen suunnittelu kiinnostaa. Lappilainen kulttuuri on lähtökohtaisesti monikulttuurista, ja tämän näkeminen vahvuutena auttaa näkemään maailman laajemmin kuin akselilla Helsinki-Lappi.

Vaihtoehto kulutuskuulttuurille

Taide ja kulttuuri nähtiin sekä haastatteluissa että työpaikassa myös eräänlaisena vastavoimana kulutuskuulttuurille.

Kulutusta tai kauppaa sinänsä ei nähty pahana tai vältettävänä asiana. Taide ja kulttuuri tuovat kuitenkin monipuolisuutta tarjontaan ja aktivoivat eri tavalla kuin vaikkapa kaupakeskuksessa tai urheilutapahtumassa käynti. Monipuolisuutta, vaihtoehtoja, diversiteettiä tarvitaan.

Kulutuskulttuurin vastustaminen ei sinänsä ole itsetarkoituksellista:

Kulttuurin ja taiteen tehtävä on mielestäni olla näyttämässä vaihtoehto ja vastavoima ja peilaamassa ilmiöitä omalla laillaan. Sen sijaan, että syyllistyttäisiin poteroitumiseen ja nurkan takaa räkyttämiseen joka ei johda yhtään mihinkään, täytyy olla aktiivisesti tarjoamassa vaihtoehtoja,

totesi Kansalaisfoorumien koulutus suunnittelija Timo Tervo Rovaniemen työpajassa. Taiteen, kulttuurin ja taideteollisen alan toimijat voivat herättää keskustelemaan asioista ja esittää kritiikkiä vallitsevaa järjestelmää, päätöksiä tai kulttuuria kohtaan, mutta myös näyttää, että toisinkin voi tehdä, ettei valittu linja ole ainoa mahdollinen kehityskulku.

Taide, kulttuuri ja taideteollisuus voivat tarjota myös mahdollisuuden eettiseen, tiedostavaan kulutukseen. Pienten yritysten ja alueellisten tekijöiden ja toimijoiden kannattaminen ylikansallisten suuryritysten sijaan on paitsi tietoinen teko ja yksilön valinta, myös osoitus laajemmasta poliittisesta ilmiöstä. Ainakin taideteollisuuden alalla voidaan nähdä merkkejä tällaisen ajattelun lisääntymisestä: lappilaiset taideteollisen alan yritykset ovat saaneet hyvin näkyvyyttä niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin, ja ne ovat suosittuja etenkin nuorten keskuudessa. (Kootusti tiedot Lapin käsityöryrittäjistä löytyvät sivuilta *Arktiset helmet*.) Paikallista työtä ja osaamista arvostetaan, ja monet taideteollisen alan pienyritykset ottavat työssään huomioon myös kestävän kehityksen näkökulmat esimerkiksi kierrättämällä materiaaleja. Laadun, käsityön ja paikallisuuden arvostaminen on selvästi nousussa. Välttämättä ei siis enää puhuta marginaalisesta tai vaihtoehtoisesta tavasta; tulevaisuudessa eettinen kuluttaminen, tietoiset kulutusvalinnat ja paikallisuuden ja laadun arvostaminen ovat kenties jo valtavirtaa.

Taiteilijat, kulttuuritoimijat ja taideteollisen alan yrittäjät eivät tietenkään ole yksi yhtenäinen ja samalla tavalla ajatteleva joukko. Silti haastattelujen ja työpajan tuottaman tiedon valossa voidaan päätellä, että Lappi halutaan nähdä ja sitä halutaan kehittää täällä asuvien ja elävien näkökulmasta. Mahdollisuudet elää ja toimia alueella, elää riittävän hyvää elämää, tehdä työtä, harrastaa ja olla aktiivinen liittyvät pitkälti näkemykseen siitä, ettei Lapin luontoa saa tuhota lyhytnäköisesti, vain taloudellista hyötyä tavoitellen ja ettei aluetta pidä kehittää vain muita kuin sen asukkaita varten. Taiteeseen ja kulttuuriin panostaminen myös hallinnon näkökulmasta voisi pidemmällä aikavälillä tuottaa jotain sellaista, jota ei ehkä vielä tulla ajatelleeksi.

[Että] kymmenen vuoden päästä alettais oivaltamaan, että kaikkien ei tarvitse asua kehäkolmosen sisällä. Että tulisi sellainen konkreettinen ajatus, että täällä on elintilaa ja elämisen mahdollisuuksia. Tää Lappi voitaisiin ikään kuin nostaa semmosena – että lähdeittäisiin tekemään toisella lailla. Ajattelemaan asioita toisesta päästä uusiksi. [Ilman] että sen pitää välittömästi tuottaa jotain. (Hannu Raudaskosken haastattelu.)

Taidetta ja kulttuuria voidaan tarkastella myös muutosvoiman näkökulmasta. Ne voivat muuttaa asioita inhimillisempään, kestävämpään suuntaan, tarjota todellisen vaihtoehdon massaviihteelle ja ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmälle talousajattelulle.

4.4 Hyvinvointivaikutusten todentaminen

Edellä on käyty läpi kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia pohjoisen yhteisölle TaikaLappi-hankkeen tuottaman aineiston perusteella. Tarkastelussa taiteen ja kulttuurin vaikutukset kohdentuivat paikallisidentiteetin ja alueellisen sitoutumisen, ristiriitojen ja erilaisuuden hyväksymisen sekä muutosvoiman ja kriittisyyden teemoihin. Tässä alaluvussa käsitellään näiden vaikutusten osoittamisen, todentamisen ja mittaamisen haasteita. Kulttuurin hyvinvointivaikutusten mittaamista on sivuttu hankkeessa toteutetuissa haastatteluissa ja lisäksi aiheeseen paneuduttiin Rovaniemellä syksyllä 2009 järjestetyssä työpajassa. Seuraavassa tarkastellaankin erityisesti näissä keskusteluissa esille nousseita teemoja.

Keskustelu taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista on Suomessa erittäin ajankohtainen. Esimerkiksi Opetusministeriössä on osana terveyden edistämisen politiikkaohjelmaa meneillään kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämishanke. Hankkeessa on laadittu poikkiallinen kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelma vuosille 2010–2014. Toimintaohjelma sisältää kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla toteutettavia toimenpiteitä. Sen osa-alueina käsitellään kulttuuria osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristöjen edistäjänä, taidetta ja kulttuuria osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä työhyvinvoinnin tukemista taiteen ja kulttuurin keinoin. Toimintaohjelmaan sisältyy myös ehdotus kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämistoimien organisoimiseksi julkishallinnossa.

Taiteen ja kulttuurin vaikutukset ihmisten ja yhteisöjen hyvinvoinnille ovat laajoja, moniselitteisiä ja monitasoisia. Kulttuurin ja taiteen positiivisten vaikutusten olemassa olosta ollaan pitkälti yhtä mieltä, mutta vaikutusten tunnistaminen ja todentaminen on kuitenkin toistaiseksi osoittautunut haasteelliseksi. Taiteen ja kulttuurin vaikutuksia esimerkiksi terveyteen on tutkittu jonkin verran, mutta yhteisöjen hyvinvoinnin mittaamiseen on huomattavasti vähemmän työkaluja.

Tuoreessa *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimintaohjelmaehdotuksessa todetaan, että kotimaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa on löydetty yhteyksiä kulttuurin ja koetun hyvinvoinnin ja terveyden välillä. Toisaalta osa tutkimustuloksista on ristiriitaisia, esimerkiksi kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin vaikutusten syy-seuraus-suhteista ollaan montaa mieltä, ja alan tutkimuksesta muodostuukin toistaiseksi melko kirjava kuva. Kulttuurin vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointia vaikeuttavat selvityksen mukaan yksiselitteisten indikaattorien puute, käsitteiden epäselvyys ja rajattu, usein tavoitehakuinen tarkastelutapa. (Liikanen 2010, 58–64; ks. myös Kangas & Hirvonen 2001, 69.)

Kulttuurin vaikutuksiin voi kulttuuripolitiikan tutkijoiden Anita Kankaan ja Johanna Hirvosen mukaan liittää kulttuuri-identiteettiä, luovuutta, yhteisöllisyyttä, toimijuutta

ja ihmisten osallistumisen mahdollisuuksia parantavia asioita, siis samankaltaisia teemoja, joita tässä luvussa on aiemmin nostettu esiin. Kangas ja Hirvonen kuitenkin muistuttavat, että kun asiakokonaisuudet toimivat näin korkealla ja abstraktilla tavoitetasolla, on vaikutusten mittaaminen vaikeaa. (Kangas & Hirvonen 2001, 69.)

Tärkeää on myös erottaa toisistaan vaikutusten ja vaikuttavuuden käsitteet. Kuten Kangas ja Hirvonen (2001, 82) toteavat: ”Vaikutusten tarkastelu mahdollistaa toimenpiteiden aikaansaamien muutosten arvioinnin. Jotta voisimme keskustella vaikuttavuudesta, on meidän tarkasteltava muutoksia kokonaisvaltaisemmin, pystyttävä jäsentämään toiminnasta kokonaiskuva.” Vaikutustensa kautta kulttuurilla ja taiteella on siis vaikuttavuutta. Jotta laajempaan yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen päästään käsiksi, on kuitenkin ensin nähtävä ja osoitettava hyvinvointivaikutukset. (Ks. Kangas ja Hirvonen 2001, 53, 82.)

Niin tämänhetkisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa kuin TaikaLapin tuottamassa aineistossa on läsnä voimakas tarve kehittää uusia välineitä taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten todentamiseen: ”[P]itäisi ymmärtää se arvo. Ja löytää ne mittarit, millä sen todistaa.” (Niko Taskisen haastattelu). Alan toimijoilla hyvinvointivaikutusten mittaamisen kimmokkeena on ennen kaikkea mahdollisuus osoittaa ja perustella päätöksentekijöille taiteesta ja kulttuurista saatavaa laajempaa hyötyä, ja näin ollen saada kulttuuri ja taide vahvemmin osaksi esimerkiksi erilaisia alueellisia, kansallisia ja kansainvälisiäkin kehittämissuunnitelmia ja sitä kautta osaksi käytäntöjä.

Konkreettisesti mittareiden olemassa olo voisi palvella esimerkiksi ammattitaiteilijoiden työllistymistä, kuten Lapin taiteilijaseuran puheenjohtaja Tuomas Korkalo tuo esille:

Mun mielestä tuntuu, että se mittari on kuitenkin sille julkiselle taholle [elinkeinoelämälle], joka mahdollisesti sillä perusteella vois ostaa jonkun palvelun esimerkiksi taiteilijalta. Eikä sitä oletettaisi, että taiteilija tekisi sen ilmaiseksi. Että tässä on mittari, joka on todentanut, että tällainen toiminta voisi tuoda niille jotain hyötyä. (Tuomas Korkalo Rovaniemen työpajassa.)

Hyvinvointivaikutusten mittaamiseen on kuitenkin tarpeen suhtautua myös kriittisesti. Taidetta tai kulttuuria ja niiden vaikutuksia ei voi tyhjentävästi selittää millään mittareilla, ja kaikenlaiset arvioinnin välineet ovatkin välttämättä epätäydellisiä. Taiteen ja kulttuurin vaikutukset eivät helposti istu mitattavaan muotoon ja koko mittaamisen idea saattaa vaikuttaa kyseenalaiselta, kuten musiikin lehtori, rovaniemeläinen kulttuuriaktiivi Esa Tikkala tuo esille taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten mittaamista käsitelleen ryhmätyöskentelyn purkutilaisuudessa:

[M]inusta siinä on semmoinen ilmiö, joka luonteeltaan on semmoinen, että se on kaiken mittaamisen ulkopuolella. -- Tietenkin se voi vaikuttaa siihen, että jos sillä mitataan, saadaan näitä tuloksia, nämä tulokset palvelee meidän vallanpitäjien käsitystä hyvinvoinnista, tuetaan niitä. (Esa Tikkala Rovaniemen työpajassa.)

Mittarit ja indikaattorit eivät ole arvoneutraaleja, ne voivat toimia vallankäytön välineinä. Hyvinvointivaikutusten mittaaminen on tapa arvioida ja arvottaa taide- ja kulttuuritoimintoja. Kulttuuri- ja taidealan toimijoiden aiheellisenä huolena on se, että mittarit saattaisivat liiaksi ohjata taiteen tekemistä ja rahoittamista. Tämän ei kuitenkaan pidä johtaa todentamispyrkimysten hylkäämiseen, vaan pitää pyrkiä kehittämään mahdollisimman monipuolisia indikaattoreita hyvinvointivaikutusten osoittamiseksi. Toisaalta mittarit tarjoavat myös vastavallan mahdollisuuden: oman mittariston kehittäminen taide- ja kulttuurialan sisällä mahdollistaisi osallistumisen vaikutuskeskusteluun alan tärkeinä pitämistä lähtökohdista käsin. Mikäli mittaristoa kehittävät taiteen ja kulttuurin asiantuntijat, ei tarvitse alistua yksinomaan ulkoapäin tuleviin kriteereihin.

TaikaLapin toteuttamien haastattelujen ja työpajojen pohjalta voidaan sanoa, että kulttuurin ja taiteen vaikutukset näkyvät monella tapaa niin yksilössä, yhteisössä kuin ympäristössä. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin näitä teemoja.

Yksilö ja yhteisö

Sosiaalipolitiikan tutkija, *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimintaohjelmaehdotuksen laatija Hanna-Liisa

Liikanen tunnistaa tutkimuksessaan neljä tapaa, joilla taide- ja kulttuuritoiminta vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin. Ensimmäinen näistä liittyy taiteeseen elämyksenä ja taidenautintona osana ihmisen tarpeita. Toinen löytyy taiteen ja kulttuurin sekä koetun terveyden ja jaksamisen yhteydestä. Paitsi koettua terveyttä, taide- ja kulttuuri-toiminta voivat tutkitusti myös saada aikaan fysiologisia terveysvaikutuksia ja esimerkiksi edistää kuntoutumista. Kolmas Liikasen esittämä vaikutus liittyy taide- ja kulttuuritoiminnan mukanaan tuomaan yhteisöllisyyteen ja sosiaalisiin verkostoihin. Neljäntenä korostui taiteen merkitys viihtyisän ja virkistävän elinympäristön luomisessa. (Liikanen 2010, 65.)

TaikaLapin haastatteluissa ja työpajoissa nousi esille paljolti näiden kategorioiden alle sopivia teemoja. Kulttuurin ja taiteen nähdään tarjoavan yksilöille elähdyttäviä kokemuksia, mutta miten sitten voidaan mitata yksilön elämystä tai taidenautintoa? Rovaniemen teatterinjohtaja Tytti Oittinen pohtii näytelmän vaikutuksia yleisössä ja korostaa katsojan kokemia oivalluksia ja yllätyksiä vaikutuksen paikkoina.

Teatteriesityksistä tehdään aina erilaisia yleisötutkimuksia, kuinka monta kertaa vuodessa käytte teatterissa, mistä saitte tiedon jne. Entä jos kysyttäisiinkin sitä, missä kohtaa esitystä sinä katsojana innostuit, tempauduit mukaan, missä kohdissa pitkästyit, suutuut, yllätyit, ihastuitko vai vihastuit, montako oivallusta sait itseltäsi, yhteiskunnastasi, ja missä kohtaa esityksestä se oli, mistä nautit ja mikä erityisesti viihdytti tai kiihdytti. Jos kysyisi tällaisia kysymyksiä, mittaisiko se paremmin esitysten laatua, vaikuttavuutta? Jos nimittäin pyrkii mittaamaan muutakin kuin teatterissakäyntitiheyttä tai sitä, tuliko katsoja yksin tai mistä katsoja sai impulssin tulla katsomaan juuri tätä esitystä. (Tytti Oittinen Rovaniemen työpajassa.)

Kulttuuri- ja taidetoiminnalla nähtiin olevan yhteys ihmisten vireyteen, elinvoiman ja toimintakyvyn lisääntymiseen, omaehtoisuuden ja toimijuuden kokemuksen vahvistumiseen ja myös yhteisöllisyyden rakentumiseen. Omanarvontunnon ja identiteetin koettiin vahvistuvan tai

detoiminnan kautta. Ilo ja osallisuus luonnehtivat kokemusta. Toisin sanoen muun muassa koettu elämänlaatu parani ja sosiaalisuus ja yhteisölliset verkostot aktivoituivat (ks. Liikanen 2010, 65–66).

Yksilön henkinen ja sosiaalinen hyvinvointi ja esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisy saattaa olla myös taidetoiminnan lähtökohtainen tavoite, kuten lappilaisille nuorille suunnatussa *Outoguru*-hankkeessa.

Outogurussa nuorilla on mahdollisuus hahmottaa persoonansa piirteitä taiteen keinoin, mutta samalla nuori saa mahdollisuuden peilautua muihin nuoriin. Kaiken nyt kokemani pohjalta olen vakaasti sitä mieltä, että nuorisokulttuuri luo tukevaa pohjaa henkiselle hyvinvoinnille. Sen väheksymisellä voi toisaalta olla kauaskantoisia seurauksia tulevaisuudessa. (Tuula Väisäsen haastattelu.)

Nuorten lisäksi taidetoimintaa ja -hankkeita on suunnattu paljon esimerkiksi ikäihmisille.

Yksilön kokemien hyvinvointivaikutusten paikantaminen ja jopa mittaaminen on jokseenkin mahdollista. Ongelmana toki on se, että vaikutukset kuten vireys, elinvoima tai yksilön omanarvontunnon lisääntyminen eivät ole yksiselitteisiä, vaan hyvinkin subjektiivisia kokemuksia, ja siksi vaikeasti mitattavia. Kulttuurin ja taiteen vaikutukset voivat olla erilaisia, jopa ristiriitaisia eri ihmisille. Vielä haastavammalle kentälle kuitenkin astutaan kun puhutaan yhteisössä näkyvistä hyvinvointivaikutuksista.

Jetta Huttunen kiteyttää Mirja Hiltusen ja Tytti Oittisen kanssa käymäänsä aiheeseen liittyvää työryhmäkeskustelua Rovaniemen työpajassa:

Mutta siinä on justiin se, että sehän on aika helppo mitata, yhden ihmisen taide-elämys. – – Mutta miten mitataan yhteisön hyvinvointia taiteen kautta, niin siinäpä se onkin se kinkkinen kysymys. – – Me mietittiin sitä erilaisten yhteisöjen parissa vaikutuksen mittaamista. Onko se tehokkuuden lisääntyminen – iso kysymysmerkki – onko se ilon lisääntyminen, onko se laadun lisääntyminen, onko se innovatiivisuuden lisääntyminen, onko

se luovuuden lisääntyminen, onko se rohkeuden lisääntyminen? Se on jonkun näköinen muutos siinä toimintakulttuurissa. Sen yhteisön toimintakulttuurissa on sen taiteen kautta tapahtunut joku muutos parempaan suuntaan. (Jetta Huttunen Rovaniemen työpajassa.)

Yhteisössä taiteen ja kulttuurin vaikutukset näkyvät luovuuden ja ehkä tehokkuudenkin lisääntymisenä. Ennen kaikkea vaikutus näkyy kuitenkin positiivisena toimintakulttuurin muutoksena. Toimintakulttuurin muutos on ilmiö, jota on mahdollista seurata ja mitata, ja näin on siis mahdollista tunnistaa taiteen ja kulttuurin vaikutuksia myös yhteisötasolla. Yhdenlaisesta toimintakulttuurin muutoksesta voi käydä esimerkiksi talvitaiteen lisääminen Utsjoen koulun vuosittaiseen toimintasuunnitelmaan Tulikettu-hankkeen seurauksena. Myös toistuva osallistuminen taide tai kulttuuritapahtumaan osoittaa tapahtunutta muutosta, samoin uudenlainen tai aiemmin puuttunut yhteistoiminta toimii indikaattorina muutoksesta. (Mirja Hiltusen haastattelu; ks. myös Hiltunen 2009, 251.)

Eletty tila

Yksilön ja yhteisön kokemien ja heissä näkyvien vaikutusten ohella keskeisenä taiteen ja kulttuurin vaikutusten kenttänä on ympäristön, eletyn ja koetun tilan muuttuminen. Viihtyisä rakennettu- ja luonnonympäristö edesauttaa tutkitusti hyvinvointia. Positiivisia yhteyksiä on löydetty esimerkiksi hoitolaitoksissa sekä potilaiden kuntoutumiseen että henkilökunnan jaksamiseen (Liikainen 2010, 63–66; ks. myös Liikainen 2003.) Tämän lisäksi arjessa vastaan tuleva taide ja kulttuuri vaikuttavat merkittävästi ihmisten viihtymiseen ja kaupunkikuvaan. Taide voi myös muuttaa tilaa ja siihen liitettyjä mielleyhtymiä, kuten taidekasvatuksen lehtori Mirja Hiltunen kertoo tapahtuneen Utsjoen Tulikettu-hankkeen aikana:

Se koulun piha sitten kuitenkin kokonaisuudessaan koettiin semmosena hienona aukeavana ympäristönä. Kuulin paikallisilta, että koulua kohtaan todellakin monesti tämmöisissä pienissä paikoissa saattaa olla se vastarinta aika voimakasta. Koetaan, että se sivistus on tullut sieltä ulkopuolelta. Plus että vielä sitten täällä saa-

melaisyhteisöissä, se on ollut niin selkeesti se paikka, mistä jokaisesta suvusta on se isoisa jopa äiti, joka on kokenut sen, ne suomalaistamisvuodet. Ja se vastarinta siellä taustalla saattaa olla aikamoinen. Ei välttämättä eksplisiittisesti, mutta jossakin siellä. Kuitenkin se koulun piha sitten näitten vuosien aikana muodostui jotenkin semmoiseksi kutsuvaksi. Joku paikallinen sanoi, että oli mahtava nähä, et joku joka potkukelkalla menee siellä tien toisella puolella, niin koukkaakin ja potkuttelee sen koulun pihan läpi, joku kyläläinen. Joka ei takuu varmasti tekis sitä, jos ei ois ollu niitä talvitaide-teoksia, veistoksia siellä. Se olisi ihan varmasti. Se että joku kulkureittikin muuttui. (Mirja Hiltusen haastattelu.)

Samankaltaisesta yhteisön ja yksilöiden arjessa vaikuttavasta, eletyn tilan kokemukseen vaikuttavasta taiteesta puhuu myös läänintaiteilija Petteri Putkinen viitatessaan Oulussa toteutettuihin julkisen taiteen projekteihin ja Oulun taidemuseon amanuenssi Tarja Kekäläisen kanssa käymiinsä keskusteluihin:

[M]itä julkinen taide voi olla. Se ei oo mitään reliefejä seinälle. Tai tottakai niitäkin. Mutta on interaktiivisia teoksia. On teoksia, joissa lapset leikkii. On teoksia, joille kasvaa uusia merkityksiä sen teoksen julkistamisen jälkeen. Musta loistava esimerkki oli valoteos. Jos on numerot yhdestä kahteentoista, niin aina kun tulee se kellonaika, niin se valo syttyy sinne sen numeron kohdalle. Niin sitten lapset näkee sen, kun ne on menossa kouluun. Näkee että syttyy seiska. Kun seiska sammuu ja kasi syttyy, niin ne tietää, että ne on myöhässä. Siitä voi tulla sellainen niin kuin ikoni niille, että alkaa tulla noita merkityksiä. Se teos kasvaa tosiaan kiinni siihen elämään siinä mielessä sitä ei ajatella taideteoksena siten kuin me ajatellaan. Saattaa olla, että se on maamerkki. Semmoinen tilassa navigointi ja kaikki. Siitä tulee osa mielenmaisemaa. Tämä on sellaista ymmärtämistä, että kun tätä saisi levitettyä siellä poliittisessa päässä. Koska luulen, että siellä mielikuva on nimenomaan se, että taideteos on se kallis pronssireliefi siellä seinässä, että miksi sille pitäisi antaa rahaa. Kun se oikeasti voi olla jotain, joka kasvaa ihan myyttisiin mittoihin. Muuttuu sellaiseksi maamerkiksi. (Petteri Putkinen haastattelu.)

Kyseiset esimerkit ovat näennäisen pieniä yksittäistapa-
uksia, mutta niiden kautta on mahdollista päästä kiinni
muuten helposti abstrakteiksi, jopa tavoittamattomiksi
jääviin vaikutuksiin (vrt. Kangas & Hirvonen 2001, 69),
joilla kuitenkin voi olla syvällinen merkitys niin yksin-
kertaiselle arjen miellyttävyydelle kuin alueellisen iden-
titeetin, paikkaan kuulumisen ja siihen sitoutumisen ko-
kemukselle.

Eletyn tilan kokemuksen muutoksessa ei siis ole kyse
vain ympäristön viihtyisyydestä (ks. Liikanen 2010, 65),
vaan syvemmälle menevästä paikkakokemuksesta. Taide
voi aktivoita olemaan paikassa, ympäristössä ja yhteisös-
sä, se voi auttaa tiedostamaan arkisen tilan erityislaatu-
isuuden ja arvostamaan sitä, sekä rohkaista osallistumaan
tapahtumiin ja yhteisön toimintaan paikassa.

Talous ja työllisyys

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista puhuttaessa
ei myöskään pidä unohtaa talous- ja työllisyysvaikutuksia,
joiden mittaamiseen on olemassa monenlaisia välineitä.
Kulttuurin taloudelliset vaikutukset voivat kuitenkin usein
olla välillisiä ja siksi hankalammin tunnistettavissa. (Ks.
esim. Kangas & Hirvonen 2001, 61–66.) Tässä raportissa on
jo aiemmin nostettu esille taiteen ja kulttuurin mahdolli-
suuksista kytkeytyä alueen talouteen ja elinkeinoihin.

Taide- ja kulttuuriproduktiot tuottavat hyvinvointia työl-
listämällä paikallisia, ja tämän lisäksi myös alueen ima-
goarvo nousee ja ihmiset voivat olla ylpeitä uudesta elin-
keinosta.

*Jos ajatellaan siitä päin, että hyvinvointia syntyy sillä
tavalla, että yrittäjät voivat hyvin. Eli he ikään kuin hyö-
tyvät tästä jotenkin rahallisesti. Heidän liiketoimintansa
kehittyy. Niin yksi juttu justiin näissä tämmösissä, mi-
ten esimerkiksi joku Islanti tai Skotlanti ovat hyötäneet
tästä, että heidän alueellaan on näitä isoja elokuva-
tuotantoja ollut. Niin on just se, että ne työllistää sitä
paikallista väestöä aivan valtavasti. Joko sillä tavalla,
että ne työllistyvät niihin tuotantoihin, tai ostetaan pal-
velut tuottajilta. Mutta käytännössä myös se hyvinvointi*

*lisääntyy sillä tavalla, että sehän on aivan valtava ima-
goarvo sille alueelle. Ja se imagoarvo suoraan heijastuu
semmoseen, tiedätkö, että olen ylpeä lappilainen. (Jetta
Huttusen haastattelu.)*

Alueen ja toiminnan imagoarvo saattaa myös nousta yhä
tärkeämmäksi taloudellisen menestymisen ehdoksi. Lapin
elämysteollisuuden osaamiskeskuksen LEO:n osaamiskes-
kusjohtaja Sanna Tarssanen korostaa digitalisoitumisen
vaikutusta:

*[O]ikeastaan siis nykymaailmassa minkä tahansa kau-
pallisen kokemuksen laadun mittari on se, että mitä
ihmiset siitä puhuu. Kun me ajatellaan tätä, että mei-
dän maailma digitalisoituu niin kovaa vauhtia, että sitä
on vähän vaikea käsittää. Olipa joku kokemus hyvä tai
huono, niin sen kaikkine kuvineen ja muuta voi jakaa
verkossa tuosta vaan, miljoonille ihmisille, jotka lukee
sen. Ja todennäköisesti myöskin uskoo sitä. Se mitä
aikasemmin tehtiin ehkä sitten sillä brändäyksellä tai
muutamilla lehtijutuilla, niin nyt sitä voidaan ainoastaan
tehdä sitä kautta, että ne ihmiset on oikeasti niinku että
se on niille ”vau”. Ja ne haluaa siitä puhua. (Sanna Tars-
sasen haastattelu.)*

On siis ymmärrettävä se, että nykyisessä kehityksessä
alueellisessa imagolla samoin kuin harjoitettavan liike-
toiminnan imagolla on entistä suurempaa taloudellista
merkitystä. Taide- ja kulttuurityö ja sosiaalisesti, kulttuu-
risesti ja ekologisesti kestävästi toteutetut luovan alan
elinkeinot vaikuttavat positiivisesti Lapin imagoon ja tuot-
tavat niin suoraa kuin välillistäkin taloudellista hyvinvoin-
tia alueelle.

Pienten muutosten todentajat

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutusten mittareita
tai todentajia tarvitaan monenlaisia ja eritasoisia: kvan-
titatiivisia, kvalitatiivisia, materiaalisia (esim. rahatulot),
sosioekonomisia, demografisia (esim. muuttoliike), fy-
siologisia sekä sosiaali- ja terveysalan mittareita (konk-
reettisenä vaikkapa hoitopäivien väheneminen). Kulttuu-
ri-vaikutusten tarkastelua pitää tehdä niin yksilön tasolla,

yhteisön tasolla, instituutioiden ja organisaatioiden tasolla sekä aluetasolla ja vieläpä valtiotasolla (ks. Kangas & Hirvonen 2001, 70). On myös otettava huomioon, että eritasoisille hyvinvoinneille tarvitaan eri mittarit. Yhden ihmisen kohdalla esimerkiksi fysiologisten tai mielentilallisten muutosten seuraaminen on vielä suhteellisen helppoa. Erityisen haasteellista onkin hyvinvointivaikutusten mittaaminen yhteisötasolla. Vaikutusten todentajia voisivat tällöin olla tehokkuuden, ilon, toiminnan laadun, innovatiivisuuden, luovuuden tai rohkeuden lisääntyminen. Myös identiteetin, toimijuuden ja yhteisöllisyyden vahvistuminen korostuu. Joka tapauksessa kyse on yhteisön toimintakulttuurin muutoksesta parempaan suuntaan.

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutukset eivät välttämättä näy laajoina lyhyen aikavälin muutoksina, vaikka yksittäisille ihmisille niiden vaikutus voikin olla välitön ja merkittävä. Sitä suurempi vaikutus niillä voi kuitenkin olla pitkäntähtäimen aluekehityksessä ja ihmisten hyvinvoinnissa. Jos hyvinvointivaikutuksia ja taiteen ja kulttuurin vaikuttavuutta halutaan osoittaa, täytyy nähdä ne mekanismit, joilla yksittäisistä vaikutuksista kasvaa pikkuhiljaa koko yhteisöä muuttavia kokemuksia.

Erityisen oleellista tällä hetkellä onkin pienten muutosten tiedostaminen, havaitseminen ja dokumentointi. Tarvitaan ymmärrystä muutostavoitteista, lähtötason kartoituksesta, keinoista ja menetelmistä, joilla hyvinvointia voidaan todentaa. Esimerkiksi arvoketjuanalyysi on yksi tapa seurata projektien tavoitteiden ja keinojen vaikuttavuutta (Kangas & Hirvonen 2001, 82–86). Konkreettisesti tarvittaisiin lisää tutkimushankkeita keräämään hyvinvointivaikutusten seuranta, tilastointia ja erilaisia tapausesimerkkejä. Taide- ja kulttuurihankkeita toteutetaan kyllä, mutta hyvinvointivaikutusten osoittamiseksi tarvitaan seuranta. Läänintaiteilija Tuula Väisänen kiteyttää:

Hankkeissa on kovat alkutohinat ja kohinat, mutta mitään niistä on lopulta jäänyt toimintakulttuuria, henkistä tai taloudellista hyvinvointia edistävää kuntiin, niin sitä pitäisi varmaankin tutkia enemmän. (Tuula Väisänen haastattelu.)

Tätä toki tehdään jo, esimerkiksi parhaillaan on meneillään *Työhyvinvointia tukevan kulttuuritoiminnan kehittäminen, pilotointi ja arviointi* -hanke Joensuun yliopistossa (Työhyvinvointia kulttuurista 2010). Myös TAIKA-hanke on pyrkinyt löytämään keinoja hyvinvointivaikutusten todentamiseen.

5 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

5.1 Keskeiset johtopäätökset teesien muodossa

Seuraavassa esitetään TaikaLappi-hankkeen keskeiset johtopäätökset seitsemän teesin muodossa.

Teesi 1: Aluekehitykselle tarvitaan vaihtoehtoisia tulevaisuudenvisioita. Näiden visioiden tulee noudattaa sosiaalisen kestävyuden periaatteita.

Tämän raportin keskeisenä lähtökohtana on ollut pohtia, miten alueellista kehitystä voidaan hahmottaa valtavirusta poikkeavalla tavalla. Nykyisiä aluekehityksen pohdintoja pohjustettiin raportin alussa hahmottamalla lyhyesti lappilaisen teollistumisen ja hallinnollisen kehityksen lähtökohtia. Lappilaisen aluekehittämisen 2000-lukulainen logiikka näyttää monella tavalla tämän perinteisen kehityskulun jatkumona, jolloin onkin mietittävä vaihtoehdoisen kehityksen ja hyvinvoinnin näkökulmia.

Aluekehityksen puhettavat sisältävät aina myös oletuksia tulevaisuudesta; millaista tulevaisuutta tavoitellaan ja miten siihen päästään. Tässä raportissa alueellisen kehityksen ja hyvinvoinnin lähtökohdat kiteytyvät tulevaisuudenkuvaan, jota voi luonnehtia sosiaalisesti kestäväksi. Kestävän kehityksen idea on ollut parin viimeisen vuosikymmenen keskeinen tapa tavoitella hyvää tulevaisuutta. Kestävä kehitys on useimmiten hahmotettu ekologisen ja mahdollisesti myös taloudellisen kestävyuden kautta. Sosiaalinen kestävyys on jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka sen merkitystä voidaan myös pitää keskeisenä.

Sosiaalinen kestävyys viittaa toisaalta perinteisiin sosiaalipolitiikan aloihin kuten asumiseen, koulutukseen, työllisyyteen ja terveydenhuoltoon eli elämän perusvaatimuksiin. Tämän lisäksi sosiaalinen kestävyys nivoutuu myös muun muassa sosiaalisen pääoman, hyvinvoinnin ja elämänlaadun kysymyksiin. Sosiaalinen kestävyys ottaa huomioon erityisesti yksilöiden ja yhteisöjen merki-

tyksen; kehitys ei ole ”rakenteellinen pakkopaita”, vaan ihmisten valitsema ja luoma näkökulma tulevaisuuteen, johon liittyy valinnan mahdollisuus ja pakko. (Ks. Measuring Socially Sustainable Urban Regeneration in Europe 2009, 4; Colantonio & Dixon 2009, 3.)

Sosiaalisesti kestävä kehitys voidaan tarkastella hyvin monista lähtökohdista. Tässä raportissa sosiaalisesti kestävä Lapin ideaa on lähestytty nimenomaisesti taiteen ja kulttuurin näkökulmasta. Taiteen ja kulttuurin merkitys sosiaalisesti kestävälle kehitykselle näyttää muun muassa työn, talouden, sosiaalisten suhteiden ja hyvinvoinnin alueella.

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia tuskin kieltää kukaan. Silti nämä alat näyttävät rakenteiden tasolla, esimerkiksi maakuntasuunnitelmissa ja alueen kehittämissuunnitelmissa varsin marginaalisina, eikä läheskään kaikkia mahdollisia hyviä vaikutuksia tai esimerkiksi mahdollisuutta työllistää ihmisiä tulevaisuudessa ole otettu huomioon. TaikaLappi-hankkeen tavoitteena on ollut nostaa esiin taiteen, kulttuurin ja taideteollisuuden sosiaalista ja taloudellista merkitystä.

Teesi 2: Taiteen, taideteollisuuden ja kulttuurin toiminnot ovat perusluonteeltaan ihmislähtöisiä ja ”ihmisen kokoisia”. Sosiaalisen kestävä kehityksen mahdollisuutta on vaikea hahmottaa ilman tätä ihmislähtöistä periaatetta.

Kehitys ei tapahdu itsestään, se on ihmisiä varten, ihmisten valintojen ja toiminnan tulosta. Ihmisten keskinäinen sekä kansalaisten ja päätöksentekijöiden välinen vuorovaikutus ja luottamus ovat perusta alueelliselle kehitykselle pohjoisessakin. Sosiaalisesti kestävä Lapin näkökulmasta kestävyys liittyy paitsi materiaalisten lähtökohtien, mitä suurimmassa määrin myös elämän

ei-aineellisiin – mentaalisiin ja emotionaalisiin – ulottuvuuksiin. Ihmislähtöisyyden periaate auttaa pohtimaan, kenelle kehitystä tehdään ja kenen ehdoilla. Jos kehitys hahmotetaan yksinomaan taloudellisten näkökulmien kautta lyhytkestoisia hyötyjä tavoitellen, pitkäkestoiset sosiaalisen hyvinvoinnin mekanismit jäävät tunnistamatta ja vaille tukea.

Sosiaalisesti kestävä kehitys on luonteeltaan ”organista”, ei niinkään suurten ja äkkinäisten rakenteellisten muutosten tuottamaa. Tällainen orgaaninen, asteittainen kehitys on yksilöiden ja kollektiivien omiin voimavaroihin ja ymmärrykseen perustuvaa. Taiteen, taideteollisuuden ja kulttuurin toiminnot ovat perusuonteeltaan ihmislähtöisiä ja ihmisen kokoisia. Ne toimivat myös ”sosiaalisena liimana” erilaisten näkökulmien ja ihmisryhmien sekä historian ja nykyisyyden välillä.

Teesi 3: Kulttuurin ja elinkeinojen monimuotoisuus antaa vakaan ja tasapainoisen perustan tulevaisuudelle. Lappilaisen elinkeinoelämän moninaisuus ja siihen liittyvä tasapainoisuus ei toteudu ellei sitä tietoisesti pyritä edistämään.

Taiteeseen, taideteollisuuteen ja kulttuuriin liittyvät toiminnot ovat taloudellisen ja samalla myös kulttuurisen monimuotoisuuden, diversiteetin kannalta olennaisia. Diversiteetti antaa vakaan ja tasapainoisen perustan tulevaisuudelle, koska tällöin kehitys ei nojaudu yksittäisiin isoihin pilareihin, jotka ovat potentiaalisen haavoittuvaisia erilaisille ulkoisille uhkatekijöille. Lappilaisen elinkeinoelämän kannalta moninaisuus ja siihen liittyvä tasapainoisuus ei toteudu ellei sitä tietoisesti pyritä edistämään. Luovan talouden alat ovat lisäämässä sekä elinkeinollista että kulttuurista moninaisuutta. Luovan talouden toimijoiden luomat verkostot poikkeavat esimerkiksi kaivos- tai metsäalan verkostoista. Erilaiset intressit johtavat erilaisiin verkostoitumisiin ja alan yritysten ketjuuntumisiin sekä Lapin sisällä, valtakunnallisesti että kansainvälisesti. Kyse ei ole pelkästään taloussektoreiden välisistä eroista, vaan mahdollisesti myös eroista ajattelutavoissa: esimerkiksi elokuva-alalla työskentelevän kuvauspaikkasihteerin näkemys pohjoisesta luonnosta voi olla hyvin erilainen kuin kaivosteollisuuden strategin.

Taloudellisen ja kulttuurisen diversiteetin toteutuminen ohjaa huomiota pieniin toimijoihin ja niiden muodostamaan toimintaan. Pienuus ei välttämättä tarkoita merkityksettömyyttä – myöskään taloudellisessa mielessä. Paljon suurempaa huomiota kaipaa luovien alojen arvoketjujen analyysi sekä se, miten niitä voisi hyödyntää pohjoisen talouden näkökulmasta. Luovien alojen taloudellinen potentiaali tulisikin ottaa tarkemman ja syvällisemmän analyysin kohteeksi; mittaamisen menetelmät ovat edelleen kehittymättömiä, mikä kuvastaa yleistä suhtautumista luovien alojen taloudellisiin mahdollisuuksiin. Tämä pätee myös muihin taiteen ja kulttuurin alojen vaikutusten arviointiin.

Teesi 4: Pohjoista aluetta koskevan tiedon tuottaminen, välittyminen ja kumuloituminen mahdollistavat kulttuurisen innovatiivisuuden, aktiivisen sopeutumisen muuttuviin olosuhteisiin.

TaikaLappi-hanke on esimerkki siitä, miten tieto kumuloi- tuu: pohjoisen tutkimuksella on pitkät perinteet, jotka näkyvät myös tämän hankkeen toiminnassa ja tuotoksissa. Taustalla ovat etenkin *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit* -tutkijaverkoston toiminta 1990-luvulla sekä vuosina 2006–2009 toiminut Suomen Akatemian rahoittama *Pohjan tahto*-hanke¹⁶. *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit* ja *Pohjan tahto* olivat monitieteisiä projekteja, jotka yhdistivät kulttuurin-, historian-, taiteen- ja yhteiskunnan tutkijoita ja erilaisia näkökulmia pohjoiseen alueeseen, sen kulttuureihin ja elettyyn elämään. (Ks. Tuominen, Tuulentie, Lehtola & Autti 1999a ja 1999b; Linjakumpu & Wallenius-Korkalo 2010.) Pohjoisten kulttuurien, yhteiskunnan ja arjen tutkimus muodostaakin jatkumon, joka on luonut pohjaa sekä TaikaLappi-hankkeelle että yleisemminkin taiteen ja kulttuurin tutkimiselle ja niiden merkityksen ymmärtämiselle.

Tiedon kumuloituminen tutkimustoiminnan kautta on taustana myös siinä johtopäätöksessä, ettei minkäänlaista innovaatiota, niin kulttuurista kuin muutakaan,

¹⁶ Aini Linjakumpu toimi *Pohjan tahto* -hankkeen johtajana, Päivi Rantala väitöskirjan tekijänä ja Sandra Wallenius-Korkalo harjoittelijana ja tutkimusapulaisena.

voi syntyä tyhjästä. Innovaatio, luovuus ja osaaminen edellyttävät tietoa, kokemusta ja historian ja perinteen ymmärtämistä. Useimmat pohjoisessa tehdyt kulttuuriset innovaatiot perustuvat oman perinteisen kulttuurin uudensuuntaamiseen, muokkaukseen ja olemassa olevan hyödyntämiseen sitä kunnioittaen. Kokemuksen ja esimerkiksi koulutuksen myötä karttuneen osaamisen tuoma varmuus merkitsevät siis tietoa: tietoa tekniikoista, tietoa tiedon soveltamisesta, tietoa omasta itsestä taitojensa käyttäjänä. Näin mahdollistuu innovointi, aktiivinen sopeutuminen muuttuneisiin olosuhteisiin. Historiallisen tiedostamisen ja kulttuurihistoriallisen tiedon ja tutkimuksen kautta on mahdollista saavuttaa tietoa ja ymmärrystä myös sosiaalisen kehityksen hahmottamiseen.

Korkeakoulutuksen merkitys pohjoista aluetta koskevan tiedon tuottamiselle, välittymiselle ja kumuloitumiselle on erittäin keskeinen. Lapin yliopisto ja muut Lapin alueella toimivat oppilaitokset tarjoavat nuorille mahdollisuuden kouluttautua, luoda verkostoja ja sitä kautta mahdollisesti myös työllistyä alueella. Vaikka oppilaitoksista valmistuneista monet muuttavatkin työn perässä muualle Suomeen ja ulkomaille, on jo pelkästään opiskelijoiden olemassaolo ja aktiivinen toiminta aluetta elävöittävä tekijä. Lapissa saatu koulutus avaa niin pohjoisen alueelta kuin muualtakin tulevalle näkökulman alueeseen. Jos pohjoisessa olevat ja elävät eivät tutki pohjoista elämäntapaa, ei se tietämys ja kokemus jonka paikassa eläminen vuosien myötä antaa, välity. Tutkimuksen kautta tätä tietoutta voidaan myös siirtää eteenpäin; tutkimustieto ei ole irrallaan muusta elämismaailmasta, päinvastoin.

Teesi 5: Taide ja kulttuuri ovat osa kaikkien elämää. Taiteen ja kulttuurin jokapäiväisyyden rinnalla myös ammattimaisuutta, osaamista ja ilmaisun vapautta tulee arvostaa ja toiminnan puitteita kehittää.

On tärkeää, että yhtäältä koko kansalle suunnattuun ”jokapäiväiseen taiteeseen” ja matalakynnyksiseen harrastustoimintaan on mahdollisuuksia ja että toisaalta taide- ja kulttuuri toimijoiden ammattilaisuutta tuetaan. Näitä ulottuvuuksia ei tule nähdä vastakkaisina tai eriarvoisina

vaan toisiaan tukevin toiminnan muotoina. Taiteesta ja kulttuurista tulee ideaalitalanteessa osa kaikkien elämää: kaikilla tulee olla tasapuoliset mahdollisuudet käsitellä elämän ilmiöitä taiteen ja kulttuurin keinoin sekä itse tehden että koken.

Suomalaisen kulttuuripolitiikan historiaan sisältyy siirtymä kulttuuridemokratian ajatukseen. ”Kulttuuridemokratian mukainen ideaalielämäntapa merkitsi kansalaisten ominnakeisuutta ja omatoimisuutta, subjektiivisesti mielekästä luovuutta ja yhteisöllisesti perusteltua perinteiden säilyttämistä”, toteaa Pirkkoliisa Ahponen (1996, 106). Ajatusta kulttuuridemokratiasta on kuitenkin kritisoitu, sillä myös tässä kulttuuri pitää jotenkin osoittaa tai määritellä, ainakin aktiivisen osallistumisen kautta, ikään kuin kulttuurista esittämällä: ”Aktiivisuuden osoittaminen ja sen palkitseminen kulttuurin oikeutusperusteena on ongelma sinänsä, sillä julkisuudesta voi muodostua itse tapahtumaa tärkeämpi asia.” (Ahponen 1996, 109.)

On muistettava, että pienillä ja marginaalisillakin tapahtumilla on oikeutuksensa. Myös ”näkömätön kulttuuri”, toiminta, jota ei tuoda foorumeille tai festivaaleille, vaan joka on pienimuotoisempaa tai nousee laajempaan tietoisuuteen erityisten tapahtumien kautta, on arvokas osa pohjoisen kulttuurin kudoksessa.

Teesi 6: Taiteen ja kulttuurin monimuotoisuus, elävyys ja dynaamisuus edellyttävät ”notkeita rakenteita”: tekemisen mahdollisuuksia, toiminnan tiloja ja rahoitusta ilman liiallista hallintobyrokratiaa.

Kulttuurin, taiteen ja taideteollisuuden elävyys edellyttää edellyttää ns. notkeita rakenteita (vrt. Bauman 2002: Notkea moderni). ”Notkea” viittaa toimintamahdollisuuksiin, joustavuuteen ja muokattavuuteen jotka lähtevät toimijoista tai organisaatiosta itsestään, taide- ja kulttuuritoiminnan ehdoilla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että toimijoiden on mahdollista muokata ja suunnitella omaa toimintaansa yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa, yli sektorirajojen ja ilman ylimääräistä tai turhaa hallinnollista byrokratiaa. Hallintojärjestelmän tulisi palvella toimintaa, ei päinvastoin.

Kulttuuri-instituutiot voivat toimia joustavasti myös suurissa puitteissa eikä organisaation koko ole este ”notkealle” ja joustavalle toiminnalle. Vaikkapa Rovaniemen teatteri-Lapin aluetatteri on hyvä esimerkki siitä, miten suurelkin ”laitosteatterin” toiminta voi tarvittaessa joustaa ja mahdollistaa erilaisia toimintoja kuten pienten ryhmien, produktioiden ja henkilöiden lähtemisen esimerkiksi kiertueelle maakuntaan tai yrityksille järjestettävän koulutuksen. Myös Lapin kamariorkesteri on toiminnallaan osoittanut, ettei suurenkaan orkesterin toiminnan tarvitse olla jähmeää ja byrokraattista, vaan uusia toimintatapoja kuten esimerkiksi kyläkonserteja tai juonnettuja koululaistilaisuuksia on mahdollista järjestää taiteellisesti kunnianhimoisella tavalla, tasosta tinkimättä.

Notkeat rakenteet ja joustavuus eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että peruspuitteista kuten rahoituksesta tai toimitiloista voitaisiin tinkiä. ”Notkeus” ei siis tarkoita olemassa olevien ja toimivien järjestelmien romuttamista, vaan pikemminkin sitä, että mahdollisuuksia toimia lisätään ja ylimääräistä hallinnollista byrokratiaa karsitaan. Kulttuuri- ja taidetoimintaa ei myöskään voi vyöryttää vain kolmannen sektorin tai muiden vapaaehtoisten ja harrastajien niskaan tai luottaa siihen, että ”joku” niitä tekee joka tapauksessa.

Kuten tässäkin raportissa on todettu, kulttuurin ja taiteen vaikutukset ja mahdollisuudet ulottuvat laajalle eikä niitä tulisi nähdä vain omina sektoreinaan. Esimerkiksi kaupungissa järjestettävä kulttuuritoiminta palvelee niin asukkaita, matkailijoita, konferenssivieraita kuin muitakin mahdollisia kävijöitä ja sillä on myös merkittävää imagoarvoa. Näin ollen onkin varsin kapeanäköistä ajatella kulttuurisektori muusta erillisenä alueena; esimerkiksi rahoitusjärjestelmien tulisi ottaa huomioon vaikutukset laajemmin kuin kävijämäärinä.

Teesi 7: Taidelähtöisten menetelmien juurruttamisen ongelmat, haasteet ja mahdollisuudet ovat eritasoisia. Kolmen tason malli auttaa hahmottamaan näiden suhdetta toisiinsa.

Lapin yliopiston TaikaLappi-hanke on koordinoanut valtakunnallisen TAIKA-hankkeen toteutukseen liittyvää tutki-

musta ja kehittämistyötä. Tärkeimpänä tehtävänä on ollut mallinnuksen kehittäminen taidelähtöisten menetelmien käytön prosessiin. Lapin osahanke on kehittänyt mallinnusta teoreettisella ja metodologisella tasolla ja tuottanut ”kolmen tason mallin”. Tiivistetysti kolmen tason huomiointaminen tarkoittaa sitä, että kaikissa prosesseissa tapahtuu asioita monella eri tasolla: käytännössä eli arkipäivän toiminnassa, käytänteissä eli ääneen lausumattomissa yleisissä toiminnan tavoissa, ja rakenteiden ja asenteiden tasolla. Nämä kaikki tasot on otettava huomioon prosessia suunniteltaessa ja arvioitaessa.

Pienet muutokset käytännössä ovat askel eteenpäin, mutta eivät vielä saa aikaan muutosta rakenteiden tasolla. Muutos asenteissa on jo kokonaisvaltaisempi askel, ja jos jonkin asian saa näkyviin rakenteiden tasolle kuten poliittiseen ohjelmaan, saattaa se vähitellen aiheuttaa suuriakin muutoksia ihmisten arjen käytäntöihin. Kolmen tason malli auttaa hahmottamaan näiden tasojen suhdetta toisiinsa ja pohtimaan niitä vaikutuksia, joita käytännön toimilla, asenteilla ja rakenteilla on taidelähtöisten menetelmien käyttöönottoprosesseissa. Kolmen tason mallia voidaan käyttää analysoimaan muitakin kuin taidelähtöisten menetelmien käyttöä.¹⁷

5.2 Yhteenveto

TaikaLappi-hankkeen tavoitteena on ollut tutkia Lapin alueen sosiaalista ja yhteisöllistä hyvinvointia ja sen kytkeyttä taiteen, kulttuurin, taideteollisuuden ja taidelähtöisten menetelmien teemoihin. Hankkeessa on karotoitettu taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia sekä kehitetty hyvinvointivaikutusten arvioinnin metodeja. Taiteen ja kulttuurin teemojen kytkeyttä alueelliseen hyvinvointiin ei aiemmin ole tutkittu pohjoisen kontekstissa. Uutta ja innovatiivista TaikaLappi-hankkeessa on yhteiskuntatieteellinen näkökulma näihin teemoihin.

Hanke on pyrkinyt ymmärryksen ja tietouden lisäämiseen taiteen ja kulttuurin merkityksestä pohjoisen yhteisölle sekä taidelähtöisten menetelmien käytöstä työyhteis-

¹⁷ Katso liite 3. Tohtoritutkija Rantala jatkaa mallin kehittämistä valtakunnallisen TAIKA-hankkeen puitteissa.

söissä. Hankkeen tutkijat ovat keränneet, analysoineet ja mallintaneet lappilaisten toimijoiden hyviä käytäntöjä kehittämispotentiaalin arvioimisen ja käytännön kehittämistyön tueksi.

Hankkeen aikana on organisoitu ja toteutettu alueellisia tilaisuuksia, joissa eri kulttuuriorganisaatioiden edustajat ovat kohdanneet. Hankkeen aikana on luotu ja vahvistettu Lapin kulttuuritoimijoiden yhteistyöverkostoja. Yhteinen intressi alueellisen kulttuurin kehittämiseksi edistää vuorovaikutusta yliopiston ja muiden toimijoiden välillä. Hankkeen tutkijat ovat kartoittaneet luovan työn tule-

vaisuuden ja työyhteisöjen hyvinvoinnin teemoja sekä esittäneet tuloksiaan kansallisissa seminaareissa ja julkaisuissa.

Toiminnassaan ja tässä raportissa hanke on edistänyt lappilaisten menestystarinoiden, kulttuuristen innovaatioiden, esille tuomista ja sitä kautta alueellisten erityispiirteiden ja omien vahvuuksien tunnistamista. Hankkeen aikana on selvitetty keinoja, joilla taide ja kulttuuri voisivat olla vahvempia tuotannontekijöitä, sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin kasvattajia sekä alueellisen identiteetin kehittäjiä tulevaisuuden Lapissa.

LÄHTEET

Aarsæther, Nils (toim.) (2004) *Innovations in the Nordic Periphery*. Nordregio Report 2004: 3. Tukholma: Nordregio.

Aho, Seppo; Saarelainen, Tarja & Suopajärvi, Leena (2004) Creating the North by Innovations. Teoksessa Aarsæther, Nils (toim.) *Innovations in the Nordic Periphery*. Nordregio Report 2004: 3. Tukholma: Nordregio, 9-35.

Ahola, Aino-Maija; Alho, Paula; Heikkilä, Irmeli; Kallioniemi, Arja & Merenheimo, Petra (2008) *Veni, vidi, turba-vi: Tasa-arvorata alueella, työyhteisöissä ja yrittäjyydessä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Ahponen, Pirkkoliisa (1996) Kulttuuripolitiikka institutioidena, markkinoilla ja utopioissa. Teoksessa Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.) *Kulttuurintutkimus – Johdanto*. Toinen painos. Tietolipas 130. Helsinki: SKS. 97-118.

Aikio, Marjut (1999) Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. Teoksessa Tuominen, Marja; Tuulentie, Seija; Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.) *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit*. Osa 1: Outamaalta tunturiin. Rovaniemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 32 – Inari: Kustannus-Puntsi, 56-66.

Avoin Pohjois-Suomi (2007) Pohjois-Suomen Strategia 2011. http://www.pohjois-pohjanmaa.fi/graf/Lopullinen_versio_Pohjois-Suomen_strategia.pdf (haettu 10.3.2010).

Bardy, Marjatta; Haapalainen, Riikka; Isotalo, Merja & Korhonen, Pekka (toim.) (2007) *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Nykytaiteen museo Kiasma.

Bauman, Zygmunt (2002) *Notkea moderni*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Benediktsson, Karl & Suopajärvi, Leena (2007) *Industrial cultures? The uneasy relationship between an industrial order and a 'second modernity'*, Teoksessa Nyseth, Torill & Granås, Brynhild (toim.) *Place reinvention in the north. Dynamics and governance perspectives*. Nordic Research Programme 2005-2008. Report: 1. Tukholma: Nordregio, 27-38.

von Brandenburg, Cecilia (2008) *Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä. Näköaloja taiteen sovelta-vaan käyttöön*. Opetusministeriön julkaisuja 2008: 12. Helsinki: Opetusministeriö.

von Brandenburg, Cecilia (2009) Taiteen merkityksessä työhyvinvoinnin edistämisessä. *Synnyt – Taidekasvatuksen tiedonala*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. 2/2009, 47-58.

Brödner, Peter & Latniak, Erich (2002) *Sources of Innovation and Competitiveness: National Programmes Supporting the Development of Work Organisation*. Final Report to DG Employment and Social Affairs. Gelsenkirchen: Institute for Work and Technology. <http://iat-info.iatge.de/aktuell/veroeff/ps/broednero2c.pdf> (haettu 21.10.2009).

Cantell Timo (2001) Mittaamaton kulttuuri – keskustelua kulttuurin vaikuttavuudesta. Teoksessa Riukulehto, Sulevi (toim.) *Perinnettä vai bisnestä – kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Jyväskylä: Atena. 52-61.

Castells, Manuel (1997) *The Power of Identity*. The Information Age – Economy, Society and Culture: Volume II. Malden, Massachusetts, US; Oxford, UK: Blackwell.

Colantonio, Andrea & Dixon, Tim (2009) *Defra Strategy Unit: Input on Defining 'Social Impacts'*. Oxford Institute for Sustainable Development (OISD). Oxford: School of the

Built Environment. <http://www.brookes.ac.uk/schools/be/oisd/resources/Defra%20Strategy%20Unit%20response.pdf> (haettu 15.2.2010).

Connerton, Paul (1989) *How societies remember?* Cambridge: Cambridge University Press.

Creative Economy Report 2008. The Challenge of Assessing the Creative Economy: towards Informed Policy-making (2008) United Nations: UNCTAD; UNDP. <http://www.unctad.org/creative-economy> (haettu 24.3.2010).

Elli – dokumentaarinen monitaideteos (2009). Esite.

Eläköön Lappi (2005) Lapin maakuntasuunnitelma 2022. Julkaisusarja A. <http://www.lapinliitto.fi/maakuntasuunnitelma/mas2022.pdf> (haettu 14.3.2010).

Eskelinen, Heikki (2001) *Aluepolitiikka rautahäkissä*. Kunnallissalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 41. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö.

Forsman, Helena (2010) Kasvu ei ole pienyrityksen tärkein tavoite. *Helsingin Sanomat*, 27.2.2010.

Fontell, Teija (2007) Taide ja henkilöstökoulutus. *Aikuiskasvatus* 2/2007, 134–138.

Hannula, Marja (2009) Elli ravistelee ja rikkoo rajat. *Lapin Kansa* 12.6.2009.

Hawthorn, John & Lewis, Susan (2005) *Leisure & Work Part II: Global Issue & Implications*. <http://www.mentalhealthedce.com/courses/contentWK/secWK26.html> (haettu 21.10.2009).

Heikkilä, Irmeli (2008) Sukupuolisokeus työyhteisöissä. Teoksessa Ahola, Aino-Maija; Alho, Paula; Heikkilä, Irmeli; Kallioniemi, Arja & Merenheimo, Petra (toim.) *Veni, Vidi, Turbavi. Tasa-arvorata alueella, työyhteisöissä ja yrittäjyydessä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 37–63.

Heinonen, Jouko (1984) *Rovaniemen markkinat*. Lapin

maakuntamuseon julkaisuja 1. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.

Hiltunen, Mirja (2009) *Yhteisöllinen taidekasvatus – Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Hiltunen, Mirja & Huhmarniemi, Maria (2009) *Akti – Aktivistinen taidenäyttely, katalogi*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja, sarja D, opintojulkaisuja 14. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hirvonen, Timo & Suikkanen, Asko (toim.) (2009) *ES-PON pohjoisessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 55/2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Honkasalo, Marja-Liisa (2008) Enduring as a mode of living with uncertainty. *Health, Risk & Society* 10:5, 491–503.

Huttunen, Jetta & Rainio, Minna (2005) *Onko lappilaisista kulttuuria olemassa?* <http://www.magneetti.org/downloads/lappilaiskulttuuria.pdf> (haettu 3.3.2010).

Hyppä, Markku T. & Liikanen Hanna-Liisa (2005) *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.

Isotalo, Merja (2007) Nälkätaiteilija. Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.): *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Nykytaiteen museo Kiasma. 264–273.

Juntunen, Piritta (2005) *Yritysten yhteiskuntavastuu – Sosiaalisen vastuun käytännöt ja vaikuttimet*. Markkinoinnin pro gradu -tutkielma. Taloustieteiden laitos. Joensuu: Joensuun yliopisto. <http://www.joensuu.fi/taloustieteet/markkinointi/opinnaytetyot/gradut/juntunen.pdf> (haettu 21.10.2009).

Kainulainen, Kimmo (2004) Kulttuuritapahtumat ja luovuuden juurtuminen kuntien kehityspotentiaalina. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 32: 4, 261–276.

Kainulainen, Kimmo (2005) *Kunta ja kulttuurin talous. Tulkintoja kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisista merkityksistä*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 475. Tampere: Tampere University Press. <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6439-7.pdf> (haettu 14.3.2010).

Kangas, Anita & Hirvonen, Johanna (2001) *Kulttuuri-projekti – Euroopan unionin rakennerahastot, kulttuuri ja alueet*. Opetusministeriön EU-rakennerahastot -julkaisu 7/2001. Helsinki: Opetusministeriö.

Kautto, Richard (2010) Minne katosi markkinoiden oikea isä? *Uusi Rovaniemi* 3.3.2010.

Kerkelä, Heikki (1993) Pohjoinen ihminen – pohjoinen talous. Teoksessa Marjomaa, Ilkka & Nykyri, Jukka (toim.) *Pohjoinen ihminen – pohjoinen mentaliteetti. Alueellinen yhteistyö Euroopassa*. Raportti kolmannesta KULTI-seminaarista Oulu 9.-10.10.1992. Oulu: Oulun yliopisto. 101–116.

Kinnunen, Merja (2008) *Lapin ihanat mahdollisuudet ja rumat uhkat*. Puheenvuoro Tieteen turpakäräjät -tapahtumassa Rovaniemellä 5.9.2008.

Kinnunen, Merja & Autto, Janne (toim.) (2009) *Tänään töissä. Sosiologia näkökulmia työhön*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kinnunen, Merja & Suikkanen, Asko (2009) Johdanto. Teoksessa Kinnunen, Merja & Autto, Janne (toim.) *Tänään töissä. Sosiologia näkökulmia työhön*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 9–19.

Kivelä, Petri (toim.) (2007) *Davvehieibma – Pohjantuuli – North Wind*. Duodji – Saamenkäsityöstä muotoiluun -hanke. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja D, Opintojulkaisuja 12. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Koko persoona työssä. Työpaikka luovaksi taiteen avulla. (2009) *Panorama* 29. 14-17. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag29/mag29_fi.pdf (haettu 31.3.2010)

Kolehmainen, Anitta (2009) Kuka oikein on terve? kysyy Elli. *Uusi torniolainen kaupunkilehti* 6.8.2009.

Korhonen, Pekka (2009) *Mitä taidelähtöisillä menetelmillä tarkoitetaan?* <http://www.taikahanke.fi/etusivu/metelmat/> (haettu 31.3.2010).

Korhonen Pekka & Airaksinen Raija (toim.) (2005) *Hyvä hankaus - teatterilähtöiset menetelmät oppimisen ja osallisuuden mahdollisuuksina*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja nro.38. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.

Korkiakangas, Pirjo (2005) Muistoista tulkintaan – muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry, 129–148.

Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) (2005) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.

Koskinen, Minna (2009) *Työhyvinvointi, taide ja kulttuuri pohjoissavolaisissa organisaatioissa*. Selvitys Sarkahankkeelle. Tiivistelmä. Helsinki: Taidehallinto, Sibelius-Akatemia.

Kunnari, Marika & Suikkanen, Asko (2009) Lapin kaivos Hankkeiden kivinen tie. Esimerkkeinä Kevitsan ja Soklin kaivosten työllisyys- ja talousvaikutukset. Teoksessa Hirvonen, Timo & Suikkanen, Asko (toim.) *ESPON pohjoisessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 55/2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 89–106.

Kulttuurin satelliittitilinpito. Pilottiprojektin loppuraportti (2008) Opetusministeriön julkaisuja 2008: 20. Helsinki: Opetusministeriö.

Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.) *Kulttuurintutkimus – Johdanto*. Toinen painos. Tietolipas 130. Helsinki: SKS.

Kuusi, Matti (1990) Kolme juródívyitá. Teoksessa Laaksonen, Pekka; Piela, Ulla & Lahti, Pirkko (toim.) *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 508. Helsinki: SKS. 88–97.

Käsin tekemisen vimma (2007) Lapin käsityöryttäjäyden kehittämisstrategia vuosille 2007–2013. Julkaisu A21 / 2007. Rovaniemi:Lapin liitto. [Http://www.arktisethelmet.fi/kasintekemisenvimma.pdf](http://www.arktisethelmet.fi/kasintekemisenvimma.pdf) (haettu 14.3.2010).

Laaksonen, Pekka; Piela, Ulla & Lahti, Pirkko (toim.) (1990) *Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 508. Helsinki: SKS.

Lapin luovan toimialan strategia 2008–2013 (2008) Rovaniemi: Lapin liitto. [Http://www.lapinliitto.fi/julkaisut/Lapin%20luovan%20alan%20strategia%202008-2013.pdf](http://www.lapinliitto.fi/julkaisut/Lapin%20luovan%20alan%20strategia%202008-2013.pdf) (haettu 14.3.2010).

Lappalainen, Seija (2009) Paavin Äpävät kysii kvartaalikapitalismia. *Lapin Kansa*. 4.8.2009.

Lappi – Pohjoisen luova menestyjä (2009) Lapin maakuntasuunnitelma 2030. Rovaniemi: Lapin liitto. [Http://www.lapinliitto.fi/maakuntasuunnitelma/Lapin%20maakuntasuunnitelma%202030_hyvaksyty%20maakuntavaltuustossa%2025.11.2009.pdf](http://www.lapinliitto.fi/maakuntasuunnitelma/Lapin%20maakuntasuunnitelma%202030_hyvaksyty%20maakuntavaltuustossa%2025.11.2009.pdf) (haettu 14.3.2010).

Lappi-työryhmän loppuraportti (2008) Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 32/2008. [Http://www.tem.fi/files/20758/TEM32.pdf](http://www.tem.fi/files/20758/TEM32.pdf) (haettu 10.3.2010).

Laukkanen, Marjo (2009) Kylmän kuumat trendit. *Kide – Lapin yliopiston yhteisölehti* 4/2009, 8–11.

Lavia, Anna-Riikka (2010) Johannes Laurin asuintalo muuttuu käsityötaloksi. *Uusi Rovaniemi* 24.2.2010.

Lehtola, Jorma (2006) *30 vuotta käsityö sydämellä. Sámi Duodji ry 1975–2005*. Inari: Kustannus-Puntsi.

Levanto, Yrjänä; Naukkarinen, Ossi & Vihma, Susanna (2005) Johdanto. Kun kaikki taiteistuu, miten käy taiteen? Teoksessa Levanto, Yrjänä; Naukkarinen, Ossi & Vihma, Susanna (toim.) *Taiteistuminen*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B 79. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. 4–7.

Levanto, Yrjänä; Naukkarinen, Ossi & Vihma, Susanna (toim.) (2005) *Taiteistuminen*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B 79. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Liikanen, Hanna-Liisa (2003) *Taide kohtaa elämän – Arts in hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisen hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa*. Helsinki: Otavan kirjapaino.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010) *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010-2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. Helsinki: Opetusministeriö.

Linjakumpu, Aini (2009) *Sosiaalisesti kestävä työ ja työhyvinvointi pohjoisen kontekstissa*. Työelämän tutkimuspäivät, Tampere 4.-6.11.2009, julkaisematon paperi.

Linjakumpu, Aini & Suopajarvi, Leena (2003) Johdanto. Teoksessa Linjakumpu, Aini & Suopajarvi, Leena (toim.) *Sellinen seutu ja sellainen maa. Erot, vastarinta ja uuden politiikan vaatimus Lapissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 4–8.

Linjakumpu, Aini & Suopajarvi, Leena (toim.) (2003) *Sellinen seutu ja sellainen maa. Erot, vastarinta ja uuden politiikan vaatimus Lapissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Linjakumpu, Aini & Wallenius-Korkalo, Sandra (2010) *Progress or Perish. Northern Perspectives on Social Change*. Aldershot: Ashgate. (Tulossa syksyllä 2010).

Linko, Maaria (1998) *Aitojen elämysten kaipuu. Yleisön kuvataiteelle, kirjallisuudelle ja museoille antamat merkitykset*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lotvonen, Esko (2007) Saatesanat. *Käsin tekemisen vimma*. Lapin käsityöryrittäjyyden kehittämisstrategia vuosille 2007–2013. Julkaisu A21 / 2007. Rovaniemi: Lapin liitto. 1. [Http://www.arktisethelmet.fi/kasintekemisenvimma.pdf](http://www.arktisethelmet.fi/kasintekemisenvimma.pdf) (haettu 14.3.2010)

Lotvonen, Esko (2008) Alkusanat. *Lapin luovan toimialan strategia 2008–2013*. Rovaniemi: Lapin liitto. 3. <http://www.lapinliitto.fi/julkaisut/Lapin%20luovan%20alan%20strategia%202008-2013.pdf> (haettu 14.3.2010)

Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä (2009) Opetusministeriön julkaisuja 2009: 30. Helsinki: Opetusministeriö. [Http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/julkaisut/2009/liitteet/opm30.pdf](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/julkaisut/2009/liitteet/opm30.pdf) (haettu 14.3.2010).

Lähtenmäki, Maria (2006) *Terra ultima. Matka Lapin historiaan*. Helsinki: Otava.

Maffesoli, Michel (1995) *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Suom. Mika Määttänen. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Helsinki: Gaudeamus.

Marjala, Pauliina (2009) *Työhyvinvoinnin kokemukset kertomuksellisina prosesseina – narratiivinen arviointitutkimus*. Acta Universitatis Ouluensis C 315. Oulu: Oulun yliopisto. [Http://herkules.oulu.fi/isbn9789514290244/isbn9789514290244.pdf](http://herkules.oulu.fi/isbn9789514290244/isbn9789514290244.pdf) (haettu 18.3.2010).

Marjomaa, Ilkka & Nykyri, Jukka (toim.) (1993) *Pohjoinen ihminen – pohjoinen mentaliteetti. Alueellinen yhteistyö Euroopassa*. Raportti kolmannesta KULTI-seminaarista Oulu 9.-10.10.1992. Oulu: Oulun yliopisto.

Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Lehtonen, Mikko; Rantanen, Pekka & Valkonen Jarno (toim.). Suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.

Measuring Socially Sustainable Urban Regeneration in Europe (2009) Main Authors: Colantonio Andrea & Dixon Tim. Oxford Institute for Sustainable Development. Oxford: Oxford Brookes University. [Http://www.brookes.ac.uk/](http://www.brookes.ac.uk/)

[schools/be/oisd/sustainable_communities/resources/Social_Sustainability_and_Urban_Regeneration_report.pdf](http://www.cscollege.gov.sg/cgl/pub_ethospers_3d2.htm) (haettu 15.2. 2010).

Min, Soh Tze & Ng, Eleanor (2008) *The Future of Work*. http://www.cscollege.gov.sg/cgl/pub_ethospers_3d2.htm (haettu 21.10.2009).

Moninaisuus luovuutemme lähteenä. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti (1998) UNESCO. Helsinki: Otava.

Naukkarinen, Ossi (2005) Taiteistumisen muodot. Teoksessa Levanto, Yrjänä; Naukkarinen, Ossi & Vihma, Sanna (toim.) *Taiteistuminen*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu B 79. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. 8–37.

Niittykangas, Hannu & Valli, Eija (2005) Tulevaisuus on tahtomista ja tekemistä. Teoksessa Valli, Eija & Niittykangas, Hannu (toim.) *Alueellisen kehityksen tulevaisuuden kuvat – keskiössä Karstula*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 17–22.

Nyseth, Torill & Granås, Brynhild (toim.) *Place reinvention in the north. Dynamics and governance perspectives*. Nordic Research Programme 2005–2008. Report: 1. Tukholma: Nordregio.

Ollila, Anne K. (2008) *Kerrottu tulevaisuus. Alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Our Creative Diversity (1996) Report of the World Commission on Culture and Development. Summary Version. [Http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001055/105586e.pdf](http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001055/105586e.pdf) (haettu 14.3.2010).

Pelttari-Heikka, Sari (2009) Kaikki lähti liikkeelle Ellistä. *Lapin Kansa* 9.6.2009.

Pirnes, Esa (2008) *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna*. Studies in education, psychology and social research 327. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rantala, Päivi (2009) *Erlaisia tapoja käyttää kylähulua. Kalkkimaan pappi aatteiden ja mentaliteettien tulkina 1800-luvulta 2000-luvulle*. Turku: K&H, kulttuurihistoria, Turun yliopisto.

Ristelä, Pekka (2009) *Yritysten yhteiskuntavastuu – edistystä vai silmänlumetta?*

[Http://www.maailmantalous.net/?q=fi/node/91](http://www.maailmantalous.net/?q=fi/node/91) (haettu 21.10.2009).

Riukulehto, Sulevi (toim.) (2001) *Perinnettä vai bisnestä – kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Jyväskylä: Atena.

Russell, Joyce E. A. (2008) Promoting Subjective Well-Being at Work. *Journal of Career Assessment* 16:1. 117–131.

Saarinen, Jarkko (1999) Matkailu, paikallisuus ja alueen identiteetti. Näkökulmia Lapin matkailun etnisiin maisemiin. Teoksessa Tuominen, Marja; Tuulentie, Seija; Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.) *Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 1*. Rovaniemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 32 – Inari: Kustannus-Puntsi. 81–94.

Salo, Taru (2009) Wanhat markkinat paisuvat Jätkänpuistoon. *Uusi Rovaniemi* 5.8.2009.

Saresma, Tuija (2002) *Häivähdys kauneutta: taide suomalaisten arjessa*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Siuruainen, Eino (1993) Pohjois-Suomi Suomea rakentamassa. Teoksessa Marjomaa, Ilkka & Nykyri, Jukka (toim.) *Pohjoinen ihminen – pohjoinen mentaliteetti. Alueellinen yhteistyö Euroopassa*. Raportti kolmannesta KULTI-seminaarista Oulu 9.-10.10.1992. Oulu: Oulun yliopisto. 41–49.

Suikkanen, Asko; Syväjärvi, Antti & Haveri, Arto (2009) Aluekehitystä ja muutosta etsimässä – pohjoisen alueen haasteita. Teoksessa Hirvonen, Timo & Suikkanen, Asko

(toim.) *ESPON pohjoisessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 55/2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 52–72.

Suopajärvi, Leena (2006) *Ennakkoinnin näkökulma työhyvinvoinnin kehittämiseen Lapin terveys- ja hyvinvointimatkailun avulla*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Suopajärvi, Leena (2009) Valtiojohtoisesta hyvinvointipolitiikasta globaalin markkinatalouden kilpailuun. Vertailussa vuosien 1977 ja 2008 aluepoliittiset ohjelmat Lapin erityisongelmien ratkaisemiseksi. Teoksessa Hirvonen, Timo & Suikkanen, Asko (toim.) *ESPON pohjoisessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 55/2009. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 73–88.

Syrjästä esiin. Puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa (1998) Eurooppa-työryhmän raportti Euroopan neuvostolle. Helsinki: taiteen keskustoimikunnan tutkimus- ja tiedotusyksikkö.

Talvensaari, Leena (2009) Mekko päälle ja menoksi! Markkina-alueen pystytys alkoi Vanhalla torilla. *Uusi Rovaniemi* 12.8.2009.

Tuominen, Marja; Tuulentie, Seija; Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.) (1999a) *Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 1*. Rovaniemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 32 – Inari: Kustannus-Puntsi.

Tuominen, Marja; Tuulentie, Seija; Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.) (1999b) *Tunturista tupaan. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 2*. Rovaniemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 32 – Inari: Kustannus-Puntsi.

Tuominen, Marja (2010a) History as a project of progress? North as a focus of attention. Teoksessa Linjakumpu,

Aini & Wallenius, Sandra (toim.) *Progress or Perish. Northern Perspectives on Social Change*. Aldershot: Ashgate. (tulossa syksyllä 2010)

Tuominen, Marja (2010b) Missä maanpiiri päättyy? Pohjoisen kulttuurihistorian paikat ja haasteet. Teoksessa Rantala, Heli & Ollitervo, Sakari (toim.) *Kulttuurihistoriallinen katse*. Cultural History – Kulttuurihistoria 8. Turku: K&H, kulttuurihistoria, Turun yliopisto. 309–337.

Ukkonen, Taina (2000) *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksetuottamisen tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vainio, Emma (2009) *Lapin tarinoita aletaan koota internetiin*. <http://yle.fi/uutiset/kulttuuri/article880355.ece>. Julkaistu 22.07.2009, luettu 22.3.2010.

Valkonen, Jarmo & Veijola, Soile (toim.) (2008) *Töissä tunturissa. Ajatuksia ja kirjoituksia matkailutyöstä Rovaniemi: Lapin yliopisto*.

Valli, Eija & Niittykangas, Hannu (toim.) *Alueellisen kehityksen tulevaisuuden kuvat – keskiössä Karstula*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vehmas, Merja (2009) Rovaniemen markkinat palasivat juurilleen. *Lapin Kansa* 15.8.2009.

Veijola, Soile & Valkonen, Jarmo (2008) Aluksi. Teoksessa Valkonen, Jarmo & Veijola, Soile (toim.) *Töissä tunturissa. Ajatuksia ja kirjoituksia matkailutyöstä* Rovaniemi: Lapin yliopisto. 6–15.

Ventola, Marjo-Riitta & Renlund, Micke (toim.) (2005) *Draamaa ja teatteria yhteisöissä*. Helsinki: Helsingin ammattikorkeakoulu.

Wilenius, Markku (2004) *Luovaan talouteen. Kulttuuri-osaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Sitran julkaisuja 266. Helsinki: Edita.

Winzer, Regina (2005) *Kultur för hälsa. En exempelsamling från forskning och praktik*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. <http://www.fhi.se/PageFiles/3318/r200523kultur-forhalsa0510.pdf> (haettu 31.3.2010)

Voydanoff, Patricia (2001) Incorporating Community into Work and Family Research: A Review of Basic Relationships. *Human Relations* 54: 12. 1609–1637.

Internet-lähteet

Arktiset helmet (2010) <http://www.arktisethelmet.fi/index.html> (haettu 22.3.2010).

Contemporary Santa Claus Artist Association (2009) <http://www.cscaa.info/> (haettu 22.3.2010).

Kestävä kehitys opetusministeriön toimialalla (2010) Opetusministeriö. http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kestaevae_kehitys/?lang=fi (haettu 14.3.2010).

Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelma (2010) Unesco. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_ja_erjestoet/unesco/sopimukset/Liitteet/Kulttuuripolitiikan_ja_kehityksen_toimintasuunnitelma.pdf (haettu 14.3.2010).

Lapin tarinat ja tarinapankki (2010) http://www.artslap.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=271:lapin-tarinat-ja-tarinapankki-&catid=9:nykyiset-projektit&Itemid=43 (haettu 31.3.2010).

Lapin yliopiston taidekasvatuksen projektitoiminta (2009) <http://www.ulapland.fi/?Deptid=17180> (haettu 22.3.2010).

Mieland (2010) <http://www.mie.fi/> (haettu 22.3.2010).

Nutukas (2010) Sogsakkin hanke- ja palveluportaali. http://www.boazu.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=57 (haettu 18.3.2010).

Paavin Äpärit (2010) [Http://www.zoo-gate.fi/vvarjo/paavi.html](http://www.zoo-gate.fi/vvarjo/paavi.html) (haettu 22.3.2010).

Poro muotiin (2010) Sogsakkin hanke- ja palvelupor-
taali. [Http://www.boazu.fi/index.php?option=com_content
&view=article&id=124&Itemid=132](http://www.boazu.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=124&Itemid=132) (haettu 18.3.2010).

Rovaniemen Wanhat Markkinat ry (2010) [Http://rovaniemenwanhatmarkkinat.fi/ry/](http://rovaniemenwanhatmarkkinat.fi/ry/) (haettu 22.3.2010).

Saamelaiset kirkkopäivät (2010) [http://www.saamelai-
setkirkkopaivat.net/taidenayttely.pdf](http://www.saamelaisetkirkkopaivat.net/taidenayttely.pdf) (haettu 30.8.2009).

Työhyvinvointi perustuu yhteistyöhön (2010) Sosiaali-
ja terveysministeriö. [Http://www.stm.fi/tyosuojelu/tyohy-
vinvointi](http://www.stm.fi/tyosuojelu/tyohyvinvointi) (haettu 18.3.2010).

Sovella taidetta (2010) www.sovellataidetta.fi. Sivut
julkaistaan kevään 2010 aikana.

Sparrasvalot-koulutukset (2010) [http://www.rovanie-
menteatteeri.fi/Suomeksi/Yrityksille/Sparrasvalot-koulu-
tukset.iw3](http://www.rovanie-
menteatteeri.fi/Suomeksi/Yrityksille/Sparrasvalot-koulu-
tukset.iw3) (haettu 22.3.2010).

**TAIKA-hanke 2008–2011. Taidelähtöisiä menetelmiä
työyhteisöihin** (2010) [Http://www.taikahanke.fi/etusivu/](http://www.taikahanke.fi/etusivu/)
(haettu 8.3.2010).

TILLT-hanke (2010) [Http://www.tillt.se/index.asp](http://www.tillt.se/index.asp) (haet-
tu 22.3.2010).

Tulikettu (2005) [Http://www.mariahuhmarniemi.net/2005_
tulikettu.php](http://www.mariahuhmarniemi.net/2005_
tulikettu.php) (haettu 22.3.2010).

Tulikettu (2006) [Http://www.mariahuhmarniemi.net/2006_
tulikettu.php](http://www.mariahuhmarniemi.net/2006_
tulikettu.php) (haettu 22.3.2010).

Tulikettu (2007) [Http://arted.uiah.fi/synnyt/2_2007/hiltu-
nen.pdf](http://arted.uiah.fi/synnyt/2_2007/hiltu-
nen.pdf) (haettu 22.3.2010).

Työhyvinvointia kulttuurista (2010) Joensuun yliopis-
to. <http://tkk.joensuu.fi/projektit/tyku/index.php> (haettu
22.3.2010).

**Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaail-
mallinen julistus** (2010) [Http://www.minedu.fi/OPM/Kansain-
vaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimuk-
set/kulttuurisenmoninaisuudenjulistus](http://www.minedu.fi/OPM/Kansain-
vaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimuk-
set/kulttuurisenmoninaisuudenjulistus) (haettu 14.3.2010).

LIITTEET

Liite 1

Taikalappi-hankkeen haastateltavat ja työpajoihin osallistuneet

Asema ja organisaatio haastattelun tai työpajan hetkellä; suluissa nykyinen asema ja organisaatio (kevät 2010)

Titta Court, tanssitaiteen maisteri, tanssija

Jaakko Heikkilä, valokuvaaja

Mirja Hiltunen, taidekasvatuksen yliopistonlehtori / Lapin yliopisto

Maria Huhmarniemi, taidekasvatuksen lehtori / Lapin yliopisto

Jetta Huttunen, TaM, Kehityspäällikkö / LEO - Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus (Pohjoinen mediakulttuuriyhdistys Magneetti ry.)

Tenka Issakainen, perinteentutkija, tekstiilitaiteilija

Timo Jokela, taiteiden tiedekunnan dekaani, taidekasvatuksen professori / Lapin yliopisto

Jussi Jokinen, ylioppilasteatteriaktiivi / Lapin ylioppilasteatteri

Helena Junes, kulttuurisihteeri / Tornion kaupunki

Taito Kantomaa, äänitaiteilija

Irmeli Kari, projektitutkija / Lapin yliopisto

Ilkka Kettunen, teollisen muotoilun professori / Lapin yliopisto

Ninni Korkalo, kuvataiteilija, Lapin taiteilijaseuran sihteeri

Tuomas Korkalo, kuvataiteilija, Lapin taiteilijaseuran puheenjohtaja

Paula Kähkönen, projektipäällikkö, Luovien alojen yrityshautomon kehityshanke / Rovaniemen kehitys Oy (Luovan alan yrittäjä, Tempo Management)

Kalle Lampela, vapaa kuvataiteilija ja tutkija

Seija Lappalainen, kulttuuritoimittaja / Lapin Kansa

Kai Leinonen, sellon äänenjohtaja / Lapin kamariorkesteri

Petra Merenheimo, projektitutkija / Lapin yliopisto

Elli Närhi, keramiikan artemi, monitaideos ELLIn päähenkilö

Tytti Oittinen, teatterinjohtaja / Rovaniemen teatteri-Lapin aluetheateri

Petteri Putkinen, läänintaiteilija (mediakulttuuri, tuottaminen) / Lapin taidetoimikunta

Katja Rakkolainen, läänintaiteilija (tuottaminen) / Lapin taidetoimikunta

Hannu Raudaskoski, läänintaiteilija (populaarimusiikki) / Lapin taidetoimikunta

Marjo Remes, yrittäjä, suunnittelija / Mieland Oy

Sanna Tarssanen, osaamiskeskusjohtaja / LEO, Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus

Niko Taskinen, aluetatterikuraattori / Rovaniemen teatteri-Lapin aluetatteri

Timo Tervo, koulutussuunnittelija / Sivistysliitto ja Opintokeskus Kansalaisfoorumi

Esa Tikkala, musiikinopettaja / Lyseonpuiston lukio, Rovaniemi

Veli-Matti Varjo, galleristi, lasitaiteilija / Varjo-Galleria

Tuula Väisänen, läänintaiteilija (sanataide, esittävät taiteet) / Lapin taidetoimikunta

Marja Widenius, kulttuurijohtaja / Rovaniemen kaupunki

Saamelaisalueen koulutuskeskus

Liisa Holmberg, ma. rehtori

Virpi Jääskö, projektipäällikkö

Kikka Laakso, projektityöntekijä

Janne Näkkäläjärvi, vs. kehitysjohtaja, aikuiskoulutus

Siida:

Sari Valkonen, Skábmagovat-festivaalien lasten ja nuorten päivistä vastaava (Kulttuuritulkki / Saamelaismuseum ja Ylä-Lapin luontokeskus Siida)

Liite 2

TaikaLappi-hankkeen toiminta

Järjestetty toiminta ja tapahtumat

Tutkijat Päivi Rantala ja Sandra Wallenius tekivät touko-syyskuun aikana Rovaniemellä ja Torniossa yhteensä 25 haastattelua, joissa haastateltavia oli mukana 29. Osa haastateltavista on vastannut kysymyksiin kirjallisesti. Suurimman osan haastatteluista tutkijat tekivät työpa-rina. Harjoittelija Sari Niemisalo litteroi nauhoilta kaikki haastattelut kirjalliseen muotoon.

Haastateltavat ovat Lapin alueella toimiva kulttuurin ja taiteen toimijoita: päättäjiä, ammattilaisia, harrastajia, tekijöitä ja kokijoita. Haastatteluissa käsiteltyjä teemoja ovat esimerkiksi kulttuurin ja taiteen yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen merkitys, taidelähtöisten menetelmien käyttö, alueellinen identiteetti sekä tulevaisuusnäkymät Lapissa.

Lokakuun 5.–7. päivänä Aini Linjakumpu, Päivi Rantala ja Sandra Wallenius vierailivat Inarissa, Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Päivien aikana tutkijat kertoivat omasta hankkeestaan ja tutustuivat SAKK:n toimintaan ja koulutuksiin.

Tutkijat myös haastattelivat koulun ma. rehtori Liisa Holmbergia, vs. kehitysjohtaja Janne Näkkäläjärveä, Nutukas- ja Poro muotiin -hankkeiden vetäjiä (Kikka Laakso ja Virpi Jääskö) sekä perinteisten käsitöiden opettajia (4) ja opiskelijoita (5).

SAKK:n lisäksi tutkijat tutustuivat saamelaismuseo Siidan kokoelmiin ja haastattelivat museon työntekijää Sari Val-kosta, joka on mukana toteuttamassa Skábmagovat-elo-kuvafestivaalia.

TaikaLappi järjesti kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaiku-tuksia käsittelevän työpajan Rovaniemellä 26. marraskuu-ta 2009. Työpajan tavoitteena oli pureutua kulttuurin ja taiteen hyvinvoinnin mittaamisen haasteisiin mutta myös

siihen, millaista vaikutusta kulttuurilla ja taiteella voisi olla tulevaisuuden Lapissa.

Huhtikuussa 2010 TaikaLappi-hanke järjesti kokoavan foorumin, jossa esiteltiin hankkeen tuloksia, levitetään tietoa karttuneista hyvistä käytännöistä sekä reflektointiin ja vertailtiin toimia suhteessa valtakunnalliseen hank-keeseen.

Hankkeen aikana on myös kartoitettu pohjoisen Suomen alueelta sellaisia julkisen ja kolmannen sektorin toimijoi-den toteuttamia hankkeita ja projekteja, joissa hyvinvoin-tin niveltäytyi taiteen, kulttuurin, taidelähtöisten menetelmi-en tai taideteollisuuden teemoihin. Kartoituksen toteutti pääasiassa harjoittelija Sari Niemisalo.

Viestintä, yhteistyö ja seminaarit

Päivi Rantala on hankkeen edustajana ollut mukana *Lapin Kansan* ja Lapin taidetoimikunnan järjestämän tarinakilpailun tuomaristossa. ([Http://www.artslap.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=267:katja-&ca-tid=7:ajankohtaista](http://www.artslap.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=267:katja-&ca-tid=7:ajankohtaista))

Aini Linjakumpu ja Päivi Rantala ovat osallistuneet Hanna-Liisa Liikasen vetämän Kulttuurin hyvinvointivaikutukset -tutkijaverkoston toimintaan. ([Http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankeet/hyvinvointi/index.html](http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankeet/hyvinvointi/index.html))

Päivi Rantala, Sandra Wallenius-Korkalo ja Aini Linjakum-pu osallistuivat kansainväliseen *Figures of Transition* -se-minaariin Unkarissa, Pécsin yliopistossa (20.–25.4.2009) ja esittelivät TAIKA-hanketta.

Syyskuussa 2009 järjestettiin kansainvälinen *Progress or Perish!* -konferenssi, jonka yhteydessä pidettävässä työ-ryhmässä Sandra Wallenius-Korkalo esitteli TaikaLappi-hankkeeseen liittyvää työpapereaa. ([Http://www.ulapland.fi/contentparser.asp?deptid=27620](http://www.ulapland.fi/contentparser.asp?deptid=27620))

Sandra Wallenius-Korkalo ja Päivi Rantala osallistuivat 20.11.2009 pidetyn *Hoivatyö taidetta ja taide hoivatyötä*

-seminaarin suunnitteluun sekä toimivat seminaarin loppukeskustelun moderaattoreina. Seminaarin järjestävät Lapin taidetoimikunta ja Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta.

([Http://www.artslap.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=266:katja-&catid=7:ajankohtaista](http://www.artslap.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=266:katja-&catid=7:ajankohtaista))

Aini Linjakumpu, Päivi Rantala ja Sandra Wallenius-Korkalo osallistuivat Tampereella 4.-6.11.2009 pidettyihin valtakunnallisiin Työelämän tutkimuspäiviin. Päivi Rantala ja Sandra Wallenius-Korkalo esittelivät paperinsa työryhmässä Taide, kertomuksellisuus ja työelämän laatu ja Aini Linjakumpu työryhmässä Työhyvinvoinnin tutkimus ja kehittäminen.

Liite 3

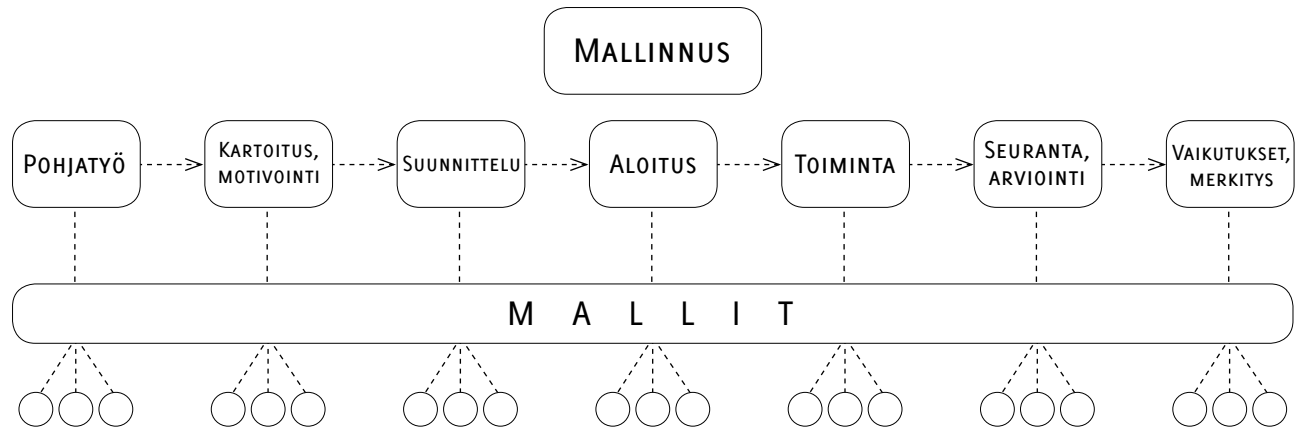
Mallinnus

MALLI

Mallinnuksen tavoitteena on kiteyttää esimerkkien analysoinnin avulla sekä taidelähtöisten menetelmien käyttöönottoon liittyvät yleisimmät ongelmat että hyvien käytäntöjen polku.

Tavoite:

- Osoittaa eri tasojen (rakenteet, asenteet, käytännöt) tunnistamisen tärkeys ja läsnäolo kaikissa vaiheissa
- Mallintaa, julkituoda hyvien käytäntöjen polku prosessin eri vaiheissa
- Osoittaa eri vaiheissa esiin tulevat ongelmakohdat ja esittää niihin ratkaisuja

ESIMERKIT

KOLME TASOA:
R A K E N T E E T , A S E N T E E T , K Ä Y T Ä N N Ö T

Mallin avulla prosessin jokaiseen vaiheeseen liittyvät eri tasoiset ongelmat ja hyvät käytännöt voi tunnistaa ja paikantaa. Eri tasot ovat läsnä prosessin joka vaiheessa.

Liite 4

Raportin kirjoittajat

Dosentti Aini Linjakumpu on toiminut TaikaLappi-hankkeen vastuullisena johtajana. Linjakumpu työskentelee politiikkatieteiden yliopistonlehtorina Lapin yliopistossa. Hänen tutkimukselliset intressinsä liittyvät muun muassa yhteisöihin, uskonnon ja politiikan välisiin teemoihin sekä alueellisen kehityksen problematiikkaan.

FT Päivi Rantala on toiminut TaikaLappi-hankkeen tohtoritutkijana. Hänen taustansa ovat kulttuurihistoriassa ja sosiologiassa. Rantalan kiinnostuksenkohteita ovat erityisesti pohjoinen kulttuurihistoria, historiantutkimuksen metodologia ja mikrohistoria. Hänen tutkimusintressinsä liittyvät pohjoisen yhteisöihin, etenkin ns. tavallisen, arkielämän sekä naisten historian teemoihin.

YTM Sandra Wallenius-Korkalo on ollut TaikaLappi-hankkeen projektitutkija. Wallenius-Korkalon taustat löytyvät politiikkatieteistä ja kulttuurihistoriasta. Hänen tutkimusintressinsä kohdistuvat pohjoisiin yhteisöihin, identiteetteihin ja uskontoihin, yhtäältä menneisyyden ja muistin teemoihin, toisaalta alueen tulevaisuudennäkymiin.

TaK, yhteiskuntat. yo Eliza Kraatari on työskennellyt TaikaLappi-hankkeessa harjoittelijana. Hän viimeistelee perusopintojaan Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa (tekstiiliala) sekä Jyväskylän yliopiston kulttuuripolitiikan maisteriohjelmassa. Kraatari on kiinnostunut suomalaisesta kulttuuripolitiikan historiasta ja erityisesti käsityön ja muotoilun asemista ja merkityksistä yhteiskunnassa.